

شورا

عدد ۱۶ * سنه ۱۹۱۲

N16

محرری: رضا الدین بن فخر الدین
ناشری: «م. شا کر م. ذاکر رامیفلر»

مندرجہ سی :

عرب لغتی و آنک عالمری
وہابیلق و وہابیلر .

مانباری .

حیوانلر آراسنده

م. غفوری .

تعدیل احوال انسان و قرآن

امام و مدرس سرورالدین .

قومقلرنی بترو چارهلری .

مترجم خ. ر .

حسین فیضخانوفنک ترجمه

حالینہ عائد اربیرلر .

احمدزکی ولینی .

تورک عالمی .

احمد آغایوف .

محترم ذ. الخانقغه .

امام عبدالرحمن نیازی .

تربیه و تعلیم :

« ابتدائی مکتبلرده اوقوتو »

— یوسفی شرقی . « مشق اویروتو »

چیارگه یولباشچی . — معلم حسن

علی . « لوئکان زمان هم حاضرده »

معاملار . — آخوندالمسعودی .

« طرویسکی ده مدرسه محمدیه »

پروغرامی حقنک . — ناراضی .

مراسله و مخابره .

بیروت ، سمبر هم اولغا اوستندن .

اشعار :

« به ملی جای هم آید . مات . »

ادبیات :

« نکار » — آرتق .

حکایه :

« تاریخ ننگ فارانفوصحیفه لر »

ندن . — محمدطاهر بابتوگالوف .

مصاحبه

(«ابن عربى» رساله سینه مناسبتلى بر جمله)

بر ايكى صحيفه باصلديغندن صوڭ «ابن عربى» رساله سى بزنىڭ ايلككن نغمين فيلدېغىمىز دىن كوپ آرتق اولاقى معلوم اولدىغىدىن ، اوزون بختلرنى ، كوپ جمله و حاشيەلرنى حدىف قىلورغه (توشررگه) مجبور اولدىق . شويلا ايسه ده رساله ، هېيشه اوزون اولدى ، اولدىن قىلمش نغمينىمىز دىن كوپ آرتدى .

بولر بوزوق وقتده طبع قىلدىغى سببلى بعض يرلر دىن كېله چك معلوماتلر وقتلرنىڭ انمادىلر وبعض بر نرسه لر ، سبب چىقمايدىغى جهتدىن بزگه معلوم اولمايدىلر . اگرده شوندى معلوماتلر وقتلرنىڭ كىلوب يتمش اولسەلر يا كە نيچوك اولسە ده بېلمش اولسەق ايدى رساله نىڭ اوزون اوله چىغىنە قارامقسىز بىن شونلرنى درج ايتمش اولور ايدىك . شمدى بز بو نرسەلر اېچون ندامت ايتمكە مز .

رساله گە كرمادىكلرى سببىدىن اوكندىكمز مادهلرنىڭ بعضىلرى اوشبونلردى :

(۱) فاضل مرجانى ، فرعون ايمانى ايله قائل اولمقندە ابن عربى حضرتلرنى تصويب ايتمش ايمش . بو طوغرودە محمود افندى المسلمى بر مكنوبندە اوشبو سوزنى يازدى : «فرعون ايمانى حقنە مرجانى حضرتلرى هم ابن عربى گە طرفداردر . عارف جامينىڭ - الفصوص - اوزرينە تعلق ايتمش كىتابىنىڭ فرعون ايمانى مسئله سى طوغر وسندە غى بختىنىڭ هامشېنە اوز قلمى ايله بويلا يازمش : - ومن يدعى انه ايمان البأس حالة الباس فلا يكون مقبولاً بلزمه اثبات ذلك بالقاطع من الدليل وما جعل الله لذلك من سبيل - بو عبارتنى فاضل مرجانى قلمىدىن كوچروب انكامز يازوب آلمشدر . بوكا كوره فاضل مرجانى - الفتوحات - هم ده - الفصوص - كىتابلرنده غى فرعون ايمانينە دائر اولان سوزلرنىڭ مدصوسلىگى ايله قائل اولمامش و شعرانى توجېه سىنى دە قبول ايتمامش اولور . اگرده وقتنە بېلمش اولسەم ايدى بو سوزنى رساله نىڭ ۱۱۴ نچى بېتىندە ۱۹ نچى سطر صوكنده كوچروب يازمش اولور ايدىم .

(۲) بو كوندە ملكتمىزنىڭ الوغ عالملىرىدىن حافظ الدين بن نصر الدين حضرتلرى هم باشلىك وقتىدىن اعتبارا ابن عربى اثرلرى ايله شغلىنىمكە ايمش . ولد نجيبى احمد افندى اوزىنىڭ بر مكنوبندە اوشبو سوزلرنى يازمشىدى : «والدمز-

نىڭ استعمال ايتمكە اولان - الفصوص - كىتابى بخارادە وقتدە اوز قلمى ايله يازلمشدر . بو اثرنىڭ ۴ نچى صفحه - سىنىڭ باشىنە : - كثرة النظر الى الفصوص يورث محبة الرسول صلى الله عليه وسلم - ديه يازوب قويوش . كىتاب ، بخارادە ۱۲۶۷ تاريخى شهر ربيع الاولندە تمام اولمش و مؤلف اسمىنى دە احترام و تنويه ايله ذكر قىلمشدر . «الربوبية الكشفية - اسمندە عربى عبارت ايله تاليف ايتمكە اولان بيوك كىتابىنىڭ متعدد اورنلرنىڭ و الدمز حضرتلرى ابن عربى گە ثنا ايتمش و اسمىنى هر وقت حرمت اوزرنده ياد قىلمشدر . ومع ذلك اوشبو كىتاب ، عبدالقادر الكيلانى وابن عربى كى رحمت الهىينە شمولى ايله قائللرنى تخطئه قىلمشدر . اگرده بونى وقتندە بېلمش اولسە ايدىم حافظ الدين حضرتلرنى ۱۲۹ نچى بېتىنە مرجانى ايله عالمجان البارودى حضرتلرى آراسىنە يازمش و بو طوغرودە اولان فكرىنى تفصيل ايله حويله مش اولور ايدىم .

(۳) «ابن عربى» رساله سى طبع ايدىلوب بتدىكى وقتلر ايدى فارغالبىنىڭ عمر خالفه جنابلرى اوز اورنمىزده بر مناسبت ايله «الفصوص» دە اولان «وجود» و «شمول رحمت» مسئلهلرينە دائر سوزلر حويله دى بن ايلككن كورمش اولدىغىم سوزلر اولدىغى اېچون بونلرنى دفت ايله دكلام و : «الفصوص» نى حقيقت حالده آكلاپ مطالعه قىلدىغىنە قناعت قىلدىم . عمر خلفه نىڭ اوشبو حالينى اگرده مقدمە بېلمش اولسەم ايدى بونىڭ اسمىنى هم روسيه اسلاملىرى آراسىندە ابن عربى اثرلرى ايله آشنا آدملىر جمله سىدىن سانامش اولور وبعض شېلر حقنە فكرى ايله فائده لنىش هم اولور ايدىم .

(۴) سرور الدين حضرتلرنىڭ دە ابن عربى اثرلرى ايله مشغول اولدىغىن وابن عربىنىڭ «وحدت وجود» حقنە غى تحقيقلرى حقنە گوزل فكرلرى وارلغىنى دە صوكندىن بېلدىم . اگرده ايلككن بېلمش اولسەم ايدى كىتابىدە بونىڭ فكرلرنى هم يازمش اولور ايدىم .

رضاء الدىن بىه خى الدىن

۱۵ آغوست - ۱۹۱۲ سنه

رمضان ۱۵ - سنه ۱۳۳۰

مقاللر:

عرب لغتی و آنک عالملى

كېى تفسیر و حدیث، طب و ایام عربدن ده خبردار ایدی. شونک ایچون حضورنده کوب آدملى درس اوقورلر ایدی. صوگ عهرینی «بغداد» ده کیچردی آنچق سنهده بر کره «کوفه» گه قایتوب فرق کون قدر طورر و حاصل ایتمش بایلغنی عائله و افر بالرینه صرف ایدوب بترر ایدی. تربیه سز و خیرسز خلف بر اوغلى اولوب کندینه اذیت ویرر اولمش.

فراء، مأمون اوغللرینه مؤدبلىک قیلور ایدی. کونلرنک برنده اوز یومشى ایچون چیقوق اولوب فراء اورنندن طوردیغنده باشماقینی کیتوروب قویمق حقتک خلیفه اوغللری بر برى نارتشورغه باشلادیلر و آخرده ایکیسى ایکی باشماقینی کیتوروب قویمق حقتده مصالحه ایدوب کیتوروب قویدیلر. فراء ایسه باشماقلىرىنى کیوب چیقوب کیتدی. سرای جاسوسلرندن برى بو حالنى مأمون گه تمام ایرشدر. دی. فراء مأمون حضورینه کردیکى وقتده اوشبوروشده سوز اولدی:

مأمون: - الك محترم آدم کیمدر؟

فراء: - امیر المؤمنین دن محترم آدم اولماسه کرک. مأمون: - بلکه الك محترم آدم، آنک باشماقینی حضورینه کیتوروب قویمق حقتده خلیفه و امیر المؤمنینک اوغللری دعوالاشمقده اولان آدم اولاقدر.

فراء: - ای امیر المؤمنین عفو بیورکز! بن آنلرنی بویله اشدن منع ایدهچک ایدم لکن ایزگولک اش گه عادت ایتسونلر، فکرینه مبنی صوگره اوز حاللرینه قویدم، منع

فراء - (ابو زکریا یحیی بن زیاد الاسلامی). «مکه» بولنده ایکیوز ایدی (۲۰۷) تاریخنده وفات اولدی. باشی ۶۳ده ایدی. کوب کیمسه حضورنده استفاده قیلدی ایسهده اختصاص ایتمش استاذی کسائی ایدی. سلمه بن عاصم، محمد بن الجهم کبی مشهور عالملر بونک شاگردلریدر. فراء، اشانچلی و کوفه عالملىرىنک معر و فلرندن اولوب عرب لغتینی فاعده لرگه قویوب ضبط ایتمش و اوشبونک ایچون ثعلب: «اگرده فراء اجتهاد ایتمش اولماسه ایدی، عرب لغتی و عرب ادبیاتی ضائع اولمش اولور ایدی» دیه سویلر اولمشدر.

مأمون زماننده فراء «بغداد» غه کیلوب خلیفه حضورینه کررگه موفق اولدی، کوب التفات و احسانلرینه اوچرادى. خلیفه، فرانی مخصوص بر سرای غه قویوب هر بر خدمتلىرىنى قیلورلق خادملر، جاریه لر تعیین ایتدی و لازم قدر کاتبلر قویوب اوزینک استاذلرندن و فر برلرندن ایشتمش نرسه لرینی جیارغه قوشدی. فراء ایسه بو سرایده کوب وقتلر طوروب علم ایله مشغول اولدی، ایکی ییل قدر مندنه «کتاب الحدود» اسمنده بر نحو کتابی ترتیب قیلدی، کاتبلر یازوب طوردیلر و یازلمش نسخهلرنی کتبخانه لرگه یبارلر ایدی. شوندن صوگ فراء خلق آراسینه چیقوب کاتبلىرىنى املا قیلورغه کرشدى. فراء، نحو و لغت فنلرنده متخصص عالملردن اولدیغى

فراء كئابلرینی یازوچیلر هر بر بیش کاغد باشینه
بر درهم آلوت یازمق حقنده اوز آرالرنده اتفاق (سندیکات)
یاصامش ایسهلرده سوکوره فراءنک اوز اجتهادی سببندن بو
اتفاق بوزولمش وعادتى حق ایله یازارغه باشلامشلردر .

مشهور مجتهدلردن اولان محمد بن الحسن الشیبانی
ایله فراء، ایکی قز قارنداش اوغللری (ابن خالهلر) ایدی .
شول سببلی بونلر هر وقت مجالسه ومصاحبه قیلور اولمشلر .
بر وقتده اوشبو روشده سویلاشدیکلری مرویدر :

فراء: بر کیمسه بر علمده متخصص اولسه ، شونک
یاردمی ایله آنک ایچون باشقه علملرنی آکلامق مشکل اولماز .
محمد: اوله ایسه ، سز علوم عربیده اختصاص
حاصل قیلدگز ، بن سردن فقه مسئلهسی سورایهچغم ، جواب
ویرمک مشکل اولمازمی ؟

فراء: بیورگز !

محمد: نمازنده یا کلهشوب سهو سجدهسی قیلمش
کیمسه شول سجدهسی وقتنده یا کلهشسه (مثلا ایکی سجده
قیلهچق اورنده اوچ سجده قیلسه) دخی سهو سجدهسی
قیلمق لازم اولورمی ؟

فراء: (بر آز فکرلهب طوردیغندن صوگ) یوق ،
هیچ شی لازم اولماز . چونکه مصغر اسم ینهدن ایکنچی
مرتبه اولهرق تصغیر ایدلماز (المصغر لا یصغر) . سهو
سجدهسی نمازنی تمام قیلور ایچون ایدی ، تمام قیاور
ایچون اولان شی اوزی دخی ایکنچی بر تمام قیلوچیغه
محتاج اولماز .

محمد: گوزل ! (۱) .

فراء: فانک اوستنی و رانک تشدید ایله تیریچی
(طوعروسی تیری ایلاوچی) دیمکدر . فراء تیریچی دگل
ایدی لیکن عرب کلمهلرینی یومشاتوب صافلاندردیغی
سببندن بونی تیری ایلاوچیلرگه اوخشاتوب «فراء» دیمشار .

* * *

ابو عیبه نجوی (معمر بن مثنی) مشهور ادیبلردن
و علوم عربیه استاذلردن اولان بو ذات حسن بصری
وفات اولدیغی کیچهده (۱۱۰ نچی سنه رجب آینهده) دنیاغه

(۱) وفیات الاعیان کبی معتبر اثرلرده یارلدیغی سببندن بو
حکایتنی بونده نقل ایندک . حقیقت حالده سهو سجدهسی ایله مصغر
مسئلهسینگ بر مناسبتلریده یوق ، شونک ایچون فرانک جوابی و امام
محمدنک تصیینی اورنسدردر . فراء کبی عالم ایله اما محمد کبی مجتهد آراسنده
بوندی معناسوز یورماز . بو قصهنگ مصنوع ایدیکنده شههمز یوق .

ایتمادم . فضل اهلینی تقدیر ایده بیلمک الوغ بر کمالاتدر .
حضرت ابن عباس یاشسی الوغ اولدیغی حالده حسن
وحسین رضی الله عنهما آتلیرنک تزگنلرینی طوتوب طورر
ایدی .

مأمون : - منع ایتمش اوله ایدک البته راضی اولمامش
اولور ایدم . خلیفه بالالرنک ولیعهدلرنک بوندی اشلری
اوز مرتبهلرنک کوتارلمکیرینه سببدر . سلطانغه ، آنا
و آنا هم معلم و مؤدبگه اطاعتلی اولمق بیوکمک علامتیدر .

* * *

فراء ، خلیفهگه کرر ایچون کوب اجتهاد ایدوب
یورمش ایسهده بو اش نصیب اولمامش ایدی کونلرنک
برنده مأمون قاشنده مقبول اولان معتزله عالی ثمامه بن
الاشرس بونی خلیفه سرایینک ایشگی توبنده اوچراتوب
علم و فضلینه مطلع اولدیغنده خلیفه حضورینه کروینه
واسطه اولدی .

فراء ، معتزله منهبنه میل ایدوچی اولوب متقی ،
دیندار ، عقیف فقط بر قدر کبرلی و اوز اوزینه حسن
ظنلی ایدی . احتمال بوندی حال خلیفه فاشنده مقبول
اولمقینک اثریدر .

ابوبکر ابن الانباری : «کسائی ایله فراءدن باشقه
بر کشیلری اولماسده بغداد ایله کوفه اهالیسی ایچون
افتخار قیلورغه اوشبو ایکی ذات کفایت قیلور ایدی»
دیمشدر . «فراء ایله احمدن قانغیسی عالملرک ؟» دیه
صوراوچیلرغه استاذلری اولان کسائی : «احمر کوب
حفظلی اما فراء عقللی ، طوعری فکرلی و سوزینی بیلوب
اولجابگنه سویلاوچی» دیه جواب ویرمشدر . حالبوکه فراءده
حفظی قونلی اولمق ایله مشهور عالملردندر . هیچ کتاب
قارامقسزین املا قیلمش کتابی ۶۰۰ بیت اولدیغی مرو-
یدر (۱ نچی ۲ نچی ۳ نچی ۴ نچی جلد «شورا» قدر ایکی
الوش اولدر) .

فرانک کتابی کوب اولمش ایسهده یوغالوب بتمشلردر .
بو کونده دنیاغه آنچق اوشبو کتابلری وارلفی معلوم :

(۱) **المنکر و المؤمنث** . حلب شهرنده «احمدیه»
کتبخانهسند یازمه بر نسخهسی وار .

(۲) **معانی القرآن** . محمود شنقیطی کتابلری جهلسنده
خدیبو کتبخانهسند یازمه بر نسخهسی وار .

فراءنک اوز کتابلری ضائع اولدیغی کبی مشهور
شاگردلردن اولان ذاتلرنک اثرلریده ضائع اولوب بتمشلردر .

کیلدی ویوز یاشینه یتوب ایکیموز اون (۲۱۰) تاریخنده وفات ایتدی.

ابو عبیده، لغت و اخبار عرب، شعر و نسب علملرنده کمالات صاحیبی اولوب نحو فننده اصعی دن توبان درجهده اولدیغی مرویدر. آناسینک آناسی «بلخ» شهری یاننده «باجروان» اسملی قریه گه منسوب بر یهودی ایدی.

استاذلری: یونس نحوی، ابو عمر و باشقلر اولوب شاگردلری ده عالی الاثرم، ابو عبید الفاسم بن سلام، مازنی، ابو حاتم سجستانی، ابو نواس و غیرلر.

ابو عبیده خوارج منهبنه طرفدارک اینوچی عالملردن اولدیغی کبی عربلرگه کوره باشقلرنی آرتق کوروچی «شعوی» اسملی فرقه گه منسوب ایدی. هیچ کیم خاطرینی صافلامی کرک الوغ و کرک کچوک اولسون هر کیمنی بر تورلی مسغره ایدوب سویلر اولمش حتی عصرداشلرندن کولوب مستقل کتابلر تألیف ایتمشدر. شونک ایچون دشمنی ده کوب اولوب نسبنه، دیننه، مسلك و منهبنه طعن ایتمشلر و وفات ایتدیکنده جنازه سینده وارماملر. ماجراسی و لطیفه لری بیک کوبدر.

ایام عربنی بیلیمک طوغروسنده اوز عصرنده بونک نظیری یوق ایدی. علوم عربیه استاذی اولدیغی حالده نحو صرف فنلرینه التفات ایتمی لحن ایله سویلادیکی، شعرلرنده کوبلری و نسیز اولدیغی مرویدر. لغت فننده وحدینلرنک غربیلری طوغروسنده اک ایلك کتاب یازوچی کیمسه ابو عبیدهدر.

۱۸۸ تاریخنده وزیر فضل بن ربیع دعوتینه کوره ابو عبیده بصره دن بغدادغه کیلدی وزیر حضورینه کروب سلام و بردی. وزیر سلامنی آلوب اوز یانینه اوطورندی و شعر انشاد قیلورغه قوشدی. ابو عبیده شعرلر اوقودیغنده وزیر بیک حضورلانونب اوطوردی. اوشبو وقتده کاتبلر روشننده بر آدم کیلوب کردیکنده وزیر آکا ابو عبیدهنی کوستروب: «بوننی بیله سنهی؟» دیه صوردی. آدم «یوق» دیه جواب ویردیکنده: «بو بصره ننگ علامه سی ابو عبیدهدر، بز بونک علمندن استفاده قیلهق نیتی ایله یانهزغه دعوت ایتدک» دیدی. آدم، وزیرگه دعا و بو عملینی تحسین ایتدیکندن صونک ابو عبیده گه قاراب: «خوش کیلیکیز، سزنی کوررگه آرزومز کامل ایدی، مساعده گز اولسه بر سوز صورر ایدک» دیدی. ابو عبیده: «بیورگز!» دیدی. آدم: «وعدلر و وعیدلر خلقلرغه معلوم اولان

شیلر ایله اولورغه تیوشلی، اوزلری بیلما دیکلری شیلر ایله وعد و وعید ایتمکده حکمت کورلماز، بو شی عقلغه موافق دگل، حالبوکه قرآن شریفده «طلعها کانها رؤس الشیاطین» دیه وعید ایدلماش، حالبوکه بو شی عربلرگه معلوم دگلدر» دیدی. ابو عبیده: «وعد و وعیدلر معروف شیلرگه گنه منصور دگل، عربلر غیر معروف شیلر ایله ده وعد هم وعید قیلورلر، امرئی القبس: اتقلنی و المشرقی مضاجعی * و مستنة زرق کانیاب اغوال - دیبور، حالبوکه غول، عربلرگه معروف دگلدر. وعید دن مقصود تهویل و تخویفدر، شول مقصود برینه کیمله چک اولدیغنده خواه معروف اولسون و خواه اولماسون آنک ایله وعید ایتنک عرب عادتینه موافقدر» دیدی. آدم هم وزیر ابو عبیده جوابنی تحسین ایتدیلر. ابو عبیده کنده سی: «اوشبو ساعتده قرآن مجازلری حقنده کتاب یازارغه تیوشلی ایش، دیه کوکلمه نوشدی، همده بصرهغه فایتدیغم ایله اوشبو خصوصه - الهجاز - اسملی کتابی یازدم، صونکندن بیلدم، معلوم آدم: وزیر کاتبی ابراهیم بن اسماعیل ایش» دیبور.

«اصعی، ابو عبیده، قرآن شریفنی اوز فکری ایله تفسیر ایتش - دیه الهجاز کتابنی عیب قیلدر» مضموننده بر سوز ابو عبیده گه ایرشدردیکنده ابو عبیده اصعی ننگ درس حلقه سینده واروب: «ای ابو سعید! خبز نه شیدر؟» دیه صورمش. اصعی: «قامردن پشرلوب آشالمقده اولان شی» دیه جواب ویردیکنده ابو عبیده ده: «ایدی اوز فکرک ایله - انی ارانی احمق فوق رأسی خبزا - آبتینی تفسیر قیلدک!» دیمش. اصعی ایسه: «بو شی تفسیر دگل بلکه کوکل گه توشمش نرسه نی گنه بیاندر» دیدیکنده: «بزم کتابمزده فکر ایله تفسیر دگل بلکه کوکل گه توشمش نرسه نی گنه بیاندر» دیه الزام قیلمشدر.

اصعی ننگ تقریری علمینه کوره اوستون اولدیغی حالده ابو عبیده بونک عکسنجه - علمینه نسبت ایله تقریری ناقص ایدی. شونک ایچون ابو عبیده مجلسندن اوقوب قایتوچی شاگردلر حقنده: «اینجو بازارندن بغدادی آلوب فایتالر» دیه و اصعی مجلسندن قایتوچی شاگردلر حقنده ده: «بغدادی بازارندن اینجو آلوب قایتالر» دیه سویلاش اولمشلر. عرب تاریخنی بیلیمکده ابو عبیده، اوزیدک معاصرلرندن اولان اصعی ایله ابو زید الانصاری دن کوب درجه بلند ایدیکی مرویدر.

چققان تقلید و خرافات بهادرلرینهده هیج بر وقتده قحطلق بولمادی . فایده بر محمد عبده ظهور ایتسه آنده بر شیخ بختیت ، فایده بر شهاب الدین مرجانی ظهور ایتسه آنده بر دیسته ایشمی ، فایده بر موسی بیگیف ظهور ایتسه آنده ، ایکی اوچموز حمزه آنلرغه فارشی چقدی . «لکل فرعون موسی» نڭ توغر یلغنی روایت برلن ثابت ایدی «لکل موسی فراغنه» نڭ توغر یلغنی ده مسلمانلرنڭ صوڭفی عصرلردهفی حیاتندن آچیق معلوم بولدی .

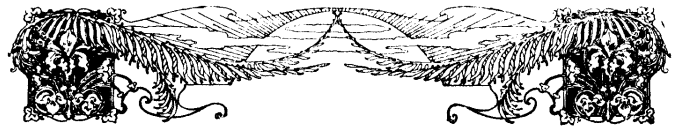
صوڭفی دورت بیش عصر اچنده کیلگان مصلحلردن ایڭ آلدنی و فکرلری برلن اقتضاً زمانغه ایڭ یاقین تورغانی اون پیدنچی عصر آخرلرنده نجد» ده ظهور ایتکان محمد بن عبد الوهاب بولسه کیرهك . شهبه یوق که بو ذاتنڭ باشینهده باشقه لرغه کیلگان حال واقع بولدی . وهابیلق نڭ یازمشی ده باشقه مسلکلرنڭ یازمشی شیکلی بولدی . لکن خلق اوستینه ایتکان تأثیری و اسلام عالمنده فالدرغان ازی اعتباری برلن بو مذهب باشقه لردن آله طوره در .

وقتنده اعتبار ایتولمگان بومذهبنی بوکون نیکشورگه و آنڭ اساسلری حقنده بر فکر یورتوب فارارغه میدانن بر آز سبیلر بار . بیک کوب نرسه لر وهابیلق اسمی برلن منع ایتولا و هر بر آچیق فکرلی عالم گه شول مسلك اسناد ایتولا . مصرنڭ محمد عبده و رشید رضالرنڭ ، سوریه نڭ جمال الدین القاسمی و عمر محصانیلرنڭ ، روسیه نڭ رضاء و موسالرنڭ بو مذهب بولوبلرن تهمت ایتلولری اوزی ده بو مذهب حقنده بر آز نرسه القا ایتوب طورسه کیرهك . بو سنه نڭ برنچی نومیر «شورا» سنده «اسلام ملتی ایچنده وهابی اسمنده دینی بر مذهب یوقدر . نجد طرفندهفی وهابیلرایسه مستقل بر مذهب صاحبی دگل بلکه احمد بن حنبل مذهبنه منسوبدرلر . « دیلمشدر . اوزینڭ وفاتندن بر قاچ سنه لر صوڭره تشکل ایتکان امام احمدنڭ مسلکی مستقل بر مذهب بولورغه یاراسه ، خدمتینڭ باشنده اوق معلوم بر دینی فکر و اساسلر برلن میدانغه چققان محمد بن عبد الوهاب نڭ مسلکی ده مستقل مذهب اتالورغه صالح بولسه کیرهك . محمد بن عبد الوهاب نڭ آتاسی حنبلی مذهبنده ایدی و اوغلنده شول مذهبه تربیه ایتدی . لکن محمد بن عبد الوهاب بیک کوب اورنلرده احمد بن حنبل گه خلافلق کورساندی . بعضیلر طرفندن «حنفی مذهبنده تربیه ایتولدی» دیب قید ایتلوگه سببده احتمال شول مخالفتی اولمشدر . وهابی لفقنڭ مستقل بر مذهب اولدیقن

ابو عبیده ، بنون عمرینی کتاب تالیف ایدوب کچرمش ایسه ده کتابلری یوغالمشدر . بو کونده سلامت فالمش کتابلری بونلر :

(۱) کتاب نقائض جریر و فرزدق . خدیو کتبخانه سنده یازمه بر نسخه سی وار . بو اثرنی ۱۹۰۵ ده فرنکلر «ایدن» شهرنده طبع ایتدیلر .
(۲) کتاب طبقات الشعراء . «بیروت» ده میسیونیرلر کتبخانه سنده یازمه بر نسخه سی وار .

ابو عبیده ، عین نڭ ضمه سی ایله هم آخرنده ها ایله در ، شاگردی اولان قاسم بن سلام ایسه هاسر « ابو عبید » گنه در . «معمر» هر ایکی میمنڭ فتحه سی ایله اولوب «مثنی» میمنڭ ضمه سی ، ثانڭ فتحه سی و نوننڭ تشدید ایله در .

وهابیلق و وهابیلر .

(اسلام تاریخندن بر صحیفه)

I

صوڭفی عصرلرده اسلام دنیاسینڭ ایڭ بیوک خصوصیتلر - ندن بری ده زمان و مکاننڭ اقتضاسندن اوله رق میدانغه چققان اصلاح و تجدد فکرلرینه هیج قولاق سالمی آلارنی اورتاغه سورگان کشیلرنی کافر و زندیق لقبلی برلن فارشیلولریدر . حیات اجتماعیه نڭ ترقیسی و آنڭ نتیجه سی اوله رق میدانغه چققان دینی و اخلاقی فکرلرده گی اوزگارشلر اسلام دنیاسینه ده اثرن کورسته کیلدی . تورلی وقتده اسلام ملتلی یاشاگان ییملرنڭ تورلی قسمنده بر آز مصلحلر چقدیلر . مسلمانلرنڭ کوزلرن آچارغه و تیره یاقلرینه قاراتوب فایده کیتوب بارغانلقلرن آڭلاتورغه طرشیدیلر . لکن آنلرنڭ سوزلرن اعتبارغه آلمان و آنلرنڭ سویله گانلرینه قولاق سالغان بیک آز بولدی . شول قدر آز بولدی که آنلر اسلام دنیاسن فسمآگنه بولسه ده تقلید و جهالت دیوارنی آرتندن چغارا آلمادیلر . سکرنچی عصرنڭ بر مصلحی نیچک فارشیلاندی ایسه اون سکرنچی عصرنڭ مصلحی ده شولای فارشیلاندی . مصلحلرغه فارشی مبارزه گه

اعتدالی ایتەمن . فکروملا حظەلرم بىلكە كليا خطا بولورلار . لىكن طوغرى فكلرلرنىڭ ميدانغە چۈيىنە كوب وقتدە خطا فكلرلرنىڭ سويلەنۈى سىب بولادر . بىر شاگرد اوچون خطاسىنە مطلق بولو وانى تاشلاب اورنىنە طوغرى فكلر آلو قدر بيوك شادلىق بوقدر . بناء عليه بو سطرلرنى جمع ايتو اوچون صرف ايتكان بىر آز دقت واجتھادىم نتيجه سنده بىر خطامنى تۈزەتۈگە موفىق بولسەم اوزمىنى بختيار صانەبە چەقەن .

II

وھابىلىق نىڭ ظھورى .

وھابىلىق نىڭ مۇسسى محمد بن عبد الوھاب مىلاددىن ۱۶۹۱ نچى سەئدە نجددە «عەينە» قىياسىدە دىئاغە كېلىمىشدر . آناسى عبد الوھاب ، احمد بن حنبل مەھنەدە اولوب علوم اسلامىدە ماھىر و نجد عالماىنىڭ ايك آلدىلرنىن ايدى . محمد ، آناسىدىن تفسىر ، فقه ، حدىث ، اصول دىرسلىرى آلدىلدىن سىگرە علمىن توسىع ايتو مقصدىلە مکه ، بصرە ، بغداد شىرلرن زىيارت ايتوب آنەغى عالملر و كىتبخانەلردن استفادە ايتدى . اصفهان شىرىنەدە باروب بىر آز طوردى . بعضىلر طرفىدىن اوشبو سفىرنەدە شىامنى زىيارت ايتكان بولوى دە احتمال طوتلەقەدر . بىر مدت سىگرە آناسى بىرلن برابر چىگە كېلىدى و آندىن مەدىنە منورەگە باروب قېرى نبوىنى زىيارت ايتىد . كىن سىگرە اول كۈنلردە مەدىنە منورەدە درس ايتەمكە بولغان شىخ عبد الله بن ابراهيم يانندە فالدى و بىر آز وقت آندىن اخلاق و فقه دىرسلىرى آلدى . آنىڭ بىرلن دىرسلىرى تمام بولغاچ نجدكە قايتوب شول كۈنلردە آناسىنىڭ محل اقامتى بولغان «خىرىملر» قىياسىنە كېلىدى . لىكن آناسى وفات بولغاچدە «عەينە» گە قايتوب تەلىم و ندىس بىرلن اشتغال ايتە باشلادى . اھالى آراسىنە علم تاراتو وانلرنى عبادتكە نشويق ايتو اوچون ھىر كۈن ايكى مرتبە جامەدە عەومى دىسلر بېرىر بولدى .

محمد بن عبد الوھاب علمى نىڭ وسعتى ايلە برابر بىلرنىڭ داھىلرنىن ايدى . ذھنى نىڭ اوتكۈنلىكى و فكلرنىڭ كېڭلىكى صاحب مەھبەكە باشقەلرنىڭ كۈزىنە توشماگان بىك كۈب نرسەلرنى كۈرسەتدى . مشھور اسلام شىرلرن زىيارت ايتكاندە مىلمانلرنىڭ رسول اكرم تەلىماتىنە تەمسكلرن دعوى ايتدىكلرى حالدە كۈب اورنلردە خيال و خرافاتكە بېرىلۈپ حقىقى اسلامىدىن يرافلاشودە ايدىكلرن كوردى . قېرىلرنى حرمت ايتوب آنلردن مدد طلب ايتو و آنلرنىڭ اوستىنە

ايجابى طريق بىرلن اثبات ايتو احتمال آغردى . لىكن آنىڭ مەھبەت اربەھنىڭ بىرسىندە توگىللىكى بونچى پرىنسىپلرنىن اولك كورنوب طورە - وھابىلىق نىڭ بونچى اساسى مەھبەت بىرلن مقيد بولماودى . وھابىلىق نىڭ شىرلرنىنە مصر عىسكلرى بىرلن صوغشولرى سىب بولدى ايسە مصر عىسكلرى بىرلن صوغشولرىنەدە شىرلرنى سىب بولمىشدر . مصر عىسكلرى بىرلن اوچراشودىن لك وھابىلر بتون حجازنى اوز قوللرىنە آلغانلر ايدى . شولوق مصر عىسكلرى و شولوق محمدىلى پاشا قومنداسىدە تۈرك عىسكلرى بىرلن دە قىچقە قىچ كېلۈپ صوغشىلر ؛ لىكن آرا لىدەغى موتبى يالغوز سىياسى بولغا . نلىدىن بىر طرف ايكىنچى طرفنى تىكفىر ايتمادى ذاتا مىلمانلرنىڭ اوز آرا لىدە قىچقە قىچ كېلۈپ صوغشولرى اسلام تارىخىدە بىر ايكى گنە بولوب اوتكان نرسە توگىلدر . حضرت على بىرلن حضرت معاوية آراسىدەغى اختلافدىن باشلاب صوغشولرىغە قدر مىلمان قىچى بىرلن يۈز مكلرچە مىلمان باشى كېسىلمىشدر . شانلى اندلس حكومتىن فردىناند بىرلن ايزابىللا فولىنە طوتىدروب بىرگان آنا بىرلن اوغل نىڭ بىر بىرسىنە فارشى قىچ كوتاروب صوغشولرى ايدى . لىكن بو صوغشولرنىڭ ھىچ بىرسىندە بىر طرفى دىنى بىر موتبى بىرلن ميدانغە چىماغاندە تىكفىرگە قدر بارلماشدر .

وھابىلر حقىدە بىزگە ايرىشكان معلۇماتدىن وھابىلىق نىڭ سىياسىلىكىدىن زىيادە دىنى بىر مقصد بىرلن تاسىس ايتولگانلىكى و انقراضىنە قدر باشلىچە شول يولغە خىدمت ايتكانلىكى آچىق كورنوب طورە . آنىڭ بعض بىر امىر و حاكىملر طرفىدىن سىياسى قورال ايتوب قوللانىلوى باشقە نرسە . ذاتا آندى سۇ استعمالدىن ھىچ بىر دىن و مىسلك خلاص اولماشدر . محمد بن عبد الوھابنى ياكى بىر تەلىمات بىرلن ميدانغە چىراغە سوق ايتكان نرسەلر دىنى ايدى . بناء عليه اول مىسلكن قىچ بىرلن توگىل درس بىرلن نشر ايتە باشلامىش ايدى . لىكن آنىڭ خىللىرى محمد بن عبد الوھاب نىڭ تەلىماتىنە حربى رىك بىرۈب اول مىسلكنى تاراتو اسمى بىرلن بىر چوق دىئاگنلرگە ارتكاب ايتە باشلادىلر . بو فكلرنى تاغندە آچىراق آكلانو اوچون بو اورندە وھابىلىق نىڭ فسقەچە تارىخىن و آنىڭ بنا قىلغان اساسلرن بىيان ايتوب اول مەھبەت حقىدە آوروپا عالملرى طرفىدىن سويلەنگان بىر ايكى سوزنى دە نقل ايتەمن . مەھبەت اختلافى شىكىللى بىوك مىسئلەلر حقىدە فكلر بىيان ايتوب آنلر حقىدە بىر محامە يۈرتو اوچون لازم بولغان حاضرلىكنىڭ اوزمە يوقلغىن

وهايېلقمڭ سىياسى تارىخى .

آناسىنىڭ وفاتىدىن سوڭ «عەينە» گە قايتوب بىر آز تورغاچدە محمد بن عبد الوھاب نىڭ مەھبى خېلى تارالا باشلا-غان ايدى . لىكىن آنىڭ نەۋزىدە اول يىرنىڭ ھاكىمى قارشى توشكانلىكىدىن «دارىيە گە ھىجرەت ايتدى و مەسلىگن آنە تارانا باشلادى . اول وقتدە «دارىيە» نىڭ ايتىڭ نەۋزىدە كىشىلەردىن بىرى دە محمد بن سەئىد ايدى . «عەينە» و «دارىيە» اطرافلىرى عەھمىيەتلىك بىنى تەيمىدەن و محمد بن سەئىدە مەسالىم قەبىلەسىدىن ايدى . محمد بن سەئىد بىنى تەيمىم قەبىلەسى آراسىدە بولغان نەۋزىدە گە قىزىق ايتتى ، امىرلىك عنوانىن آلورغە تلى ايدى . محمد بن عبد الوھاب نىڭ «دارىيە» گە كىلەۋەن فرىقت بىلەرىك آنى اوز مەقسەدە قورال ايتەرگە تلىدى . و ھايېلىق تەلىماتى اول وقتدە خېلى تارالغانلىقىدىن محمد بن سەئىد اچۇن ، آنىڭ نەۋزىدە تايانو اوز نەۋزىدە گە تايانوغە قاراغاندە كۆب قوتلى بولاقچى ايدى . شول سەبەبىدىن محمد بن سەئىد ، صاحب مەھبىنىڭ قىزىنى آلىدى و باباسىنىڭ مەھبىن ھەمەيە بەھانەسىلە «وھابى» سالاھىسىنى تەشكىل ايتوب اوزىن بىرنىچى امىر اعلان ايتدى . اول وقتدە قەدىرىلىق بولغان و ھايېلىق شول دىققەتدەن اعتباراً سىياسى و ھەربى رىك آلىدى . محمد بن عبد الوھاب دىنى جەھەتتە ، و محمد بن سەئىد سىياسى جەھەتتە ادارە ايتە باشلادىلەر .

محمد بن سەئىد نەۋزىدە اول قەدىر كۆب تارالا آلمادى . و ھاى سالاھىسىنىڭ ايتىڭ قوتلى نەۋزىدە كىلەۋەن محمد بن عبد الوھاب نىڭ قىزىدىن دىنياغە كىلگەن عبد العزىز نىڭ اوغلى سەئىد زەمانىدە . بو ذات و ھايېلىرنىڭ ايتىڭ مەقتەدە و ايتىڭ مەشھور قاتىلەردىن ايدى . مۇنىڭ دەۋرىدە و ھايېلىق عەربىستان نىڭ قەسىم اعظمىنى استىلا ايتدى و شەھەرنى دە بىتون دىنياغە ياپىلدى . سەئىد بن عبد العزىز بىيوك بىر قوت بىرلەن «بەغداد» تەرىپىدە سەئىد و سەئىد پاشا قوماندانلىقىدە بولغان تۈرك عەسكەرلىرى بىرنىچە دىققەت جەھەتتە كىلگەن سوڭرە شەيخەلەرنىڭ مەركەزى بولغان «كەربلا» شەھەرنى آلىدى . عەسكەرلىرى شەھەرگە كىرگەندە : «اللەغە شەرك قاتوچىلەرنى اولتۇرۇڭ!» دىيە قەچقۇرۇپ كىردىلەر و بىتون تەرىپلەرنى بىر بىرلەن تىگىز ايتدىلەر . شۇنىڭ بىلەن سەئىد بىرلەن سەئىد (ر . ع .) نىڭ غەيەت مەزىن تەرىپىدە بار ايدى .

«كەربلا» دە نەۋزىدە بىرلەشكەنلەرنىڭ سوڭىدە سەئىد

مەزىن بىنلەر سالىق بىر تاقىم اورۇنلارغە مەقسەتلىك اسناد ايتىو ، علامەتلەر بىرلەن تەقال ايتىو ، افيون تۈتۈن شەكلى مەسكەرلەر استعمال ايتوب كىفلا نو و امثالى نەرسەلەرنىڭ اسلامىيەدە ايتىڭ قاتلى مەمنوع شىلەردىن بولغانى حالدە مەسلمانلەر آراسىدە عادت ھەكىمەنە كىرگەنلىگىن ادراك ايتدى خەسەسە قەبىلەرگە ھەرمەت ايتوب آنلەردىن مەدەت طلب ايتىو نىڭ پەت پەرسەتلىك ايتىو نىڭ اچىق آڭلادى . صاحب مەھبىنىڭ قەرن و ھەدىنى گۈزەل مەطالەھە ايتىو ، اېن تەيمەننىڭ افكارىنە واقف بولۇپ فەكرىنىڭ اچىلۇپنە و اسلام دىنەسەندە تارالغان تەالىم نەبۇيەگە خەلاف اشلىرىنى ادراك ايتىو نە بىيوك ياردەمچى بولدىلەر . محمد بن عبد الوھاب نىڭ اېن تەيمەن آتارلىرىنى تەقىق ايتىو ، آنىڭ كەتەبلىرىدىن كۆچرگەن يازمىلار بىرلەن تەبەئىر . كەچەن سەئىد تەلىق ايدەلەش ائىگىلەپ چە بىيوك فەموس نىڭ بىيەننە كۆرە اول يازمىلەردىن بەھىلەرى آوروپا كەتەبخانەلەردە ساقلانمەقە ايتىش .

محمد بن عبد الوھاب شول سەئىد استعماللىرىنى ، اھل اسلام آراسىدە تارالغان شول غەلو و افراطلىرىنى مەلاھەزەت ايتىدىكىن سوڭرە عالم اسلام نىڭ بىقا و سەئەدىنى اوچۇن بو قەبىلە عادتلىرىنى بىرۈب عەسر سەئەتدە گە سەئەلگىنە قايتارۇپ تەبەئىلەگەن آڭلادى و شول يولدە اجتەھاد ايتىوگە كۆڭلەن بىر كەندى . بىر نەرسەنى اورتادىن قالدۇرۇپ ، آنىڭ مەيدانغە كىلەۋەن سەبەب بولغان نەرسەنى دىققەت ايتىولامىز . محمد بن عبد الوھاب دە اھل اسلام نىڭ باشىدە بو فەلاكتەرنى كەتەرگە سەبەبچى بولغان نەرسەنى ازىلى باشلادى و نەھەت آنى مەسلمانلەرنىڭ ، قەتب ، ابدال ، ولى اسمى تەئەقۇنلەردىن كۆبەسەن عەبادەت قىلۇر جەھەتتە اھتەرام ايتوب اوزلىرى آڭلاماغانلارنى حالدە و ھەتتەن آيرىلۇپ بارۇلۇپنە ، و آنلەرنىڭ سۈيەلەگەن سوزلەرنى مەھەسەز قەبول ايتىولۇپنە و غەرض شەخسەدىن قوطلا آلمىغان ، دىن باشلىقلىرى تەرىپىدىن يازغان ائىرلەر خەتەرەسى اوچۇن ، اصل مەنە بولغان قەرن ھەدىنى مەسەلە ايتىولۇپنە تەبەئى و بو ھەللەرنى اورتادىن قالدۇرۇپ اوچۇن «قەرن ھەدىدەن باشقەننى ھەكم ايتىو سۈقۇرنى باشچى ايتىو قەبىلەندەن ، بىنئەلىھە مەسلمانلەرنىڭ يول باشچىسى يالغۇز قەرن بىرلەن ھەدىدە بولۇرغە تەبەئىلى» دىگەن فەكرىنى اورتاغە سۈردى . و شوڭا بىنئە ايتوب بىر آز اھكام و ھەدىدە ايتىدى . لىكىن اول اھكاملەرنى دىققەت ايتىو مەقدەم بو مەھبىنىڭ سىياسى تارىخىنى قەسەھەنە بىيان ايتىو مەھم كۈرلەدر .

اداره ایتو اوچون لازم بولغان معرفت و مهارت آنده بوق ایدی. شول سببندن کوب موفقیت قازانه آلمادی. آخرنده ابراهیم پاشا طرفندن اسیر آلتوب استانبولغه یبارلیدی. و آنده آیاصوفیه میدانه اولدرلیدی (۱۸۱۸ سنهده). عبد الله ننگ اسیر ایتلوی برلن و هابی حکومتینگ قوتی یوغالیدی آندن صوگ و هابی سلالهسی بر آزدوام ایتدی ایسهده بر حکومت بولوب توگل بر حکومتنگ قالدیغی بولوب دوام ایتدی.

عبد الله ننگ اسیر ایتولگانن کورگاچ اوغلی طارق بتون امیدن کیسوپ «ریاض» غه کیتدی و آخرنده آنده برسسی طرفندن اولدرلیدی. آننگ اورنینه اوغلی فیصل کیچوب «ریاض» پایتخت اولهق اوزره شرقی عربستانده و هابی حکومتی تشکیل ایتدی. آننگ وفاتندن صوگ اورنینه عبد الله اسمنده برسی کچدی. لیکن بو وقتلره و هابیلق بر ضعیف شیخلق حالنده گنه قالغان ایدی.

ساقماری. «بیروت».

حیوانلر آراسنده.

حیوانلر آدملردن کورگان هر نورلی جبر ظلملرغه بر نهایت بیرو، دنیاده راحت هم طنچلق بلن کون کورو، بو مقصودلرینه ایرشورگه برهر چاره ازلهو نیتی بلن بر برگه جیپلشوب کیگاش مجلسی یاصامانچی بولدیلر. کوب اجتهاد قیلغاندن صوگ جیپلشورغه موفق بولوب آرسلاننی رئیس، قاپلان نی سرکاتب قیلوب صایلا دیلر. حیوانلرننگ بو مجلسلری عمومی بولوب حیوان اسمینی کونترگان هر بر جانوارننگ موند کورگه، باشقهلرننگ شخصینه تیماو شرطی ایله نله گانچه سویلرگه اختیارلی ایدی. شوننگ اوچونده بو جمعیتده قر حیوانلرنندن وکیللر بولغان کبی، یورط حیوانلرنندن ده وکیللر بار ایدی حیوانلر جیپلوب تمام بولغاندن صوگ رئیس ایتدی سوز باشلاب :

— ای حیوانلر! کوب اجتهاد ایتنه طورغاچ اوز بزرگه مخصوص جمعیت یاصارغه موفق بولدیق. بزنگ حیوانلر صنفی آدم بالالارندن نهایت سز رهوشده جبر ظلم کورهلر.

«مکه» طرفینه یوردی و ۱۸۰۳ نچی سنه ۲۷ نچی آپریلده مکه گه کیلوب کردی. مکه شرافتی حرمتینه اهالیگه ضرر تیدرمادی ایسهده مسسکلرن کوچلاب قبول ایتدررگه طرشدیلر. تورلی زینت اسبابلری ویفنه کیوملر و نوتون اچو اوچون استعمال ایتله نورغان نرسهلر (عربلرننگ نار-کیللری بولسه کیرهک) بارسیده یاندردیلر.

مکه نی آغاچده سعد بن عبدالعزیز سلطان سلیم اوچنچی گه مکتوب یازوب مکه نی آغانلغن بیان ایتدی مکتوبینگ خلاصهسی اوشبودر:

۱۲۱۸ نچی سنه هجریه سی ۴ نچی محرمده مکه گه کردم. اهالیگه فارشی طنچلق صافلادم. پت پرستلک گه عائد هر نوسه نی خراب ایتدم. رسول الله ننگ امری موجب اوزره، تعیین ایتدنگ قاضینی اورننده قالدردم. شام و مصر حا کملرینه، مقدس شهرگه محمل و بارابانلری برلن کیلاماسکه امر بیر وگزی اوتنه من. الله ننگ رحمت و سلامی سزنگ برلن بولسون.

شول یلننگ آخرنده «مدینه» منورهده و هابیلر فولینه کچدی. حجره سعادت خراب ایتلیدی. رسول اکرم ایتدیزنگ تربه شریفه لری ده واطدرله باشلامش ایدی. لیکن واطو-چیلردن بعضیلرینگ یغلوب توشوب اولوی، و نام شول وقتده سعدنگ بر توش کوروی آنی خراب ایتودن واز کیچدردی. تربه سعادت گه قیمتی اشبالرنی آلوب عسکرگه تاراتو برلن کفایه لندیلر.

سعد بن عبد العزیزنگ تربه سعادت حقتده غی بو معاملهسی و هابیلق ننگ کوندن کون آرتمهده بولغان نفوذن قروغه اینگ بیوک واینگ برنچی سبب بولدی. اول مذهبه ک میل کورسه تکان بیگ کوب کشیلر مذکور واقعه دن صوگره کیری دوندی لر.

و هابیلر مکه و مدینهده طوقز یل فالدیار و شول مدتده خیلی قوت و نفوذ کسب ایتدیلر، نهایت آنلرننگ قوت و نفوذندن خوف ایتکان تورکیه حکومتی، آنلرنی مکه و مدینه دن چغاررغه مصر والیسی محمد علی پاشاغه امر بیردی. محمد علی پاشا، اوغلی ابراهیم پاشا برلن برلکده و هابیلرنی مکه و مدینه دن چقاردی.

۱۸۱۴ سنه سنده سعد بن عبد العزیز وفات بولوب اورنینه اوغلی عبد الله کیچدی. عبد الله ننگ شجاعتی آناسینقندن ده آرتق بولسهده، بر قانون و نظامغه تابع بولمی قوملق صحراده طووب اوسکان بدوی عربلرگه باش بولو و آنلرنی

تمام ايتە . (بتون جانوار بىك اوزاق قول چابالار) .
 صيىر : افندىلار ! مېندىن مقدم خطبە سويلەگان افندىنىڭ
 ھەمە سوزى بىك درست . اول ايتكانچە بز حيوانلار ھوما
 آدم بالالارنىدىن ظلم كورە بز . خصوصاً بزنىڭ صيىر صنفىنە
 آدملار آراسىندە ھەمە چىت يىرتقىلار آراسىندە (رئىس اصل
 مقصوددىن چەمە دىيە تىببە ايتە) قدر يوق . بزنى آدملار
 صوبەلەر ، ايتىمىزنى آشايلار ، بورى ، آيو كىك يىرتقىلار
 (صارق ، كجە ، آت و باشقىلار قول چابالار ، باشقىلارنى
 صىزغەرلەر . رئىس كىشىنىڭ شىخىنى تىماسكە تىببە ايتە . بورى
 آياق تىيۇب دالوى دىيىپ قىچقەرە) شولاي آلاى بولسى مېن
 اوز بزنىڭ باشمىزغە آدملار طرفىدىن كىلگان ظلم جىرلەر ھقىندە
 سويلەيەچكەن . مونا مېن اون يىلدىن بىرلى اوچىنچى خواجه
 قولىنە كىردىم . كىرەك فايسىغىنە خواجهم بولسىدە بالاچاغلارنى
 بلەن مېن سوتىم بىرلە تىرىيە قىلىنەر . لىكىن كىفران نەمت
 قىلماغان ھىچ بىر خواجهغە اوچىرى آلامدوم . مونا يىدى
 يىلدە يىدى بالام بولدى . ھىچ بىرىنىڭ نورلى يوزىن كورە
 آلامدوم . اول بىچارەلرنىڭ ھىچ بىرىنىڭ سوتلارنى
 طويغانچى ايمە آلامدىلەر . مونا موندىن بىر آي كىك بوزاۋ-
 لاغان ايدىم . اوچ كون اوتو بلەن عزيز بالامنى قىسابقە
 ساتىپ بىيەردىلەر . آدم بالالارنى اوزلارنى انصافلىقنى دعوا
 قىلەر . « حيوانلارنى ھەمە چىتلىرى » آچالار . حالبوكە
 اشلەگان اشلارنى بو دعوالارنىڭ خلاپچە بولۇپ چىقار .
 مېن بو سوڭقى خواجهم حيوانلارنى ھەمە قىلو ھەمەيتىنە اعضا
 بولۇپ يازغان . ئە اوزى عزيز بالامنىڭ يوزىدە كورستىمى ،
 ھىچ بىر مەرھەت ايتىمى صوبىارغە ساتىپ بىيەردى . طبعى
 عزيز بالامنىڭ ايتىمى ھەمە چىتلىرى كورنىدە بايلار اوستالىدە
 بولدى . (كوزىدىن يەش كىلە . ھەمە خلقى گور كىلوپ
 قول چابالار) .

بىچارە بالام آناسىنىڭ مبارك يوزىن كورە آلامدى .
 سوتىمى ايمەدى . خدانىڭ ماتور دىياسىدە گىزۇپ ، صافى
 ھوانى ايسىنەى آلامدى . مېن بالامدە اوزمە عزيز . آدملارنىڭ
 اوزلارنىڭ بالالارنى شولاي ايتساڭ فى اشلەرلر ايدى ؟ . .
 آلا اوچ كونلار بوزاۋنى صوبىوب آشارغە اويالىمىلەر ،
 آزغىنەدە مەرھەت ايتىپ قىزغانمىلەر . دىيادە يالغىز مېن بالا-
 مەغنىە توڭل آلا ھوما بزنىڭ باشمىزغە فلاكت كىيىر بىكەنە
 طورلەر ، بىئە ھەمە آلازنىڭ بو ظلملارنى بىر چىك باصارغە ،
 آلازنىڭ جىرلارنى بىر نەھەت بىررگە ، آلازنىڭ شىرلارنى قوتلو
 چارەلەر ئىزلەرگە تىوشلى ، ھەر بىر مخلوق بو ھەمە اجتھاد

بو ھەر بىرگىزگە معلوم . ايدى آلازنىڭ جىر ظلملارنى نەھەت
 بىر ، دىيادە طىنچ طورومىز اوچون بىرەر چارە ازلەمە مقصودى
 ايلە جىيلىق . بىئە ھەمە اوشبو ايكى مەسئەلە ھەمە ھەر كىم
 اوزىنىڭ فكىرىنى سويلەرگە اختىيارلى . بزنىڭ بو مەسئەلەدە
 ھىچ بىر صنفى آيرماسىنە قارالمىياچق . مونا ھەر بىرگىز بو
 ھەمە كوكىلگىزگە نى كىلە شونى نوبت بلەن يازلۇپ
 سويلەنگىز « دىيىپ سوزىنى تام قىلۇپ خەلقغە قاراب طوردى ،
 بىرەر مېنوتدىن سوڭ ھىوانلار آراسىدىن باش كوتارۇپ
 تولىكى » مېنى يازىڭ ئىلى « دىيىپ اشارة قىلدى . شوندىن
 سوڭ ھىوانلار بىرەر بىرەر غەمە سويلەرگە يازلا باشلادىلەر .
 ايكى ازل تولىكى مېنرگە چىغۇپ جىيلىغان قومگە باش
 ايبوب سالماغاندىن سوڭ سوز باشلاب :

– افندىلار ! بو اورنغە نى مقصود بلەن جىيلىغانمىزنى
 رئىس افندى آڭلاتتى . آدم بالالارنىڭ ظلم جىرلارنى ،
 ھەمەزغە تىجوز قىلۇلارنى ھەقىقەت بىزنى اوشبو رەھوشلى جىيلىوب
 شىكائىت قىلدىرۇ درجەسىنە يىتتى . آلاز قاشىدە ايكى تىن
 لىكە قدر و قىمەتمەز قالمادى . بىز ھىوانلارنى قايدە كورسەلەر
 آندە قىدىلەر . ايدى يەشەن مەھبەگە مەنسۇب بولغان
 كىشىلەر كىك قاچۇپ پوصوب ، يەشەن بىكەنە يورى باشلادى .
 درست چىن ھەقىقەت اھللىرى باشدە اوزلارنىڭ فكىرلارنى
 يەشەن تارقاتلار . لىكىن بزنىڭ فكىرلار بىز آلاى توڭل . بىز
 اوز بىزنى اوز بىز ھەمە قىلماساق آدم بالالارنى بىزگە ھىچ بىر
 وقتدە شىقتە ايتەچكە توڭلار . مۇلا مېن اوز ھالەتنگە
 ھەمەت آلام . آلاز بزنىڭ تىرىلەرنى صوبىوب آلوب ساتىپ
 قايدە كورەلەر . بزنىڭ بىھابىز آلاز قاشىدە قىمەتلى . شونىڭ
 اوستىنە آلاز بىزگە ھەمە كارلىكىنى اسناد ايتۇپ بتون ھەمە
 خلقى قاشىدە بىزنى آلدافچى كورسەنوب بزنىڭ يوزمىزگە قارە
 باغالار . اوزلارنىڭ آلازىدە بىرەسى ھەمە كار بولسى . تولىكى
 كىك - دىيىپ بىزنى مەنالىغە آلالار . قاراغىز ئىلى افندىلەر !
 بىز ھەمە كار بولساقدە آدم بالالارنى چاقلى بولا آلورمىز ؟
 ھەمە بىز ، شولاي ھەمە كارلىكە بولماسە بزنىڭ ھىچ بىر قالىمى
 موڭارچى ئىللە قاچان مەنقۇز بولۇپ بىر اوستىدە نىسەزدە
 قالماس ايدى . (بو وقتدە رئىس بلەن سىركاتىب قولادىن
 قولاقە نىدىر سويلەشەر) باشقە ھىوانلاردا شولايوق آدم
 بالالارنىڭ ھىچ بىر وقتدە مېن بولۇپ طورە آلمىلەر . بىئە
 ھەمە بىز ھىچ بىر وقت كىچىكلىرىمى آلازنىڭ بو ظلملارنى نەھەت
 بىرەر چارەسىنە كىرەشەن . بو ھەمە بىزنى غەيرەتلى ،
 كوچلى بولغان جانوارلار نىسە ايتورلر طاقى » دىيىپ سوزىنى

ايكان بو برده عفو فيلنماسلق نرسه توگل . خدای بزنك رزقنى شولای يارا تقيج بزنك چاره مز يوق ايتدى . بز آلارنك حريتلىرىنه تيمى بىز . موندە آدملىرنك شرندن فوتلور اوچون جيلغانمز . بناء عليه اوز آرامده بولغان واق تويك نرسه اوچون بر بزمگه فباحث اسناد قياوب طوررغه اورون يوق . اتفاق بلن آدملىرنك اوصالغندن فوتلو بوليني قارايق . بىز شونده غنه راحت كوره آلور بىز . منم باشقه سوزم يوق» (يرتقچ حيوانلر قول چاپالار ، باشقهلىرى سكوت ايتلر) .

موندن صوگك رئيس حضرتلرى مجلسكه فاصله بيروه . يارتى ساعتدن صوگك آرسلان رياستى تخننده طاغیده مجلس باشلانا . مجلس آچلماع باشلاب فيل افندى (هندستان دن صايلانغان وكيل) سوز باشلاب :

— مېندن اول سويلهگان افنديلر آدملىرنك جبر ظلملىرى حقدنه كوب سويلديار . مونا بزنك فيل ملتى نى چافلى کوچلى بولسهده هيچ كمنگه جبر ظلم ايتونى ياراننى طورغان عادل بر ملت . بىز كچكته گنه بر حيوانغه ده يول بيروب اونته بىز . بيك آچويمىزنى كيترمگان وقتده آدم بالالريندهده هيچ بر ضرر بىز يوق . شولای بولا طور وبده بزنك نسلمىزنى آدم بالالرى قورتورغه طرشلر . يالغى بىزگنه توگل ، آدم بالالرينك اوصالقلارندن بعض بر حيوانلرنك نسللىرى بتدى . باشقهلىرى بىزده كوندن كون انقراضغه طابا باره . بو اشلىرگه بر چاره طابوب آلارنك ظلملىرىنه فارسى طورماساق بتومزده هيچ بر شېهه يوق . همه بىز اتفاق بلن اش كوررگه كيرهك ، صنف فلان آيرماسينه فاراب بر بزمىنك عيبلرن ازله شوب طوررغه يارامى . ياشاسون اتفاق ! ياشاسون حيوانات عالمى» ديب سوزىنى تمام ايتته . بتون حيوانلر قول چاپالار . موندن صوگك رئيسنك عرض ايتوى بويىنچه آدملىرنك جبر ظلملرندن فوتلو چارهلرن ازله اوچون بر كاميسيه ياصامافچى بولالار . كاميسيه گه صايلانغانده بولار آراسنده طاغیده اختلاف قوزغاللا . نهايت يرتقچ حيوانلرنك طاوشلىرى كوبرهك بولوب كاميسيه گه توبانده گى افنديلر صايلانالار : آرسلان ، فاپلان ، يولبارس ، آيو ، بورى ، تولىكى ، قوشلردن : لاپن ، يابالاق .

بولارنك صايلاننوندن ، باشقه حيوانلر راضى بولوب يتمه سلهرده طاوشلىرىنى چىارامى سكوت ايتلر .

مجلس طارالا . كاميسيه اعضالىرى بر يرگه جيبلوب اشنى نيكشوررگه كرشمكچى بولالار . اشنى نيكشورون مقدم طاماق طويدروب آلوررغه كيرهك بولا . يه نرسه آشارغه ؟

اينارگه بورچلى» ديب سوزىنى تمام ايتته . بتون جانوارلر صيبرنك خطبه سينه قول چاپالار .

موندن صوگك سوز نوبتى بورى گه كيله . بورى : « افنديلر ! صيبر افندينك سويلهگان سورلرينك اكثرى درست . آلار ، شولايوق باشقه حيوانلرده آدملردن نهايتسىز جبر ظلم كورهلر . لىكن صيبرلر بزنك كېگوك مظلوم توگملر . بعض يرارده مثلا هندستان كى ولايتلرده صيبر بالالرن اللهلر درجه سينه كوتاروب احترام ايتكان يرارده يوق توگل . شولارنى اويلاغانده بو آدم بالالرينك احمق لقلرينه ايسك كيتار . موندە اوچ كونك بوزاونى صويوب آشايلر . شولوق بوزاونى ايكنچى يرده مقدس بلوب آنك قدسينى صافلار اوچون بر برسېنك قانلرن توگهلر . آنندن صوگك بنى اسرائيلنك سامرى ياصاغان سحرلى بوزاوغه طابنولرى ، مصريلر قاشنده فاشقه اوگزنك مقدس بولوب طانيلووى تاريخ بلن ثابتلر . مېن موندە شونى ديمه كچى بولام ، كه : صيبرلر بر طرفدن خورلق كورسهلر ايكنچى طرفدن احترامده كورهلر . بناء عليه آلارنك بو چافلى اوزلرن مظلوم كورسه تولىرى اورنسىزراق . (شخصى دشمانلقلر اعتبارغه آلماسون ديگان طاوشلر چغه) . آنندن صوگك آدم بالالرى يورت حيوانلرينك معيشت لرن تامين ايتلر . آلارنى آشانالر اچرهلر . ئه بزنك بورى و باشقه قر حيوانلرى عوموما آدملىرگه دشمان بولوب طانيلغانلر . عصرلردن بىرلى بىزنى قايدە غنه كورسهلرده آطالار ، اوترهلر . تيريلرمىزنى اوزلرينك كيرهك ياراقلرينه استعمال فيلرلر . درست بىزنى يرتقچ ديب شولای اوتوررگه نيوشلى طابا طورغانلردر . لىكن نيكشوروب قاراغانده بىز آدم بالالردن يرتقچ ، آلاردن وحشى توگل بيت . آلارنك وحشت هم ظلملىرى اوزلردن آرتوب بتون حيواناتغه اوتته . آلاردن هواداغى فوشلر ، ضدوغى بالقلر ، اورماندهغى يرتقچلر ، حتى هيچ بر گناهسىز حيوانلر فوتلمى . مدنيت توزه بىز ديب بتون دنمانك كوركن بيهرهلر . اوزلرينك راحتلىرى اوچون نينديگنه وحشتلرئنده بولسون اشلردن طارتنوب خدادن قورقوب طورمىلر . بىزگه گنه توگل ، اوزلرينك آراسنده هر كون ايس كيتكچ اوصالقلر اشلردنوب طوره . غالب بولغانلرى مغلوب بولغانلرن نيندى اذا وجفا فيلرلر . ئه اوزلرى مدنيت ديب قچقرغان بولالار . بو بولای بولدى . ئه صيبر افندينك بىزدن شكاييت فيلووى طاغیده بيگوك طوغرى بولوب بتى . بىز آلارغه هيچ بر ظلم فيلغانمز يوق . سيرهك ميره ككنه آلارغه هجوم فيله بىز

وسطی» اولنور. لکن بونگ ایلهده قطعی حکم ویرمک ممکن دگلدر.

اینای بشر ایچون ابتدائی مسکن تعیین قیلمق خصوصنده حکما ایگ اول حیات شرطلرینی اعتبارغه آلورلر. اینای بشرنگ تشکلات عضویه لرینه مناسب اولان حیات شرطلرینی قایسی اقلیم و قطعدهن تابار ایسه لرشونی ابتدائی «مسکن» دیه حکم ایدرلر. حالبوکه بویله محاکمه قیلمق ده بیک توغری اولماسه کرک.

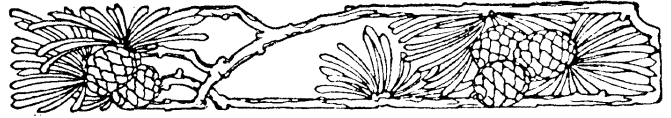
چونکه قدیمگی بشرلرنگ عضوی تشککلری هنوز معلوم دگلدر. فقط بو بابده «داروین» نظریه سی اولوب بوده ظنیاتدن چیقاماش و فن ایله تحقیق و اثبات اولنمامشدر. نوع بشرنگ ابتدائی مسکنی آسیای شالی اولان «سیدیربا» ده ایدیکی نظریه سنده اولانلر دیمشدر: بشرنگ ابتدائی نوعی اوزاق زمانلر نهایتسز صحرالرده سیر ایدوب بر نیچه درلو دهشتلی حیوانلر ایله هر طرفدن احاطه قیلنمشلر و بو حیوانلر ایله هر دائم حیات نزاعسنده بولنمشلر، ایگ اول حالده طاشلر ایله و آندن سوکره طاشلردن صنعی سلاحلر ابراز ایدوب شخصلرینی مدافعه ایتمیشلدر.

بنی بشر بویله سلاحلر ایله دهشتلی حیوانلرغه غالب اولوب اوچیلق صنعتینه کرشمشدر و بونگ سایه سنده ایت آشاوچی (آکل اللحم) و صیاد اولمق لزومنی طبیعت حس ایدوب بتون حیوانات و حشیه گه تعرض قیله باشلامشدر. اوچیلق ایله کسب ایدن انسانلرنگ کوب طائفه لرینه واسع میدانلر کرک اولدیغندن اوچونچی دوردن باشلاب بر نیچه جسور آدملر ظهور ایتمش. دهشتلی اولان وحشی حیوانلرینی اولامق ایچون دخی قولایلی اولر و قولایلی سلاحلر ضرور ایدی. شونلرنی تحصیل و استعمال قیلماق ایچون، طوغدقلری محللرنی ترک قیلورغه مجبور اوله باشلادیلر.

سوکره بو عائله لرنگ بر نیچه لری آوروپای جنوبی گه قدر واصل اولدیله ایسه ده بیک آز تارالدقلری شمیدیگی فرانسیسه، ایتالیه ده فالدرقلری نادر ایزلرندن استدلال اولنمشدر. بونی «هامی» اسملی آثار عتیقه عالمی «بوص» اسمنده گی قدیم کول کنارلرنده تاپمشدر.

بر نیچه حکما بو بابده اولان نظریاتلرینی قدیم و جسم کوللرنگ کنارلرنده اولدقلرینی کشف قیلنمشلردر. بوندن آگلاشلدیغینه کوره اول تاریخده اولان انسانلر

بورى نك سوزى بويىنچه بو يولغه صيبرنى آشارغه قرار بيرلر. هم طوتوب آشايلرده. ايندى قورساق طولدى. مسئلهنى ايكنچى وقتده فارارغه فالدروب هر برسى اورنلى اورنینه باروب راحتك بلهن يوقیغه كیتسهلر. یلار اوته، مسئله همان قارالمى. م. غفوری.

تعديل احوال انسان و قرآن

I

علمی تدقیقلر سوکنده کره ارضه اولان عضوی مخلوقلر کندیلرینه مناسب مکانلرده حیات کچردیکلری کبی بنی بشرده کره ارضنگ هر قطننده منتشر اولوب بتون سطحنده توطن ایتمکده در. کره ارضنگ جمله منطقه لرنده و درلو اقلیم لرنده نوع بشرگه تصادف اولنور. بو خصوصده ایکی درلو نظریه وار:

بری اولدرکه: جمعیت بشریه البته مختلف جنسلردن عبارت اولوب هر بر جنس، اوزی ظهور ایتمدیکی اورنه وطن طوتمش و قرار قیلمشدر. لکن بو نظریه آرتق رواج اولمامشدر.

ایکنچی نظریه: بنی بشر بر اصلدن انتشار ایتمشدرکه، سوکره اوزینگ امللرینه کوره بر بری ایله محاربه و هر درلو مجادله لرگه اوغرامش و بونگ سببندن دنیاگ هر قطعه و منطقه لرینه جایرامش، بناء علیه درلو درلو جنسلر و عرقلرغه آیرلمش و درلو قطعه لرده مسکن توتمشدر.

نوع بشر بر اصلدن تشعب ایتمش ایکان کره ارضنگ قایو قطعه سندن ظاهر اولمشدر؟ دیه بر سؤال وار. بو طوغروده عالملر اختلاف قیامشدر. بعضیلری آسیای شما- لیدن ظهور ایتمش دیدیلر. دیگرلری ده آسیای جنوبیدن ظهور ایتمدی دیمشدر. لکن بو خصوصده اولان نظرلر فقط ظنیاتدن اولوب قطعی بر دلیل یوقدر. چونکه بو کبی مهم بر مسئله نی تدقیق قیلماق ایچون تاریخ لازم ایدی. مع التأسف فن تاریخ بونی ضبط ایتمامشدر.

ابتدائی مسکن حقنده بر برینه مخالف اولان ایکی درلو نظرنگ آراسینه متوسط بر احتمال واردرکه بو «آسیای

آولامش اولرىنى قوللىرىنه توشمك ايچون صو ساحللىرنده وقت كچررلر ايدى .

بالينه و باشقه حيوانات بحريه سوياكلرى اوزرنده «چافماق» طاشندن معمول اولان ايسكى پچاق كىي آثارلر اول تارىخده اولان انسانلردن قالدېغى معلوم اولمشدر . يىر كره سىنك شمال طرفندن صفوقلر ظهور ايدى باشلايدىغنده سىبىر ياده ظهور ايدىن آدملر بو صفوقلردىن و جنوب طرفلر ينه قوياش قزولرىنه قاچارغه باشلامشدر . اوشبو سفردىه بعضىلر آسيانك مرتفع يايلالىرى اوزرىنه واصل اولدىلر و بعضىلر ده بو طاغلرنى اوزوب كىته آلمايدىلر . بعض طائفه لىر همان جنوب طرفلر ينه حرکت ايدوب «سورىه» گه و صول ايتدىلر حتى كه «قاب» جهتلر ينه قدر واردىلر . ديگر عائللر آمريكا جهتلر ينه قدر عزيمت ايتدىكلرى احتمالىدر . بعض عائللر اللرىنه كچن اولرىنى قالدىرغه راضى اولمادىلرندىن اصل وطنلر اولا همان سىبىر ياده فرار ايتدىلر . لىكن آنلرنى هميشه صفوقلر راحتسىز ايتدىكندن ، شول يرلرگه و داع فيلوب جنوب غربى طرفلر ينه و غربى آوروپاغه و صول ايتمشلدر . وطن اصللىرىنن آيرلوب درلو اقليملرغه دوچار اولسلىر ده آنلر ك اخلاقلىرىنه تغير ايرشمادى و همان اوچىلىق صناعتنده اولورلر و كندىلر ينه آزق اولاقچى حيوانلرنى اوزلرندىن براق طوتمازلر و اوشبو ياككا مملكتلر نده ده اوچىلىق فيلورلر ايدى . شونك ايچون اولكى زمان انسانلر ينك بار كىي كىسلر ا اوچىلىق اولور و چافماق طاشلردىن معمول سلاخلر استعمال ايدرلر ايدى . سلاخلرى خفيف هم مهلك اولوب مسكنلر ا اولان مغاره لردى زهر دوگلهش كىمك اوقلر ا اولور ايدى .

آثار عتيقه علماسىندن اولان «قاترناز» و دوكتور «برونير» كىبلر ك تدقيقلر ينه كوره ، اولكى انسانلر حسابسىز سنلر اوچىلىق ايله عمر سوردىكلرى صوكنده آقرون آقرون بدويت چوبانچىلىق كىسبىنه كره باشلامشدر .

آنلر ك بار كىي معامللىرى حيوانلر ايله اولوب حيوانلر دى جراحلىق وهم يواشلىق ايله ايكى درلوگه آيرلشمشدر . آنلر يواش حيوانلرنى اوزلرىنه شريك ايدوب آنلرنى استخدام قىله باشلايدىلر و اول حيوانلرنى اوزلرىنه مونسلىندىلر . وحشى و يرتقچ جانوارلر ك ايتلردىن واز كىچه باشلاب بونك اورنده يواش حيوانلرنى اختيار فيلور اولدىلر . كچه ، قوى ، اوگوز كىي حيوانلر ايله اول تارىخلردىن باشلاب فائىلدىلر و بويله آقرونلاب بدويت و چوبانچىلىق معيشتنه كره باشلايدىلر .

صوكره انسانلر ك فملرى تجربىلر ا آقرونلاب كىنك ايدى . شونك سببىنن اورلقلردىن فائده لنىك يولىنى تابدىلر . و چوبانچىلىق اوستبىنه زراعت اشينده كرشدىلر . بونكله برابر صناعتلر ينى ترقى ايتدىلر ، اسلحه و ادواتلر ينى ا كمال ايدوب بالطه پچاقلر ينى ده ياخشىلاندىلر .

ايشنه مدنيت ايتلار نده بويله بر در جه گه قدم قويمش ايتدائى انسانلر ، حياتلر ينى تاىمن ايتك فكرى ايله دى يولغه چيقوب دنيا نك هر طرفلر نده يورمشلر و آنلر ك بر قسى قوياشنى تعقيب ايدوب بحرى بايان اولان صحرالردىن اوتوب غرب جهتلر ينه حرکت ايتدىلر و قطع مراحل ايتدى . يكلرنجه دوشدىكلرى يرلر ده فرالانوب زراعت ايله اشتغال ايدر اولدىلر ، حاجت اولدقه آوچى انسانلر ايله محاربه ده قىلدىلر .

اول زمانلر ده نهايتسىز اولان دهشتملى حيوانلر ك اورنا . سندن انسانلر صيادلىق قهرمانلىقلىرى ايله ظاهر و غالب اولوب صوكره چوبانچىلىق و زراعت كىسلر ا ايله ايسكى قهرمانلر اولان صيادلرغه ده غالب اولمشلدر . بو ياككى محاربه لىر اوزاق زمانلرغه صولمىش و بو ياككى فانلر ك قوت و ثباتلر ا سببىنن ايسكى فاتحلر مغلوب اولمشلدر .

مدنيت ك ايتداسنده اولان محاربه لر ك كوبسى صياد اولان وحشى انسانلر ايله اولور ايدى . شونك سببىنن وحشى انسانلر ك هجوملردىن حمايه ايچون شهرلر هر درلو سد و بنالر ايله مصون اولور ايدى ، صوك زمانلر ده كشف ايدلمش آثار عتيقه بونى اثبات قىله مشدر . ايشنه حكما فكر نجه ايتدائى انسانلر ك تارىخ ا جمالىلر ا بوندىن عبارتدر .

لىكن بو سوزلر ظنياندىن اولسه ده رومانلر قىبلندىن بتونلاى خيالاندىن دگلدلر . بلكه كشفيات جديده ايله بيك كوب تحريات و تدقيقات صوكنده حاصل اولان ظنياندىنر . ايكنجى نظر ، انسانيت ك اولكى بيشوگى جنوبى آسىا ديمش ايدى . بو نظر دى علم و فنون ايله تحقيق ايدلمامش ايسه ده انسان فكر ينه كوره ياقىنر ق و طاهر اقدر . بتون خواص و عوام اوشبو فكرنى قبول قىلمشدر .

نوع انسان جمله عالملك زبده و خلاصه سى هم ده جمله مخلوقات عضويه نك اكملى و خاتمه سى اولدىقندن آنك يارانلمقى باشقه حيوانلر قىبلندىن اولمازغه تيوشلى . باشقه حيوانلر ك ايتداللى كره ارضنك قطب شمالىسندن ظهور ايتمش اولسه ده نوع انساننك باشلاب يارادىلىشى دى

باشقه لرى كېلىپلر، شونڭ اوچون قومقلرنى بىرو چاره لرى تولى تولى بولورغە تىوشلى .

قومقلر شېرنڭ ھەر يىرنە بىر تىگىز تارالمىلار: آلارنڭ ايڭ كۆب بولغان اورنى آشلىق آمبارلىرى طورغان يىردە آندىن قالا بازارلردە ايت، آشلىق وباشقه نرسە رەتلەندە، پىكارنەلردە، كالباسنىلردە، تراكتىرلردە حفظالصحة جەتتىدىن ناچار توتولغان ايشك آلدىلەندە، يارطىسى چىرگە قازىلوب سالغان فاتىرلردە. موندىن چىقار، كە: قومقلرنى بىرو يوللرى ايكى قىسمگە بولنورگە تىوشلى :

(١) قومقلرنڭ تورمىشىنە ياردەم ايتە طورغان شىرطلرنى بىرو يوللرىدركە بولار : (ا) اوراملرنى ھەم ايشك آلدىلەرنى ياخشى تازارتو- تاشلاندىق نىسەلەرنى ھەر وقت توگوت طورو؛ (ب) بىرەف ھەم يىوندىق صوچوقورلار يىنە دىزىنغىكىسىھ (تازارتو) دارولرى كاربولوى كىسلاتا- Карболовая кислота Жлорינוвая из-از بىز- لوتا دگت خلورىنووى از بىز- لوتا Желъзный купорос- تىوشلىنى كوپارس و باشقه لرى سالو؛ (ت) آشاو نىسەلەرى طورا طورغان يىرلرنڭ ايدەنلەرن تۈزەتو؛ تاقتا ايدەنلەردە تىشىكلەرنى ياماو، ايكنچى ايدەن جايو، آغو سالغاننڭ صوگۇندە قوماق تىشىكلەرنى پىيالا واطقلرى، از بىز بلان كومو.

(٢) طوغرىدىن طوغرى قومقلرنى بىرو چاره لرى : (ا) اويدە قومقلرنى بىرە طورغان: ماچى، قوماق طوطوچى ات (بونڭ تاقىس، پىنچىر، فوكس تىرىپەر اسملى نواعلىرى) و كرپى شىكللى حيوانلر طوطو، (ب) يابلا طورغان قاپقانلر (ايڭ ياخشىسى آمىرىكا اصلندە غىلەرى) قويو؛ بو قاپقانلر مطلقا معدىنن باصالغان Metallический بولسون؛ قوماق ئللەككان صايون بو قاپقانلرنى قاينار صودە پىشروب آلورغە و كشى ايسى ايبەرمەسسون اوچون يالانچاق قول بلن طوطنوماسقە كىرەك. شولابوق : (١) بىوكلمگى بىر آرشىن مقدارندە قالاى كىسمەك. بونى اوستى بلن بىر تىگىز ايتوب چىرگە قازوب او طورلەدە اچىنە چىرگىنە يتكانچى صو سالنە؛ صوغە كىبەك يا ايسە لىكوپورى (بالالرنڭ پىشككان يىرنە سىبە طورغان پىراشوك) سىبە، صو اچىنە قوماقنى آلدى طورغان قورغان ماى شىكللى بىر نىسە سالنە، كىسمەكنڭ اوستىنە قوماق باصقان اوڭغايغە نوشوب كىتسون اوچون بىر ئدەلەنوب طورغان طاقطە قويلە . (٢) يا ايسە كىسمەكنڭ توبنە بىر باغى آزغنە صو اوستىنە چىقوب قورى بىر كىك كورنوب طورلق بىر كىرپچ قويلە؛ موندە صوغە توشكان

اوزىنە مخصوص اولان بىر وطن و كندىنە لائق اولان بىر افلىم و بىر اعتدال اوزىرنە بىر مادە اولمىن اقتضا ايدىر. جەلە درلو مخلوقات عضويەلر خلق اولنوب و جەلمەسى كدالە كلدىكى بعدندە نوع انساننڭ ظهورى شرافت و طبيعتنە موافق اولان بىر افلىمەدە اولمىق ايتە عقاننڭ اقتضاسىدىن اولور. ناقص اولان حيوانلرنڭ منشألىرى و مادەلرى بونڭ اوزىرنە ياراشماز.

بىنا عليه نوع انساننڭ بىرنچى مەدى و مەحل ظهورى آسپاى جنوبى اولمىق بىگراك ظاهردىر. بىنا عليه نوع انساننڭ ظهور ايتىمى مەكننڭ اسپاى جنوبىدە اولمىق نظرىيەسىنى قبول قىلمىق مناسبدىر. هندستان و عربستان ائلىملىرى آسپاى جنوبىدىن اولدىغى اچىون نوع بىرننڭ منشألىرى اولورغە صالحدرلر. كىتب سماويه ھەم اوشبونى تىرچىچ قىلور. امام و مدرس سرورالدىن.

قومقلرنى بىرو چاره لرى .

(دوقتور ايۇ. دىگناروفنڭ ٢٠نچى نومىر «اورنبور- غىسكى غزىتە» دە يازلامىش مقالەسندن تىرچەمە) . ھەر كىگە معلومدىر كە حاضردە قورقنچلى چوما آوروى تارالمقەدە و كشىلرگە قوماق آرقلى يوغولمقەدەر . شونڭ اوچون خلق قومقلرنى بىرو چاره لرىنى بلورگە تىوشلىدىر قوماقنڭ ھەم سودادە ھەم يورت آراسىدە بىك زور زىيانى بار . چومادىن قورقو مناسبتىلە خلق قومقلرنى بىرو بىر كۆب فائىدەلر كورر .

قومقلر بلن كورە شو ھەر زمان بولوب طورغە تىوشلى، چونكە قومقلر بىك نىز اورچىلر؛ اگىر آلا بىلن ھەر زمان و ھەر يىردە كورەشوب طورولمىسە بىلكە مخصوصى كشىلر يا ايسە تولى ادارەلر طرفىدىن غنە قومقلرنى بىرو چاره لرى قارالسە بارى بىر بو كشىلرنڭ طرشولرى بوشقە چىقار، بىر آزدن طاغىن قومقلر كورنورلر. آندىن صوڭ قومقلر بىك عقللى ھەم صاق حيوان؛ آلا اوزلرىن آغولغاننى بىك تىز آكلىلەردە بىر مرتبە آغولانغان نىسەلەرنە ايكىنچى مرتبە

قوماق قوری برگه چغام ديب کبريچ که کیله ده آنڭ اوستنده طورغان قوماقنى بهروب توشره . شولای ایتوب قوماقلر بر برسینی اونرهلر .

(۳) آرشین یارم تیره نلگنده آوزینه تابا تارایوب کیلگان بر چوقور قازیلر، توبنه قوماق آلدانه طورغان قورولغان مای شیکلی بر نرسه قویالر . چوقورنڭ اوستینه باشقه یورط حیوانلری توشه سون او چون رهشه تکه قویله . شونده قوماقلر طولوب بر برسینی اوترشلر . (۴) یغاطورغان اصولده گی فرانسوزسکی فایقانلر . بو فایقانلرغه آدیساده بر یولی ۲۰-۳۰ قوماق توشکه له گان . (۵) آغولر . مونڭ او چون باری (барий) مشیاق : فوسفور ، استریخنین استعمال ایتلر . آغولرنی بیک صاقلق برله قوللانورغه ویورت حیوانلری آغولانماسون او چون آچق برگه صالماسقه کیرهك . قوماقلر ایدهن آستاننده و استینا آرالرنده اولوب فالماسون او چون آغولرنی اولارده ده بیک صاقلق بلن استعمال ایتهرگه کیرهك . هر آغوغه برهر ایسلی مای قوشارغه تیموشلی . مونڭ او چون ایڭ یاخشى ایسلی مایلر : شبت یا ایسه بادیان مایلری ، لیکن بوتنوك مایی Мятное масло یارامی .

آغو یا صاو ترتیبیلری :

(۱) ۸۰ الوش اون ، ۲۰ الوش حامض قاربونلی بار . یوم Углекислый барий آلтوب سوکندن بر آز کیسه کارگه بولوب قووررلق قامر حاصل بولغانچه صو بلن مای قوشله . (۲) بر فداق خلورلی بار یوم Хлористый барий یارتی فداق اون ، یارتی فداق شیکهر هم آزغنه شبت مایی قوشوب بولغانتوب پاراشوك یا صارغه .

(۳) باریت مایی Баритовое масло یا صارغه ؛ مونڭ او چون : ۱۰۰ غرام سوت ، ۱ غرام طوز ، ۱۰ غرام صارق مایی ، ۵۰ غرام اون ، ۴۰ غرام شیکرنی قوشله . شوشی قوشلمه نی ۲۰ مینوت یلطقاندن سوڭ ۴۰ غرام خلورلی بار یوم قوشارغه .

(۴) میشیاق پیاوللری . مونڭ او چون : ۱۰ غرام حمض میشیاق Мышьяковистая кислота ۹۰ شهه غرام دونغز مایی بلن بغدای اونى و ۲۰ طامچی بادیان مایی نی برگه قوشله . شول قوشلمه دن ۲۰۰ بورچاق (کچکنه شارلر) یا صاله .

(۵) میشیاقلی قامر . مونڭ او چون : ۴ غرام حمض میشیاق ، ۸ غرام ارثوننی طاش Рвотный камень - ۱۸ - غرام بغدای اونى ، ۱۲۰ غرام وافلانغان جیتن اورلغی

قوشلوب ، قامر یا صار او چون آزغنه دونغز مایی هم ۱،۵ غرام بادیان مایی صالنه .

(۶) میشیاق ایزمه سی (مونى Фаулеровъ растворъ безъ спирта دیلر) نه صوده چلاتقان بغدای صالوب قوماق تیشکلرینه طاراطورغه .

(۷) ۲ غرام حامض میشیاق ، ۳۲ غرام دونغز مایی ، ۱۶ غرام اون ، ۱۶ غرام نویولگان چیتلاوك ، ۱،۱ غرام نویولگان شبت اورلغی Уфопное съмя آلوب قاینار کیلیده بولغاطورغه . حاصل بولغان قوشلمه نی ایت ، صییر ، قامر و باشقه نرسه کیسه کلرینه صلا رغه .

(۸) ۶ غرام کوکرت ، ۲۰ غرام فوسفور ، ۸۰ غرام صارق مایی ، ۴۰ غرام بورق бура ، ۳۵۰ غرام بغدای اونى ۵۰۰ غرام صو صالوب بولغاطورغه .

(۹) ۷۲۰ غرام فوسفور قامری ، ۲،۵ غرام شبت مایی ، ۶۳ غرام دونغز مایی و بویار او چون آزغنه Кинноварь .

(۱) بعضیلر قورقنچسزلق او چون قزل آمورفنی فوسفور Красный аморфный фосфор نی یاخشى دیلر . مونڭ او چون ۱،۸ الوش صوغه قزل فوسفور پاراشوگی هم بر نیچه بادیان اورلغی تویوب صالارده بولغانالر . صونغانڭ سوکنده کیسهك کیسهك ایتوب کیسوب قوماق تیشکلرینه صالالر .

(۱۱) ۱۰ لیتر صو ، بر کیلوگرام ارثوننی چیتلاوك Винно-Рвотный орехъ ۱۰ غرام ویننوکامیننی کیسلاتا ۱۰ каменная кислота غرام بغدای کومه چی .

(۱۲) چیرك فداقلى ۹۵ لی آراقی اسپیرنی ، بر دراخم استریخنین آلوب شونڭ بلان بر فداق بغداینی چلاتوب یاخشیفنه بولغاطورغه هم یهشل بویاو بلن آزغنه بویارغه ده ۵ طامچی شبت مایی قوشارغه . بغدای اورنینه آرپا ، دوگی صاورغه ده بولا ...

(۱۳) ۷۵ غرام یاڭی دکز صوغانینڭ طامری Корень морского лука ۲۵ غرام شیکهر آلوب بولغاطورغه هم ایسله ندر و او چون شبت مایی صالوب یایق صاوتده طوطارغه . (۱۴) ۱۵ غرام دکز صوغانندن یا صالغان پاراشوك ، ۶۰ غرام ایت ، ۲۵ غرام اون آلوب آزغنه شبت مایی قوشله هم واق شارلر یا صاله .

(۱۵) سونمگان ازبیز هم واق غنه نویولگان شیکهر آلوب بر نیچه تامچی بادیان مایی قوشارغه ده پاراشوك یا صارغه .

قولده بر يوز صحيفهده طبع ايتلمگان . بو كتابنىڭ علمى جەتتىن مېن اوزمنىڭ «روس ھم تاتار تىللىرىندە باصلغان تاتارچە صرف كتابلىرى» دىب يازغان لىكىن ئىلى طبع ايتلمگان ئۆرمە يازدم . موندە شونىغىنە ئۆتورگە مېكىن : بواثر مطلقا تىقلىد يولى ايله بولمىچە تىقىش بولنچە يازغانلىقى ھم كوپ جەتتىن درستلىگى و بىك اقسام (اوزونده فسقەدە توگل) بولغانلىقى اوچون تاتارچە صرف كتابلىرى اچىندە مېھم اورنىنى شىقلندىرە . اول بو كتابدە تاتارچەنىڭ صرفى و بىك فسقە رەوشدە (ص ۷۲ - ۷۸) نھون يازغان ھم آخىرىنە بىك ھىيت ويىكل انشاء وتوغرى املاء ايله تىرىن اوچون بىر نىچە توركىچە مقالەلر درج ايتكان . اوشبو تىرىتىدە : ص ۷۸-۸۹ دە كىلە ودمىنەدن تىرىتە : ص ۸۹ - ۹۳ دە مېر على شىر بىك گرى خاننىڭ يارىلىقى ؛ ص ۹۳ - ۹۴ دە مېر على شىر نوایینىڭ «مجالس النفايس» دىگان ائىرنىن قىتە ؛ و ص ۹۴ دە بىر مکتوب ؛ ص ۹۴ - ۹۵ دە ملا حسين افندىگە بخارادە بىر دوست و مەسلىكە شىندن مکتوب . بو مقالەلرنىڭ اچىندن سوڭقى مکتوب ، كىرەك حسين ، كىرەك اول وقتدە تاتارلر آراسىندە مەسلىكە آڭا اشتراك ايتكان كىشىلرنىڭ فىكرى بىك يىخى كورسنىكانى اوچون ، بىك مېھىر . اوشبونىڭ اوچون بىر بو مکتوبنى نھام اوز املاسى ايله كوچرىك اوز طرفىزدىن تىك جەملەلر آراسىنە بىعض نقتەلرغىنە آرنىردىق .

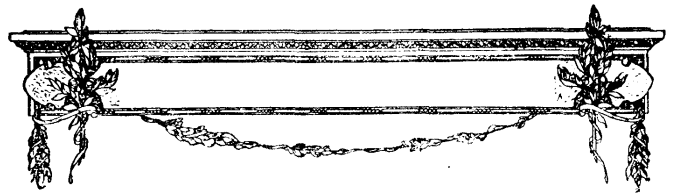
مکتوب

مكرما ومعززا ملا حسين اكەنىڭ جناب عزىمابلارىنە بعداز عرض دعاء خالص وثناء صادق بو فقيردىن استفسار احوال بيورسەلر لله الحمد والمنة حمايت عنایت الهيدە و فائىع مشوشەدن محفوظ مز . بخاراغە كىلوب مدرسە مېر عرب دن بىر حجره آلوب حكمت العین افتتاح قىلغانمىزنى وولايت بخارانىڭ كىفئىتىنى موندىن مقدم يازغان مکتوبمىزدە اجەالا يازوب ايدىك ، حاضر بو ايامدە شولوق قرارده تورامىز . باز فقيرگا يازغان خطىمىزدە كىتب متقدمىن دن يىخى كتابلار بخارادە تاپمىق امكانى بارمى دىب تىرىر بيوروبسىز البته مېكىن در . زىبرا كە معلوم شىرىفكۆزدىر زمان قىدىمەدە ولايت ماوراء النهر عومماً و مەملىكت بخارا خصوصاً علم ، و معرفت و مجمع فضلاء و مقرر مجتهدىن بولوب كىلگاندر اوزلارى عزم آخرت قىلسەلارده تصانىفلارى فاللا كىلگاندر . شونچە بو وقتلردە بازار علمگە فى الجملة كساد كىلوب اول كتابلارغە اهل و طالب بولغانلار كم قالدىر . سىز يازغان

مىشياق ھم فوسفورلى آغولر قوماقلىرىنى اويالرىندن چىقارلر . سونمگان ازىز ، قىز فوسفور ، خامس قاربونلى باريوم ، دكز صوغانى كىشىلر ھم باشقە حيوانلر اوچون ضررسىزدىر .

«مورىن ھم» «قوماق تىفى - Крысинный тиф» اسملى دارولر بىك اولك فائىدەلى توگل ھم كىمىياوى آغولرغە قارا-غاندە آرتق قىمەتدر .

سوزلر ىمە خاتمە اورىندە دخى بىر مرتبە ايتەن ، كە اگىردە قوماقلىرىنى بىر وقتدە بتون خلق اوتىرە طورغان بولسە غنە آغولرنىڭ فائىدەسى كوريلور . مترجم خ . ر .

حسين افندى فيض خانوفنىڭ تىرىمە ھالىنە

عائىد آر بىرلر (۱)

I

« آئار » ۱۴ نچى جز صحيفه ۴۴۳ - ۴۴۳ دە مرحوم ملا حسين فيضخانوفنىڭ تىرىمە ھالى يازلغان ايدى . موندە رضاء حضرت ، فيض خانوفنىڭ ائىرلر ن سعى و اجتهادلرى سوڭىندە دە تابا آلباغانن ذكر ايتە ھم مرحوم نىڭ ائىرلرى حقتە «مستشرقلرغە اختلاط ايتوب يوردىكىن و آنلر دە ھر وقت كاتىلك ايتدىكىن بىعض ائىرلرى آنلر اسمىنن طبع ايدىلدىكىنى ظن ايدىلر وار» دىدر . رضاء حضرتنىڭ ايتكانى كىبى كىرەك باشقە كىسەلر اسمىندە قالغان ، كىرەك اوز اسمى ايله چىغوبىدە بىك آز نشر اولغان بىر ايكى ائىرى حقتە بىز بو اورىندە بىلكە فائىدە بولور دىب بىر ايكى سوز ايتە مز :

(۱) مرحوم نىڭ بىزگە معلوم اولغان ائىرلرىدىن بىرىچىسى روسچە اوشبو رە وشچە : Краткая учебная грамматика Татарского языка (Составленная муллою Хусаиномъ Фейзы-Хановымъ) آتالغان ائىرىدر . بو ائىر استودىنتلر اوچون درس كىتابى ايتوب روسچە يازلغان ھم ۱۸۶۲ نچى يل ، بىلكە مرحومنىڭ اوز قلمى ايله ، طاش باصمەدە 40 (۱) بىز آر بىرلر دىگان سوزنى ماتىرىيال دىگان سوز اورىندە استعمال ايتەمز .

ياش كىلمى قالوى مەكەن توكل . . .

* *

مكتوب اوشبو اورنده نقطه لر ايله تمام اولدى يعنى حسين افندى مكتوبنى بو اورنده كوچروب بتورمگان . مونك اوستينه مكتوبنك امضاسى هم تاريخى يازماغان . حيسن افنديك بو اثرى قزان دارالفنونى كىتبخانه سىنيك گاتوالدىن هديه ايتلگان كتابلر قسمنده ۷۲ نومرده بار لىكن كانالوغغه حيسن افنديك اوز اسمى ايله يازلمىچە كتابى اسمى ايله گنه يازماغان . اوشبو سببىن فيض خانوفنك اثرلر يىن ازلاوچىلر بولسده اوچراماغانلردر .

(۲) حيسن افنديك ايكنچى اثرى Извѣстія Императорскаго Русскаго Археологическаго Общества ۱۸۶۳ نچى يلغى ۱۷ نچى جلدنده اوچ تابليتسه سندن باشقه اون آلتى 8۰ صحيفه ده درج ايتلگان Три надгробныхъ болгарскихъ надписи اسملى اثر بىدر . بو اثر حيسن افنديك عامن ، تاريخده تيرهن بلمن كورساته تورغان ايك الوع تذكره سىدر . بو مقاله ده كورلورونچە حيسن افندي ارخيالوغيا جمعيتى نك اعضاسى (Членъ сатруд.) بولغان . اول ۱۸۶۲ نچى يل جاي كوني قرغز صحراسىينه چقوب بارغانده ايدل بوينده سمبر گوبرناسنده بلغار قبر طاشلرى بولغانن ايشتوب شولارنى تفتيش ايتكان و اول حقه مذكور مجموعه گه اوشبو اثر ينى يازب بىرگان . اول شونده بر اوڭغايدين سمبر اوبازنده گى طارخان اولى و آنگه غى موللار حقه (ص ۶-۵) يازا . و اولنك اصلن تفتيش ايتكان اورنده اول خلقينك اورلرن اصل بلغار خلقندن بولولرينه تمام اشانولرين و موڭا شاهد ايتوب بر موللانك بلغار زمانندن بىرلى كىلگان بر شجره نى كورستكان ذكر ايتە . بو اثر اول وقتقى آرپانتاليمستلرغه بلغار خلقينك چواشلا ايله فرداشلاگن و بلغار نلينك چواش نلى ايله تقريباً بر اولوون و بلغار قبر طاشلرن چواش نلى ياردمى ايله آچوب بولغانن كورستكانى اوچون (۱) بىك مهم اولغان . رضاء حضرت حيسن افنديك آشمارين آرقليغنه بلىگانلگن ذكر ايتە . اوشبو نك اوچون بو اثر حقنده بز بو اورنده يازارغه حاجتسندك .

(۳) حيسن افنديك ايك مهم هم ايك اولوغ اثرى

Извѣстія общ. Археологич. Истор. и Этног. при Каз.

Имп. ун. مجموعه سىنيك ۱۹۰۲ نچى يلغى XVIII نچى جلدنده ص ۶۹ ده اشمارين نك مقالسن قاراڭز .

كتابلار همه سى طابله تورغانلر بو ايام ده بابىر نامه ازلاب يوروب ايدك هم كتاب فروش لاردن ايرلاتدك هيچ تابا آلماديلار سببى بودر كه بخارا اهلندن گرچه اوز بك ديگان طائفه تركيه باردر ليكن آنلارنك هم يازوب اوقمافى فارسى در . تركى يازمق و اوقموق بخاراده متروكلر . اخر سرگه اهداء اوچون نى كتاب تابايم ديب يور و گانمده بر كتاب فروش تاريخ رشيدى نامنده لسان چغتايده بر كتاب كىلتوردى كه وقائع خوافين مغول و چغتايىنى مشتمل و بابىر بادشاه احوالندن بر شمه گامتضمن در . كتاب مذكور وسيله محبت و مودت اولسون اوچون جناب عرتكزگا يبارلدى . باز اوتكان يل رمضاندى صوك سهرقند باريب سىر و تماشا قيامق ميسر بولدى بر آى مقدارى آنده توردوق كوب ازاده جاي و بخارا نسبة هواسى خوش كنه عمارتلارى بار عمار . تلارى بخارانقيدن پستراق بولسه هم كوچهلارى و ميدان لرى با وسعت ايتكان و بخاراغه نسبة سىر درخت و سىر آب ايتكان حتى آب جارى لارى و دريالارى بار سهرقند فديم الايامده پاى تخت ملوك عظام و مقر علمائى فظام و ابادى و معهوريت ايله مشهور عالم بولمافنه انكار يوقدر . ليكن بو زمان كوب فترات سببلى رونقى كىتكان علم هم فالماغان و عمارتلار خراب و ويران بولغان حتى مشهور مدرسه لرندن مدرسه الوغ بىك ميرزانك بالا حجره لارى فطارى بيلان يقلغان و سائر اينيّه عاليه نك هم بعضى سندن ويرانه اثر بار و اكثرندن اثر هم فالماغان . سهرقندك كمال مزين و معهور وقتى امير تيمور ايامنده بولسه كيرهك الان لسان عوامده شاه زنده ديمكل معروف اصحاب رسولدن و هم رسول الله نك ابن عمى قثم بن عباس نك مقبره سىدر كه امير تيمور شونداق كته عمارتلار قىلغان آنك دك عمارتلار بو ولايتده يوق بزنگ ولايتمده هم كم بولور الحال عمارات قديمه دن على حاله باقى بولغان شول عمارتدر . باز امير تيمور زماننده بناء بولمى بر مدرسه عظيمه باردر مدرسه خانيم ديمكله مشهوردر . حاضرده قالغان آثارندن استدلال قىلنور كه قديمده فوق التعريف كوزل عمارت بولوق كيرهك آنك دك مدرسه بخاراده يوق . نهايت كته مدرسه سى مدرسه كوكلتاشدر بو مدرسه اقل آنك قدر ايكي بولور الحال اكثر يرلارى خراب بولوب روى مدرسه نى كرا كاش خانه قىلوبدولر قديم الايامده اهل فضل مباحث علميه ده مناظره قىلغان جايله جهله و غرابه كشلار غوغاسنى كورب ادنى شعورى بولغان كمسه نك كوزندن

تورک عالمی

(معتبر «تورک یوردی» ژورنالندن اقتباس ایدیلدی .)

تورک قومی اسلام دینینی اوز مالی قیادیفندن بوکا بتون کوچی ایله یابشمش ایدی ، اوشبو سببدن اسلام دینی باشینه کیلهش بلالار وفضالار طوغریدن تورک قومی اوستینه توشدی .

اسلام دینی تورلی مذهب و تورلی فرقه لرگه آیرلده فلرندده اوشبو دین گه محکم یابشمش تورکلرده تورلی فرقه لرگه آیرلدیلر حتی اوشبو مذهب دعواسی سببندن بر برینه دشمن اولدیلر ، تورکلر آراسنده اولان اتفاق و اتحاد بوغالیدی . سنیلک ایچینه کرمش طریقلر وشیعیلک آراسینه آرالاشمش اختلافلر تورک قومینی پارچه لادی . بو اشنگ نه قدر ضررلی ونه قدر فلاکتلرگه سبب اولدیغنی هر کیم اوز فکری ایله ده بیلور .

صرف سلچوق تورکلرندن عبارت اولان آذربایجان تورکلرینی سنی تورکلر اوز فارنداشلری حساب ایتمازلر . آذربایجان تورکلری ده سنی تورکلرینی یاقین کورمازلر . قافقاز تورکلری آراسنده مذهب اختلافندن دوام ایتمش عداوت ، قبیله لر حتی عائله لرگه قدر سرایت قیلدی . بر شهر وبر اول ، بر نسل وبر لسان ایله سویلاشمکده اولان آدملر ، مذهب باشقلغی سببندن بر برینه دشمن اولوب عمر سوررلر ، بر برینه قز ویرشمازلر حتی کوب وقت بر برینک مالینی ، فانینی حلال ظن قیلورلر . استانبول تورکلری اوزلرینک طوغملری اولان آذربایجان تورکلرینه «عجم» اسمی ویررلر .

ایشته مذهب و مسلک باشقلغی سببندن آیرلش و بو قدر پارچه لشمش بو قومی دینی بر نقطه غه کیتوررگه و دوستلاشدرغه تیوشلی . بوندن مقصود مذهبلر بتسون دیمک دگل ، فکرلرده اختلاف و اجتهادلرده باشقلق اولوق احتمال فائده لی اشلردر . فقط فکرده باشقلق و اجتهادده اختلافلرنی دشمنلق سببی قیلورغه تیوشلی دگل .

مذهب باشقلق بون مذهبلرنی حلق غه خدمت قیلوق ایچون تأسیس ایتمشلر ، آنلر اوزلری بر بری ایله دوست و فارنداش طورمشلر ، بر برینه احترام قیلمشلر ، آنلر

«قریم یورطینه و اول طرفلارغه دائر بولغان یرلیغ و غطلر» دیگان اثریدر . رضاء حضرت ایتکانده ی بو اثر بر ایکی بیت روسچه مقدمه یارمقدن باشقه هیچ خدمتی کورمگان آکادیمیك ویلیامینوف زیرنوفنک اسمی ایله یوری . بلکه رضاء حضرت بو اثرنی ازلده ده اوشبو سببدن طابماغاندر چونکه همه اولوغ کتبخانه لرده غنه بولغان بونادر اثر منکور اکادیمیك اسمنده یازلوب یوری . بو اثر ۱۸۲۱ ده پتربورغه آکادیمیا مطبعه سنده آکادیمیا خراجاتی ایله ۹۶۱ بیت زورلغده 4۰ فولده وترجه فلانندن باشقه مطلق تورکیچه اولاراق طبع اولنغان . صول یاق باشینه ویلیامینوف زیرنوف روسچه ونمسچه (ص XI - ۱) مقدمه یازغان . موند اول آیه :

«۱۸۵۸ نچی یاز کونی پتربورغ دارالفنوننده معلم ملا حسین افندی فیض خانوف آکادیمیا ناولک طرفندن خارجه نظارتینک مهسکه وده گی باش آرخیواستنده شغللنو اوچون مهسکه وگه یبارلیدی . شولوق یلنک کوزنده ملا حسین پتربورغه قایتدی هم اوزی ایله برگه اوزی طرفندن کوچروب آنغان قریم خانلرینک راسیا هم پولشه ایله بولغان حاللرینه عائد تاتارچه بیک کوب دا کومیتلر آلوب قایتدی . آکادیمیانک تاریخ هم علم لسان شعبه سسی ملا حسیننک بو دا کومنتلرن آیرم صورتده نشر ایتهرگه قرار بیددی . مونک عباره سینی نشر ایتمک میکا طابشرلیدی هم یاردم اوچون ملا حسین تعیین ایتلیدی . . . کتابنک آخرینه ملا حسین طرفندن توزولگان الفبا ترتیبچه اوچ فهرست (۵۰ بیتلک) درج ایتلیدی . . .»

حسین افندی مرحومنک بولاردن باشقه نشر ایتلگان باشقه اثرلری بارمیدر بز ئلی همان بلمدک هم آرخیالوغیا جمعیتنده باشقه بر بر دا کلدلرینه همیشه اوچرامادق . احمد زکی وایدی .

شعر

منبره چیققده واعظ باشلیور افسانه نی
طن ایدوب تکفیر ایدر میخواره نی میخانه بی
آکلمازکه مال ایتامی بیکدن یاقشیدر
مست اولوب ورمق ! اوت پیمانیه پیمانیه بی

شهاب ثاقب .

مشغول اولان يوقارى طبقه در. بو طبقه، عوام ايله اختلاط ايتمايدىكلارندن و شغللىمىكده اولان مسئلهلرى عوام ادراك قيلمازلىق درجه ده يوقارى اولديغىدىن بونلارنىڭ علملرندن، فكرلرندن عوم مسلمانلار ايچون فائده كورلماز. شوڭا كوره عوم خلقلار ايچون فائده لو اولانلار ايكنچى طبقه اولمق لازم كېلور. لىكن بونلارنىڭ معرفتلىرى توبان اولديغىدىن اولارنى ده عوام ايله برابرلر در. عوام ايچون، اولارنى كىمى عوامدىن دىنى فائده چىقمايه چقى معلوم. بونلار اسلامنىڭ علويتىنى و فضيلتىنى خلقلار آراسىدا نشر ايتماك دىگىلى حتى اصل اسلام دىنىنىڭ اولارنىڭ ده خلقتى خېردار ايدى آلمازلار. اوشبو سببلر بىر چوق يارلارده مسلمانلارنىڭ مسلمانلىقلىرى ياللىق كالمىق طبيه نى اوقومىدىن غنى عبارت اولور، بونى اوقورغه بىلمىگانلارده كوب. اوشبو حال، بىدويلر و قريه خلقلار يىنه كنه خاص دىگىلى بىلكه شهرلر ده ده شوپىلدر.

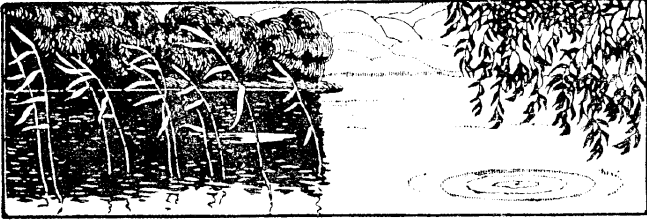
دين اوگرتىمك طوغروسىدا بولباشچى اولورغه تپوشلى اولان مکتىبلرگه كوز سالسىڭز كوررسىزكه، بالالارغه آڭلا شلماز نرسىلر بىكلا تورا، جانسىز و لذتسىز افسانلار اوقوتورا. بوندى شىلردىن بىر حكمت چىقمايدىغى بىلورگه هوس ايدىچى كىمسه اوز بالاسىدا نىجى به قىلور كورسون! شول وقتده بالانىڭ دىنى معلوماندىن خېردار اولمايدىغى بىلور. ملتلارنىڭ حقىقى تربيە چىلرى اولان آنالارنىڭ «دين» طوغروسىدا خىبرىز اولدىلرىنى فكر قىلىڭز. نماز اوقور ايسىلرده نمازده اوقومىدا اولدىلرى قرآن و دعالارنىڭ معنا لرىنى بوزده سىكسانى آڭلاماز، آڭلامى اوقوئاش قرآن و دعالردىن كوڭللىرگه نىندى اثر اولسون؟ حالبوكه معناسىنى بىلمىكسىز بىن نماز اوقوئىلرده كوب دىگىلر. ايشته بىز اوشبو روشده اوسامىز، ياشىمىز، دىياده عمر سورهمزده اوزمىزنى «مسلمان» ديه دعوى قىلمىز. كوبمىزده اسلام بىرىنه بىر طاقم افسانه باطل اعتقادلر اورنلاشسوب مادى و معنوى صورته ايزوب طور. بىز، جانمىزنى فدا ايدىرگه تپوشلى اولان دىنمىزدىن لازم درجه ده فائده كوره آلماقدهمىز.

اوشبو حاللارنىڭ نىچىسى بو كون بتون اسلام دىياسىدا كورلور بىر طرفلر بو كون بتون مسلمان دىياسى بوغولمىدا و ايزلىمىكده در. دىن ايچىن بىدا اولان مذهب، طرىقتلر توركلارنىڭ ايزلىملىرىنى ده كوبراك ياردم ايتىمىكده در. چونكه توركلار، نه كىمى بىر مذهب و طرىقتى منسوب اولدىلر ايسى شونىڭ غنى حق مذهب و حق «دين» ايدىكىنى اعتقاد ايدىلر و باشقىلارنى دشمن سانارلر.

آراسىدا دشمنلىق و بىر بىرىنى مكره كورما كلك اصلا يوق ايدى. اما شول مذهب باشلىقلار يىنىڭ يوللردىن چىت كه چىقوچى آدملىر بىر بىرىنه طعن ايدىرگه بىر بىرىنىڭ مذهبلىرىنى كىمستورگه باشلامىلار، حتى بىر بىرىنى اىكفار و تلىعنى قىلمىدىن ده صافلانماشلىق و بىر بىرى حقىقده اصلسىز نرسىلر تصنىع ايتىمىلردى. حاضرده شوندى كىتابلر وار، بونلارنىڭ آرازمىده بورمىكى توركلارنىڭ ايچون كنه دىگىلى حتى اسلام دىنى ايچون ده ضررلىدر. حالبوكه تورك قومىنىڭ الوغ بىر قىسمى اوشبو كىتابلارنى اوز لىرىنه معنوى آزوق ايدوب شوندىن زىقلا توب طورلر، فكر و عقىده لىرىنى اوشبو اثرلر ايله آغولارلر. اوشبو كىتابلر ايله جانلىرى كوڭللىرى آغولانمىش كىمىلر هىچ بىر فائده لى سوزنى ايشتهمازلر، قولاق سالوب محاكمه قىلمازلر.

شونىڭ ايچون بىز بو كونده فكرلر بىر ورورمىزنى آغولاب طورمىقده اولان غىستىلرگه دوا تاپارغه و دوا قىلورغه احتىياجلىمىز. بو دوانى اىگرده تلاسار اوشبو اوچ تورلى خلق قىلر آلورلر ايدى: دىن عالملرى، معلملر، محورلر. فقط ناسىفدركه اوشبو اوچ صنف، اوز اوستلرىنه امانت ايدىلش خىدمتلىرىنى بو كون كنه قدر بىرىنه كىتوره آلمايدىلر. اسلام دىنى اوستىنه چىتلردىن ياشىدلر لوب باقتىلىقنى ده قاپلاپ طوروچى چوب چارلارنى كوره طوروب، دىن عالملرى بوڭا التفاتسىز طوردىلر. شونىڭ ايچون هر كىم اوز بىلىدىكى ايله دىن اوستىنه بىر نرسى كىتوروب صلاب قويدى ده شونى «دين» قىلور كوستردى. بىك كوب خرافات، اساطىر، افسانلارنىڭ كىتلىرىنىڭ «دين» ايله آراشويىڭ و چىتىدىن قاراغانده «دين» توسلى اولوب كوراويىڭ سببى اوشبودر. بو حال شوملىغىدىن كوب مسلمانلار، اسلام دىنىنىڭ فضىلىتىنى كورمىكدىن محروم طورلر.

دىن هم ايمان، انسانلارنىڭ كوڭللىرىنى الله محبتى و حقىقت ايله مشرف ايتىمك ايچون ايدى. حالبوكه حقىقى اسلام ايله آشناللىق اولمايدىغى سببلردىن كوڭللىرىده محبتلردىن اثر آز كورلور. خلقلارنىڭ «دين» اسمى و بىرىش نرسىلرى بىك محدود نرسىلردىن و كوبسى ده دىن ايله علاقتسى يوق بىر طاقم خرافاتلارنىڭ عبارتلىرى. نادانلر بىر طرفده طورسونلر حتى عالم اسمى و بىرىش آداملر آراسىدا ده دىنى معلومات لازم درجه ده يوقدر. بىز اسلام دىنىنى كرك فدىر نىچى بىلمىمىز، طوغروسى اسلام دىنىنى بىرلرگه ياخشى اوگرتماشلىق در. بىزده دىن باشلىقلرى ايكى طبقه اولوب بىرى دىنده اولان حكمت و فلسفه هم ده شرىعتده مىشكىل مسئلهلر ايله

محترم ذ. آخانفی افندی جنابلرینه

عینا

محترم افندم! اسم عاجزلرینه خطاباً یازیلار ق ۱۴نچی عدد معتبر «شورا» ده درج اولنان مقاله کۆزی اوقودم. مقاله کۆزده یالکۆز حقیرلرینی گنه دفته آمامشسکۆز. بلکه فضیلتلو احمد مدحت افندی حضرتلرینه ده قارشو میدان اوقومشسکۆز، خیر اولسون. دیمک انتقادکۆزه بردن ایکی هدفی اتخاذا ایتمشسکۆز. نشان اوقۆز اصابة ایدر اولسه تحسینه لائقسکۆز.

فرداشم ذا کر جان افندی!

عاجزلرینه عائد سوزلرکۆز. عفو بیورلسون — سؤ تفهم دن ناشی قلمه آلمشدر. بناء علیه برده یازمای قالمقم سزه قارشو بیوک بر اعتبارسزک کبی کورینه چکندن شو مدافعه یوللی بر قاچ سطرلرم ایله سزه مقابله ده اولورم. معلومکۆز شو کونلرده مطبوعاتمیزده نزاعلی مسئله قرآن ترجمه سی مسئله سیدر. بو مسئله گه دائر معتبر «شورا» ده یازدقلمک خلاصه سی ایسه: ترجمه قرآن مسئله سی حقنده یازوچیلرکۆز کوبلگنی بیان و موضوع مسئله دن خارج تعرضلرده اولوچیلرکۆز بارلغنی عرض وسطحی نوجیهلر ایله ترجمه نی تقویه فیلوچی بعض کیمسه لرینی انتقاد قیلمقدن عبارت ایدی. و برده بو مسئله کیرهک شرعی، کیرهک علمی اولوق صورتیله ملاحظه گه آلمسون هر نچک بیک بیوک وموم بر مسئله ایدیکنی وبویله مسئله ده سوز سویلرر ایچون و مطلوب حقیقتکۆز بر کون اول ظهوری ایچون موضوع مسئله گه تعلقلی فنلرده اختصاص تابقان ارباب اهلیت و افکار علمیة صاحبی اولوق لازم، اهلیتسز لر مداخله قیلماق کیرهک دیمکدن عبارت ایدی بن ایسه شو فکرده هنوز ثابت تورمقده من. مونه مالی شونلردن عبارت اولان مقاله می سز ایسه تأسفی! (بویله مسئله ده سام، ملا جلال خوانلرغنه سویله سون، یازو سویله و ختم کرده لرکۆز گنه اشی، «شورا» ده یازوچیلرر بیلمه ینلردر) کبی غریب معنالر چقاروب مطالعه ایتمشسکۆز.

* * *

مسلمانلرکۆز عمومی خسته لکرنندن بری اداره سز لکۆز. بونکۆز نتیجه سی اوله رق مسلمانلرکۆز روحانیلر و دین عالمرینکۆز تشکلاتی ده بر اصولسزلقدن عبارتدر. بزلرده باشینه چالما، اوستینه جبه کیوب قولینه تایاق طوتهش (روسیه ایچنده گی مسلمانلر آراسنده غویبرنسکی پراؤلینه طرفندن اوکاز آلمش) کیمسه لرکۆز هر بری روحانی اولور و هر بری دین عالمی صفتی ایله خلقلرغه یول باشچیلق قیلورغه کرشور.

حقیقت حالده فکرده حرک و رقابت طوغر وسنده سر. بستک اولوق نقطه سندن بو اش فائده لیدر، چونکه بونکۆز سببندن دین و علم گه خدمت قیلوق نیتنده اولانلر آراسنده رقابت آچلور، هر نرسه اولچانور، یاخشی ایله یمانلر بر برندن آیرلور، دین مسئله لرینکۆز تفتیق قیلنوینه سبب اولور فقط محیط و اطرافده اولانلرکۆز اولچارگه مقتدر هم ده بوزوق ایله درستنی آیره بیلورکۆز عالی فکر صاحبلری اولمقلری شرطی ایله. یوقسه بوندی حاللردن عوام فکری حاکم اولمقدن باشقه بر نتیجه ده چیمه از. بو ایسه هم دین هم ملتکۆز انتحارندن عبارت دیمکدر. دین اسمندن شایع اولان اساطیر و خرافات، عوام فکری حاکم اولورغه باشلا دیغندن صوکۆز حکم سوررگه باشلامشدر.

اگرده بونکۆز ایچون «دین» مز قیمتلی اولسه هیچ نرسه گه قارامقسزین بونکۆز آدملری حقنده بر نظام توزوگه و دین عالمرینکۆز تشکیلاتنی اوشبو نظام غه موافق قیلورغه بور چلیمز.

دین عالمری یالکۆز دین عالمری چیقارلق روشه تأسیس ایدلمش مخصوص مکتبلردن گنه چیقسونلر، اسلام دیننه مخصوص اشلرده ده اوشبو عالی فکری و کیک علمی عالمرگنه رهبرکۆز قیلسونلر.

فکرلرمزنی، روحلرمزنی زهرلب طورمقده اولان خسته لکۆز ایچون ایشته اوشبو کبی عالمرلردن گنه فائده کورلور. معلملر و محررلر حقنده اولان ملاحظه مزنی کیله چکده یازارمز. احمد آغایوف.

عبرتلی سوزلر:

نادان کشینکۆز کۆکلی آغزنده و عقلی کشینکۆز آغزی کۆکلنده اولور.

فرداشم ذا کر جان افندی !

بن اول مقاله لرمنی یازدقه نه سلم قاضی ونه ملا جلال خاطر مه کلدیکی یوقدر . ذاتاً بو کتابلری تریبه عرفانه ده رهبر ، کمالات عامیه ده یکانه مرجعلر دیه هیچ بر زمان اعتقاد ایدهلردنده دگلم . و برده معتبر «شورا» ده یازوچیلر بیلمه وچیلر دیه کبی بر ادب سزلک و خودبینلک ده اولدیغم یوقدر . درست بعض بر سطحی توجیهلرنی انتقاد ایتدم . بو ایسه ادب خارچنده بر حرکت اولماسه کرهک . و بتون بتونه «شورا» ده یازوچیلرنی تهجیلده اولماسه کرهک .

فرداشم ذا کر جان !

«مصادمه افکاردن بارقه حقیقت میدانه کلیر» ، «اولماز» ایدی اختلاف سویله مهسه بیلمه یین» و «اختلاف امتی رحمة» و بونلرنک امثالی سوزلر عقل ، حکمت میزانیله اولچه نگانده غایت قیمتی و همه سی اعتبار ایدهلرک مقبول سوزلردر . فقط اش شونده : بونلرنی اورنلرنده قوللانه بیلهک ، اورنلرن بیلوب ایراد ایتهک زور هنردر . اورنسر قوللانمق ایسه بیوک خطا در . بو حکمی سوزلرنک آرالرنده اصلا تعارض یوقدر . آرالرنی جمع ، توفیق و تطبیق فیله مقمکندر . هم ذاتاً بویله توفیق ایسه تیوشدر . فقط واهی و سطحی فکرلره بو مثللری آلت ایدوب ، فسقه سی هر کم اوز «فلت» سینی ترویج ایچون اورنلی اورنسر بو سوزلری قوللانمق ایسه بونلرنک قیمة حکمیله رینه جنایت اولاجقدر .

مخترم افندم !

علمی مسئله ده نا اهللر ، چپ چی نادانلرده قاراب تورماسونلر ، آنلرده اشتراک قیلسونلر ، آنلره یاصاق اولما- سون ، شونده غنه حقیقت میدانه کلیر فکرنده اولوب بو دعوا گزی تقویه ایدوب «مصادمه افکاردن . . .» سوزینی یازاسکز . فقط علمی بر مسئله ده نادانلر اشتراکیله حقیقت توغدیغی بو کونگه قدر ایشدیلهن و کوریلهن وقوعاندن اولمه کرهک . اما بونک عکسی اوله رق - چیتلردن قطع نظر - یالگیز بزم روسیه مسلمانلری آراسنده افکار علمیه و ارباب اختصاص طرفندن حل اولنه جق بر نیچه علمی مسئله لرده ایسه محض نا اهللر ، نادانلر اشتراکیله ، هر نرسه نی بیلورم خیالنده اولان جاهل مرکب لرنک اصرار و عناد لری سایه سنه هنوز مناقشه دوام ایتمکده در . ذاتاً بر اصول جدید مسئله سی حقنده اولان مجادله ایسه چیرک عصرگه تارتله ادمی ؟ دقت اولنسون بیلمه یین کمسه لرنک وظیفه لری ایسه یالگیز بیلهلردن صور مقدر . بوکا ایسه «فاستلوا اهل

الذکر . . .» آیه جلیله سی ارشاد ایتمکده در . حلی مطلوب مسئله گه آشنا دانلرنک وظیفه لری ایسه حقیقت بولنده بیل جهاد ایتمکدن عبارتدر . بناء علیه بیلمه یین کمسه لرنکده اشتراک قیلولرنک لزومنی دعوا گز ایسه شایان انتقاد کوریلهدر . و بو دعوا گزی تأیید مقامنده «مصادمه افکاردن . . .» سوزینی ایراد قیلوده اورنسر کوریلهدر . چونکه مثل مذکور صاحبی اولان ادیب محترمک مأمولیده ارباب اختصاصک فکر امصادمه سندن توغاجق حقیقت اوله جقدر .

فرداشم ذا کر جان افندی !

سز «دورانتهابه» دن و تار یخنده دم اورمشسکز . بیلور بیلمه ز قولنه فلم توتوب میدانه آتیلان هر کمی - دیدیکسکز کمی - نادانلری ده «دورانتهابه» فه رمانلرندن صانامانچی اولوبسز . هر ملتده «دورانتهابه» فه رمانلری بارماق ایله صانارلق در جه ده گنه ظهور ایتدیکی حالده بزم روسیه مسلمانلرنده ایسه بویله فه رمانلر مبذول - اورچی تورغان کومبه کمی - بردن کوبه بیوب کیتکان ایکان ! عفو بیورگز . بو فکر گزده اشتراک ایده آلمادغی علناً عرض ایدهرم .

و برده علمی مسئله لرده سویله وچیلر ایچون اقتدار و اختصاص وصفنک لزومنی اعتبار سز فالدروب «هرکس» ک اشتراک ایدوینی و بو سایه ده اختلافات ظهورینی آرزو ایدهرم . ملتک اختلاف سز قویلر کمی باشاماننی ایسه مشئوم العاقبه کوره سز . علمی مسئله لرده اختلاف ، ملت ایچون رحمت و سعادت اوله جغنی دعوا قیلاسز . بونی تأیید ایچون «اختلاف امتی رحمة» قول شویغنی کلتوره سز . گویا یازدقم مقاله لرده بو قولنی اعتباره آلمق حقیرلری ایچونده تیوش اولهش ایکان . بونی ایسه تعریضاً آکلانوب کیته سز . فقط دقت اولنسون ! علمی مسئله لرده اختلافن ملت ایچون سعادت و رحمة کوتمه کسکز نقل ، عقل و حکمه فارشو اولدقندن زیاده سیله تعجینی موجب بر حال اولمقی اوستنه برده بو فکر گزی تقویه ایچون اورنسر اوله رق «اختلاف امتی رحمة» قولنی ایراد گز ایسه انساننی بتونلائی حیرته فالد رلق بر کیفیتر . عاجزلری ایسه : مثل مقامنه سویله نورلک حکمی سوزلر کوب فقط هر برسینی اورنده سویله مک هنردر دبه یوقاریده یازمشیم . بناء علیه امته و ملتیه رحمة اولاجق اختلاف ایسه اوله علمی و شرعی مسئله لرده اولان اختلاف دگلدر . او ایسه باشقه خصوصلرده اولاجق اختلافدر . کچمش داهیلرمز بو «اختلاف امتی رحمة»

تربيه و تعليم

ابتدائى مکتبه اوقوتو.

II

(۱) سرعت ايله درست اوقو، سوز نىڭ حرفلارنى برى آرتمه ايكنچىسىنى درست رهوشده تيز قوشودن عبارتدر. حرفلارنى تيزلاڭ ايله تلفظ قىلو، كوب اوقوب اوزاق تهرينات سايهسندگنه ممكن بولادر. بنا بربن ممكن اولدقچه قرائت درسلىرىنه كوبرهك وقت تعيين قىلمق دركاردر.

(۲) قرائت درسى بر بالانى غنه اوقوتودن عبارت بولماي بلكه صنفده بولغان جمله بالالارنى حصه دار فيلورلى رهوشده بولورغه تيوش. برى اوقوغان قطعهنى باشقه لارى تكلاب توررغه و اوقوچينىڭ آرتمدن كوزلارى ايله تعقيب قىلوب باررغه تيوش. بو صورتده بالالارنىڭ جملسىنه بردن تهرينات اجرا قىلغان بولور.

(۳) اگرده بر شاگرد اوقوغان سوزنده خطالىق ايتسه، معلم اصلاح فيلوررغه آشقماس. فقط معلم شاگردنى بر بر اشاره ايله اوقووندىن توقتاتوب شول سوزگه ينه بر دفعه دقتنى جلب قىله و اوقوچى شاگردنىڭ ئوزىدىن اصلاح قىلدررغه اجتهاد قىله. اوقوچى بالا اصلاح قىله آلماغانده باشقه برسندن اصلاح قىلدر لىكن ممكن اولدقچه اوقوچينىڭ ئوزىدىن اصلاح قىلدر اولى وانسىدر.

(۴) بالالارنىڭ جملسى اوقوچينىڭ آرتمدن كوزاييه توب بارسونلر ايچون معلمنىڭ «اول اوقوغانده سز تكلاب توررگز» ديگهن سوزلرى گنه كفايه ايتمهس. آنلارنىڭ اعتبار قىلوب اوتورولرنى بلور و اعتبار ايله اوتورتو ايچون معلم قطعهنىڭ بر قىسمى برسندن اوقوتوب باشقه لار ينه قالغان قىسمى اوقوتوررغه تيوش. برى اوقوب آلوب كىته. اگرده بالا اوقوب آلوب كىته آلماسه آنىڭ اعتبار سزلىغينه معلم تنبيه قىله. اوقوتقانه ترتيب رعايه قىلوب اوقوتلماي بر قىسمى اولى كرسيدگى برى اوقوسه ديگر قىسمى آرتمه غى ياخود اورتاده غى كرسيدن برى اوقو. اگرده اوقو نوبتى بالاررغه بلنوب تورسه اول حالده نوبتى يتكهن بالاغنه اوقوررغه حاضرله نوب تور اچقندر.

(۵) بالالار ئوزلرى تيز اوقوررغه ملىكه قىلماسدن بورون

قولدىن مطلوب اختلافنىڭ نه حقده اولديغنى تفصيلا آڭلا. تهرلدر. عاجزلرى ايسه بو مطلوب اختلافنىڭ نه خصوصه اولديغنى اوز طرفىدىن ايضاح ايدوب تورمقدن ايسه. دها تاثيرلى اولور ظنى ايله - علمى وادىي بليغ شعرلرى ايله مى مطبوعاتى بعضاً تزيمن ايتمكه اولان مفتون اشعارى اولديغى مى شاعر مرمز فضيلتو اديب صادق افندى حضرتلر ينىڭ معتبر «شورا» نىڭ جلد ۱ نچى، نومبر ۱۰ نچى ۳۲۳ نچى صحيفه سنده مندرج «اميد رحمت» عنوانلى شعرلردن بعض پارچه سنى بو اورنده بويلا عرض ايدهرم:

اميد رحمت ايتمك اختلاف راي ايتدىن
آڭلا بىگزر كه خير اميد بىر شر شقاوتدىن
خدا نهى ايتدىكىدىن رحمت اميد ايلك بوشدر
بلى حقير چيقارسه اختلاف اهل حرفتىدىن

ايشته بونىڭ ايله مراد ايضاح اولنوب و «اختلاف ايتى رحمة» قولنىڭ سويلنه چك اورنى ده كوسترلمشدر ديه بيلورم.

برده خاتمه مقاله اولهرق ديه چكم:

معلومكز اولان آيات قرانيله سزچه معنا ويرمكدن بر استحال و ارغنى و شويله اعتقاد ايدهن معتقدنىڭ آثم و گناهكار اوله چغنى ملاحظه ايدلمكدن ناشى مشكلات تفسيريه وار دىنلمش اولماسه كرهك. فقط دقت اولنسون! عقول انسانيله ده گى عجيب تفاوتى، ادراكات بشريله ده گى درجائى تاامل و ملاحظه گه آلدقه قناعت بشريله ده شايان دقت بر كىفيت كورلمكه در. «كلهوا الناس على قدر عقولهم» حديث شريفنىڭ سر و حكمتى ظاهر و عيان اولمقده در. بعض ساده دل، صاف درون اولانلر ظاهرى، خطابى بيانلر ايله قناعت حاصل ايتدىكلرى حالده علوم، معارف نورلرى ايله بصيرتلى تنوير اولنمش ار باب فضل و درايت اولان انتقاد و محاكمه اصحابى ايچون بر قدر باشقه چه يعنى آنلارنى ترقىات علميله رينه متناسب بيوك برهانلر، اساسلر ايرادينه لزوم كوريلمكه در. خصوصاً اطرافلى صورتده مقايسه قىلنورلىق دىنى مسئله لرده بلا مقايسه سويلنه چك سورلر ار باب انتقاد نظر نه بر قيمت علميله بي حائز اولميه چقندر. لزومى درجه سنده بحق بر مقايسه يابىق ايچون ايسه اولده اولوبده منقرض اولمش يا ايسه زمانمزه قدر قالمش سماوى دىنلرنىڭ هر بر ينه تفصيلا وقوف و اطلاع لازم اولوب كلكمكه در. مونه بو جهتلرى دوشندكده مشكلات ايله فائل اولوق انكارى غير قابل بر حقيقتدر فكرنده يم.

امام عبدالرحمن نيازى - استرخان.

برنجی یلده الفبا درسلى ايكى اوچ آيدە تمام بولغان سولڭ پر يافدن قرائت نوركيه گە باشلاتلديغى كىي ايكىچى يافدن كتابت درسلى ايله شغللەندىرلور . ايشته شوكتاب و حسن خط درسلى اوچون اوشبو اورنه كلر يازدرلور . بولرنڭ بارى ۱۱ عدددر . الفبا درسلى يازدرغانده معلم لر حرفلرنى اوشبو اورنه كده كورسه تلمگن رسم بويىچە سزدر وپ اويىرتورلر .

برنجى يلده بلدىرله تورغان حسن خط نڭ حرفلرى اوييا اصولى ايله اون بر قسمة بولندهدر . (*)

برنجى قسم : بوغار بىدن توبىن سوزلا تورغان شكل لردر (اورنه ك ۱) بولر توبه سزغى ايله بيلنڭ آراسىنه تولترولوب سزولورلر . « ~ » علامتى اوڭدن سولغه خط منحنى ره وشنده سزدرلور . « ل » نڭ يانينه « آ » توناشاچقى بولسه : ايكى نقطه چاماسنداي ، اويياغه كيلوب جيتمه سدن ، سول يافدهغى اويياغه بارلوب ، بيلنڭ آستى ايله سسزلوب ، ايكىچى اويياغه توفتالور . « آ » نڭ بوغار بىغى نقطه سسى « ل » دن تفرق يارم سولده بولور .

ايكىچى قسم : ب ، ي ، پ ، ن ، ت ، ث شكللر يدر (اورنه ك ۲) . بولر « بيل » سزغى اوستينه سزولورلر . بولرنڭ قائمەلرى ايكى نقطه ارتفاعنده بولور ؛ اوچلرى ايكى تفرق آرقلى كوسلدرلور (تبعيد ايتدرلور) . قوش نقطه لرنڭ سول يافدهغيسى بورن قويلور . (الفبا درسلىنده نقطه لر بولك يازلادر ايدى ؛ ايندى توتاشدولوب بتشك قويدرلورلر) . بو حرفلرنڭ آياغينه بوتەن حرف توتاشماسه يعنى بولر آخرده ياخود يالغز شكلده بولسه لر اوچلرى بوغارى بوگولور . او حالده نقطه لرى اورتاغه قويلورلر . نقطه لرنى كوركەم قلو اوچون ، حرفلر كورسه تلمه سدن بورن ، معلم بالالرنڭ قوللرن جاتقورور (ملكه لندورور) اوچون بالالرنڭ قوللرندهغى نهرسه گە اوزى ايكى نقطه قويلوب بيورور ، بالالر بر قدر تكرر يازارلر . قوش نقطه نڭ سولدهغيسى بورن قويلويىنه دقت ايتمه لى . يازونڭ ماتورلغى نقطه لرنڭ قويلوندىن كيله در .

اوچىچى قسم . نشلى حرفلردر (اورنه ك ۳) . بولر هم بيل اوستينه سزولورلر . بولر س ، ش حرفلر يدر . اوڭ ياقى چينده گى مركزلرى ، « ب » ده گى كىك ، ايكى نقطه چافلى فالقتلور ؛ سولكى ايكه وى برر نقطه چافلى . « ش » نڭ

(*) بو ياز و هر سارى ۲ نچى نومرلى ده فته رگە يازدرلويى بوغار يده سويله مش ايدك .

معلم آنلرنى تيز اوقوڭز ديه كوچله مهس . وقتى يتمه سدن بورون تيز اوقورغه كوچله و آخرنده سوزلرنى تونوق و حرفلرنى فالديروب اوقورغه عادتلەندره در . بالالر كوب اوقى تورغاچ ئوزلرى ده سرعت ايله اوقورغه ملكه حاصل فيله چقدردر .

(۶) اوقوتقاندە مەكەن اولمىچە بالالردن چقىرتوب اوقو- تورغه كيرهك . بو مقصودقە اير و شور ايجون معلم اوقوچى بالانڭ قولاغى توبىندن براغراق كيتوب توررغه تيوش . بالانڭ مقصودى اوقوغاننى مەكەمگە ايشتندرو بولغانلقدن ، اول ئوز يىنڭ تاوشىنى طبعى ترفيع قىلورغه اجتهاد فيله چقدر . (۸) درست اوقور ايجون حال ومحل گە قاراب تاوشنڭ ترفيع وتنزىل قىلنوووى ده شرط .

(۸) بر مرتبه اوقوغان قطعەنى تكرر قىلدروب بر نيچە اوقوتورغەده يارى . بالا بر قطعەنى نى قدر كوب بلسه اول آنى شول نسسجته سويوب اوقيدر . ايكىچى دن بر نرسه نى قدر كوب اوقولسه بالاده شول قدر سرعت ملكه سى ده آرتادر معنا وسرعت آرتىچە آنڭ لسانى ، صدانى حال ومحل گە قاراب ترفيع وتنزىل قىلورغەده ئوزندن ئوزى ميل فيله در شونى ده ئه يتوب كيتەرگە تيوش ؛ كوب دفعەلر بر قطعەنى اوقوتو فائده لى ديه الفاظ حفظ قىلنورلىق درجه ده بولسه ينه ضرر بولوب قالاچقدر .

يوسف شرفى . « آچىسكى » .

مشق اويىرتوچىلرگە يولباشچى .

برنجى يىل

بوغار يده بز- يازو اشلىرى اوز حرفلرمز اوچون مخصوص سزغى ده فته رگە يازدرلوب اويىرتلور ديمش ايدك . بزگە بلىش وتانوش معلم لردن بر چافلىسى بزم سزغى ده فته رمزدن اولگىلر آلمش ايدىلر . لىكن ياڭى چغارلغان نهرسه بولغانغه كوره اول ده فته رگە حرفلرنى سزدر و طريقتن بله مەكلىرى اوچون يولباشچى يازوب بيورومزنى اوننەش ايدىلر . باش باشينه يازوب بيوروكه كوب وقت كيرهك بولديغى اوچون برنى گنه يازوب « شورا » آرقلى تقديم ايتەرگە اويلا دق . شونڭ ايله برابر اوقوتو اوستنده بولغان بوتەن معلم لرنڭ دقت نظرى توشمه سى ديب اوموتمز بوق ايمهس .

نقطہ لری اورتادہ غیسی نڭ توراسینه قویلور .
شو ایکی شکل بلنگه سوڭ ایکنچی قسم دهغی حرفلر
نڭ اورتادہ غی شکلرینی بلو اوڭای بولادر ایندی . اورتانڭ

معناسی : ایکی یاغنده برر حرف توتاشقان، دیمکدر . موندہ
فقط شو آبرما باردرد : « س » لردہ گی سوڭغی ایکی مرکز
کبک « ب » شکلندہ گی حرفلردہ اورتاغہ قسلدقلرندہ برر
نقطہ چاماسی غنه فالقتلورلر . « س ، ش » نڭ آیاغی هر وقت
ایکی تفرق آرقلی سوزلورلر . بو اورندہ خاطرده توتارغہ
نیوشلی بر فاعده بار : ایکنچی قسم حرفلرندن اوچهوی قاتار
کیلسه اورتادہ غیسی ایکی نقطه ارتفاعنده فالقتلور ؛ سیبهر ،
تیبترسوزلرندہ گی - ی ، ب شکلری کبک . (اورنه کبک باق !)
یوغاریدهغی حرفلر بری برندن یالغز نقطه لر ایله گنه
آیرلغانغه کوب وقتده اشتباهغه توشه رلک صورتده چوبالوب
کیتهدر . نقطه لر اورنسز قویلسه معنا بوزلورلوق صورتده
یاڭلشلر چغادر . مثلا « تنتوب » کبک سوزلر نڭ نقطه لری
چوبالسه « تنتوب » صورتینه اولوی ممکن در . ایندی
بالالرنی خطالانودن قوتقارو اوچون شو حرفلر نڭ آراسین
کیکړک یازارغه آلشترمالیدر . بو شکلر ایکی تفرق آرقلی
سوزلورلری توراسنده معلملر قرص صورتده دقت ایتولری
لازمدر .

دورتنچی قسم . توبه نندن یوغاری، بیلدن باشلاب
توبه گه تابان سزلا تورغان شکلدر . بولر « ل ، ا ، ه » در .
ایکوی توبه گه چاقلی، سوڭغیسی بیلدن اوچ نقطه چامالی
کوتلور . (اورنه ک ۴) « ه » نڭ قلاغی اوڭدن سولغه،
یوغاریدن توبه ن، بیلگه بر نقطه چامالی تیکزلمه ی سزلوب،
کوزی بر نقطه سیارلقنه بولور .

بشنچی قسم - ر ، ز ، و - حرفلریدر . بولر بیلدن
توبه نگی نار یولنڭ اچینه سزولورلر . بیلنڭ اوستنده یارتی
نقطه دای یردن سزلا باشلاب، توبه ن قوشلور . تابان آتالغان
سزقغه باروب یتمه سدن، پوچماقنی آچق تاشلاب، سول
یافدهغی اویانڭ پوچماغندن اوتوب تابان سزغی بوینچه
ایکنچی اویاغه باروب توفتالور . « و » نڭ سزلی بویله در :
مطلوب بولغان بر اویانڭ پوچماغندن باشلاب، بیل بویلاب
اوڭدن سوڭغه یارتی تفرق چامالی بر سزق سزلوب ،
سوڭرا سولدن اوڭغه، قیغاج یوغاری چغلوب، اویا سزغی نڭ
بیلدن ایکی نقطه چامالی یوغاری بولغان یرینه باروب
ترهلور . شونڭ ایله بر قسق پوچماق (زاویه هاده) تابلور .
موندن سوڭ « ر » شکللی سزلسه « و » حاصل بولوب ،

جیدنچی قسم . دوغال حرفلردر ، د ، ذ حرفلری . بولر
ایکی سپرموده حاصل بولورلر . بویله : کیرهک بولغان بر
اویانڭ بیلدن اوچ نقطه چامالی بولغان بر یرندن باشلاب
سولدن اوڭغه، یوغاریدن توبه ن، تفرق آرقلی بر قیغاج
سزق (خط مائل) سزولور . توبن دوغال قلوب ، بیلنڭ
آستقی یاغی ایله اوڭدن سولغه تفرق یارم قدر سزولور .
شو چاقلی ایله بر دوغا سماقلی سزق بار بولدی . ایشنه
یالغز یازلا تورغان دال شودر . مونڭ اوستینه بر نقطه
قویلسه ذال حرفی بار بولادر . (اورنه ک ۷)

« ه » حرفی هم بولرغه ملحقاندندر . بو، دورت سپرمو
ایله حاصل بولادر . ایکی سپرموی دال نقی جه در . سوڭرا
توبه نگی قابرغاندن آلوب ، یوغاریغی فابرغاهه تابان ،
توبه نندن یوغاری بر قیغاج سزق سزوب، قایتادن پوچماقغه
توشکانه « د » نڭ آوزنده کچکنه بر دائره حاصل بولدی،
شو « ه » در .

سیکزنچی قسم . توگه رهک حرفلر - ه ، م حرفلریدر .
(اورنه ک ۸) بولر بولای سزولور : کیرهک بولغان بر اویانڭ

بیلدن ایکی نقطه‌دای یوغاری یرندن باشلاب، تفرق‌نڭ اورتاسینه بیلگه توشلوب، سول یاقدهغی پوچماقدن اورالوب، یارتی مەرە (نصف دائرە) سزلوب، باشلانغان نقطه‌غه بارلوب قوشلسە «ه» حاصل بولادر. شو ایکی اوچنڭ قوشلمغان یرندن آلوب، سول یاقدهغی او یانڭ پوچماقدن اوتوب، یعنی ایکی تفرق آرقلی بر سزق سزلسە «م» حاصل بولادر. میمنڭ اورتادهغی سی ایل آخردەغیسی اوچون بوتەن شکل کورسە تولاژم ایمەس. اورتاده بولغانده بیل سزغی میمنڭ اورتاسندن اوتەر. آخردە یاخود یالغز بولغانده برگنە تفرق آرقلی سوزلورده او یا سزغی بویلاب بازغە توشەر. (اورنە ککە باق!) آخردە بولغانده بیلنڭ تمام آستینده سزور.

توقزنجی قسم آوزلی حرفلر غە حرفلریدر. اورنە ک (۹). کیرەك بولغان بر او یانڭ بیلدن ایکی نقطه چامالی یوغاری بر یرندن آلوب، اوکندن سولغە، تفرق آرقلی، قاشقە اوخشاغان، فالقو بر سزق سزور. مونڭ باشلانغان نقطه‌سی نڭ ائقندن توقتاغان نقطه‌سی نڭ افقی توبەنرەك بولور. سوگرا پوچماقنی آچق تاشلاب، سولدن اوکغە بیل بویلاب کیلوب، یاکیدن اوکندن سولغە ایکی تفرق آرقلی سوزلسە «ە» شکلی حاصل بولادر. برنجی یلدهغی کیرەگی شو قدردر. (ع ع) شکلی ایکنجی یلغە قالبوب نورورلر. (اگەر بالالرنڭ اچندە سعد الدین، عبد العلیم اسمیلری بولسە اوز اسملرن یازارغە اویره نورلر. اما اولرغە «ع» لر فاعده بوینچە اویره تلمەس. بالالرنڭ کوچی برنجی یلده اوق اولرنی یوکل آلمایدر.)

اونجی قسم. چوقبار باشلی حرفلر - فە حرفلری. کیرەك بولغان او یانڭ بیلدن ایکی نقطه چامالی یوغاری بر یرندن باشلاب اوکندن سولغە، یارتی تفرق چامالی بر فسقا سزق سزلوب، یوغاری تابا اوک یاققە چغلوب او یاغە بارلوب توقتالور. سوگرا توبەن توشوب، بیل اوستینە ایکی تفرق کیئکلیگی سزلسە بر چوقبار باشی حاصل بولادر. شونڭ اوستینە بر نقطه قویلسە «ف» ایکی نقطه قویلسە «ف» حرفلری تابلادر. (اورنە ک ۱۰).

اون برنجی قسم. ج چ خ حرفلریدر. بولر بیل اوستینە سزلوب، اوچ تفرقنی اشغال ایتەدر. کیرەك بولغان بر او یانڭ بیل پوچماقدن باشلاب، یوغاری تابا، سولدن اوکغە حرکت ایتوب، بر تفرق آراسی، بر بوگول (منحنی) سزق سزور: مونڭ اوک یاقدهغی او یاغە باروب توقتاغان

اونکان زمان هم حاضرده معلملر.

بیلدن ایکی نقطه‌دای یوغاری یرندن باشلاب، تفرق‌نڭ اورتاسینه بیلگه توشلوب، سول یاقدهغی پوچماقدن اورالوب، یارتی مەرە (نصف دائرە) سزلوب، باشلانغان نقطه‌غه بارلوب قوشلسە «ه» حاصل بولادر. شو ایکی اوچنڭ قوشلمغان یرندن آلوب، سول یاقدهغی او یانڭ پوچماقدن اوتوب، یعنی ایکی تفرق آرقلی بر سزق سزلسە «م» حاصل بولادر. میمنڭ اورتادهغی سی ایل آخردەغیسی اوچون بوتەن شکل کورسە تولاژم ایمەس. اورتاده بولغانده بیل سزغی میمنڭ اورتاسندن اوتەر. آخردە یاخود یالغز بولغانده برگنە تفرق آرقلی سوزلورده او یا سزغی بویلاب بازغە توشەر. (اورنە ککە باق!) آخردە بولغانده بیلنڭ تمام آستینده سزور.

توقزنجی قسم آوزلی حرفلر غە حرفلریدر. اورنە ک (۹). کیرەك بولغان بر او یانڭ بیلدن ایکی نقطه چامالی یوغاری بر یرندن آلوب، اوکندن سولغە، تفرق آرقلی، قاشقە اوخشاغان، فالقو بر سزق سزور. مونڭ باشلانغان نقطه‌سی نڭ ائقندن توقتاغان نقطه‌سی نڭ افقی توبەنرەك بولور. سوگرا پوچماقنی آچق تاشلاب، سولدن اوکغە بیل بویلاب کیلوب، یاکیدن اوکندن سولغە ایکی تفرق آرقلی سوزلسە «ە» شکلی حاصل بولادر. برنجی یلدهغی کیرەگی شو قدردر. (ع ع) شکلی ایکنجی یلغە قالبوب نورورلر. (اگەر بالالرنڭ اچندە سعد الدین، عبد العلیم اسمیلری بولسە اوز اسملرن یازارغە اویره نورلر. اما اولرغە «ع» لر فاعده بوینچە اویره تلمەس. بالالرنڭ کوچی برنجی یلده اوق اولرنی یوکل آلمایدر.)

اونجی قسم. چوقبار باشلی حرفلر - فە حرفلری. کیرەك بولغان او یانڭ بیلدن ایکی نقطه چامالی یوغاری بر یرندن باشلاب اوکندن سولغە، یارتی تفرق چامالی بر فسقا سزق سزلوب، یوغاری تابا اوک یاققە چغلوب او یاغە بارلوب توقتالور. سوگرا توبەن توشوب، بیل اوستینە ایکی تفرق کیئکلیگی سزلسە بر چوقبار باشی حاصل بولادر. شونڭ اوستینە بر نقطه قویلسە «ف» ایکی نقطه قویلسە «ف» حرفلری تابلادر. (اورنە ک ۱۰).

اون برنجی قسم. ج چ خ حرفلریدر. بولر بیل اوستینە سزلوب، اوچ تفرقنی اشغال ایتەدر. کیرەك بولغان بر او یانڭ بیل پوچماقدن باشلاب، یوغاری تابا، سولدن اوکغە حرکت ایتوب، بر تفرق آراسی، بر بوگول (منحنی) سزق سزور: مونڭ اوک یاقدهغی او یاغە باروب توقتاغان

حاضرگی زمان معلم ائندیلرنی ایسکە توشرو ایله اوزلری برابرندە برگە آور وظیفه‌لری دە کوز آلدینە کیل. مکتب اچندە بر نیچە بوز کوز، امبلر ایله آنلرغە قاریلر. آنلرنڭ هر حرکتندن خبردار بولوب آنلرنڭ هر معاملسن آکلارغە طریشه‌لر. معلم ائندیلرنڭ هر سویله‌گان سوزلری اوزلرندن اوچو ایله بالالرنڭ صنفلری آراسندە تارالالر. بالالر اول سوزلرنی کامل تحقیقلا ب آکا تورلی معنلرده بیروب قویالر. زماننر معلملرنڭ وظیفه‌لری چندندە چیتون: کرک سبق و کرک تعطیل وقتلرنده بولسون بالالرنڭ

قدرلى تائىرنىڭ يوغالمىقىنە بر الوغ خدمتىر. طبعى، نفس آرزوسىنە بر قدرگنە بولسەدە ميل قىلمىغان كىمەسە آز اولدىغىدىن، معلم افندىلردەدە عوموما شوندى طلبدە بولمىق حقسىزلىقىر. شونىڭ ايچون دە معلم افندىلرنىڭ اصلا بولمىغان ياكە آز قصورلىرى ايچون شاگردلىرى آلدندە قدرن يويار معاملەدە بولمىق، آنلرنىڭ شاگردلىرىنىڭ روحلىرىنە تائىر ايدىر. نفوذلىرىنىڭ يوغالويىنە و شونىڭ برابرندە شاگرد لرن دە مطلوب تربىيەنىڭ بولماويىنە سببىر.

بز امام و مدير افندىلرنىڭ شوندى بورىنىڭ فعللرىن كورگان انصاف ايەلرى شاعرنىڭ: «و راعى الشات يعمى الذئب عنها * فكيف اذا الرعاة لها ذئاب» بيتن خاطرلىرىنە توشرمى اوتمازلردىر. بو سويلدىكىرم، حاضرگى زمان معلملر حاللرنى اويلاپ سويلەمەكدر.

برايزگو زمانلرنى دە كوردك، اول زمانلر مەكتەب (مفتك) دە دە بولدىق. معلم افندىنىڭ هيچ بر افعالى تنقىد قىلمادىغى اوستىنە آنلر نىندى چركىن خلقلىرى دە شاگردلىرى هم آنا آنالرى ايلە برلەشما كدىن، برسپىنە برسپى ايزگو. لىكلر تلامكىن طيىمىر ايدى. اول وقتلردە شاگردنىڭ يازو نانومقى، كلام شريف (تجويد قاعدەسى اوزرە دېمىم) اوقومقى ايچون گنەدە اورتا حسابدىن ييدى سىز يىللر اوتوب كېتىمكە ايدى. طبعى، مونه شول اوزون مدتدە بالا هم آنالرى خلفەگە آلوشەدە آنلر ايلە بر عائلەدن كېي بولوب كىدەلر ايدى. برسپىنىڭ عيبن ايكنچىسى كورماز درجە محرم لىشەلر ايدى. خلفەنىڭ اوزون كوشكىلر ايلە بالالارنى ياتقروب سوقمى دە نچار ياغىدىن توگل يىخشى ياغىدىن آنوب اول توشنىڭ تىموغغە يانماوى ايلە تاويلگە قدر كىدەلر ايدى. بولاي ايدونىڭ سببى دە ظاهر ايدى. چونكە اول ايسكى ايزگو زمانلردە خلفە و شاگرد هم آنلرنىڭ آنالرى نىچكە آنا بابادىن قالمە بر نوركم خلق كېي ايدى. انصاف دېگان نرسە يوق حكەمدە، تىگى دە اوز بىزنىكى دېمك كېي اوزگىنىكى عيب توگل ايدى. معلم بولورغەدە امتيازلى اوقولر كرك توگل ايدى. بناء عليه معلم افندى لرنىڭ كىدە بولسون اوزى تلاگان عامىلرگە بارب اوتورمى عادى بر اش كېي ايدى. آندى عامىلرنىڭ رسيدە خانملىرى بولغانى معلم افندىلرنىڭ دقتن ارتغراقىدە جلب قىلمەدە ايدى. شونىڭ برابرىنە معلم افندى بولمەسندەدە خصوصاً كىچەلدە زور زور فاشلى يوزكلر كېگان چكىلرنى اوچرانمىق بات اش حسابلانمى ايدى. طبعى آنلر زيارت قايتار وچىلر

مونه شوندى هر واق اشكە التفات ايدوب تىكشردىكلرىنى تمام حس ايدوب تورر ايچون معلملرنىڭ شافتايغىنە تجربە لرگە مالك بولمىقلىرى كركدر.

معلم افندى، نى قدر ياشرون بولسەدە، ادبى حسلرگە مخالف بر حركتدە بولسە، بالالرنىڭ صافى طبيعتلىرى مونى سىزوب معلمنىڭ ياقىتى خدمتلرن فارانفولاتورغە سبب بولاچقىر. طبيعتلىرى صاف و فطرت حالينە يقين صبىلرنىڭ كوكللرنەدە هر نرسەگە استعداد اولمىق، معلم افندىلرنىڭ آرزغە قصورلرىنى دە آنلرنىڭ ذھنلرنەدە صورتى ايلە ياساپ قالدرا-چقىر. خلفەنىڭ اوست باشى تربىيىسىزلىكى، كېوم سالومندە اعتبارسىزلىقى، شاگردلرگە ادبسىز انداشوى و آنلرغە جواب و يىرگانەدە طوباسلىق كورساتوى خلفەنىڭ قدر حرمتن يوغالتوب، اوزىنە اطاعتنى بتررگە سبب بولاچقىر.

معلم افندىلرنىڭ اوستلرنەدە آورلقلر بونىڭ ايلە گنەدە تمام بولمىدىر. آنلر اوزلرنىڭ وظيفەلرىن اوتانگانە، توغرىسى شول كچكلرنى تعليم قىلدقلىرىدە آنلرنىڭ بعضىسى ايلە ايكى آرادە آكلاشماو недورازۇمەنىيە چغودە معلم افندىلرنى كوب فكرلرگە توشروب و كوب كوب اويلرغە تاشلامقەدەدە. شوندى آكلاشماولر اكر معلم افندىنىڭ بعض شاگردىنە عامە آلدندە امتياز بيروب آنى آرتق معلم گە بېرلوندىن ياكە شاگردلىرى ايلە فاتى طوباس معاملەلر فېلوندىن بولسە شىكسىز معلمنىڭ شاگردلر آراسندە شىخسى تائىرى دە يوغالوب، شاگردلرنىڭ اوزلرنىڭ تربىيەلرى بوزلورغەدە خدمت ايدەچكىر. بناء عليه معلم افندىلر شاگردلىرى آراسندە يىخشى تائىر قالدرايلىرى كېلسە توغرى معاملەدە بولمىقلىرى و باي بالاسى ياكە محوم ديو تربىيەدە عامە آلدندە آلدە توتوب ايكنچىلرنىڭ خاطرلرن مىندرماس سزلقلىرى لازمدر.

شول قدر بار، بو سويلدىكىم آورلقلر، نى قدر آور بولسەلدە بونلرنى يىبارمك معلمنىڭ ھمتينە و آننىڭ تجربە سىنەگنە باغلى ايدىكى اوز اوزندىن معلوم. معلملر اوستوندى شوندى آورلقلردە بار، آنلرنى يىبارمكىن نىدى معلمنىڭ دە ھمتى و تجربەسى عاجز اولور و شونىڭ برابرندە آنلر، معلمنىڭ خدمتىدىن ايكى يىخشى تائىرىنى بتررگەدە سبب اولور. اولدە بعض متعصب امام و مدير افندىلرنىڭ آيولق خدمتلر يدر. بز امام، مدير افندىلرنىڭ مەكتىلرگە كروب اوزمىزنىڭ الوغلقلمىزنى بلىدىمك ايچون معلم افندىنى اوزىنىڭ شاگردلىرى آلدندە شلتەلر قىلماقمىز، شول ايكى

يا واسطه لار بوللار ايدى. شولاي آراده مناسبتلر سوزولوب، برسكن برسسى محرم درجه سنده عيب ايدشمايچى كوشكى تاويللرى ده شوندىن كيلوب چغه ايدى.

حاضر زمانلر آلشندى. آننى برله شولر بتدى، هر كيم اوز صنفده اوزين آيروم خدمت گه تابشردى. معلم افندى ده عامه دن بر كيمسه توگل بليگه ياتغه ايلاندى ده طبيعى، اوزينه بر حامى كرك بولوب عامه قاشنده سوزى نفوذلى بر كيمسه نك صافلامقينه محتاج بولوب كبتدى. مونه اول كيمسه لرده معله ده امام ومدير افنديلردى. بناء عليه بز اماملرده اوزمىنى واعظلردن تانوساق وعظنك معروفگه امر ومنكردن طيق ايله گنه اولديغنى خاطرلهمكمز لازمدر. تعليم تربيه خلافتده سويله مك وعظ توگل بليگه تعليم شيطانبه گنه ايدىكنى اويلامقمز كركدر. تاريخ بزگه سبق بيهر. جناب رسول الله مؤيد من عندالله ايكان ابوطالب حمايه سينه كره. بوندىن رسول الله غه ذره قدر كيهچميك بولمادى اوستينه، ابوطالب ده جناب رسول الله غه منت قيلمى بليگه شوندى خدمت نك آنك حصه سينه توشد كينه تشكرگنه ايدى. اماملرده معله لرنده معلملر كوروب ترتيب اوزره اوقونولر نصيب بولدقنه تشكرلر ايدوب قولندن كيلگان حمايه لرده بولولرى لازمدر. حقيقت، معلم افنديلر نك خدمتارى حاضرنده چيتونلاشدى. ايسكى اينگو وقت معلملر نك امام افنديلردن بعضا صبر ايدرگه مجبور بولولرى حاضرگه نسبتاً يوق حكمنه كردى مقدمكى ييدى سكر ياللر يانوب تانشو اور نينه بر حرف بلمادىكى حالده بلمادكن خلفه دن توگل بليگه الله دغنه كورگان راحت زمانلر آلشندى.

ابتدائيه نى تمام ايدوب مکتب تاشلاغان بالالار اوچ دورت ييله معلم افندين تمام مناسبتلرين كيسديكلرندى شوندى فسقه عمرده تربيه ايدوب ده اخلاق جهتندن نيوشلى يوللر كورساتوب اولگورمك بيك زور ناثيرارگه احتياج توندى معلومدر. شول مدنه بالانك روچينه كامل تاثير قيلمق ايچون زور فوه لرگه وزور تجربيه لرگه احتياج بولنديقى ده ياشرون توگلدر. مونه شول تربيه نك فسقه - لغندن غنه كيلگان بيك آرنغه فصورلرده اوز فزكدن توگل، يات كيلن دن كورله باشلادى.

مكتبه اونكان شول فسقه عمرگه كيلسهك، تاو لگنه آلتنى ساعت معلم افندى نظارتنده اولوب شوندىن قالغان اون سكر ساعتن آنا آناسى ياننده كيچردىكى ده كوز آلنده كيله. شونك ايله چيتونلسكر دغى ده آورلاشوب،

كيله چك كونلر ايچون تدبيرلر كورو لزومن ده اويغه توشره. حاضرنه خدمت مدنى فسقه لغندن عربى ساسلاويه ده پاتيشناى فكرى تونغدى ده بز اهل اسلام ايچون بر قدر كوچرگچ بولور. شونك ايله، بالالرنى مکتب لرگه تسليم قيلغانچى بر قدرگه بولسده تربيه كورساته كيلمك لزومنى هيچ بر انكار قيلماز درجه ميدانغه چيقار. شونك ايچون تكرار سويلانگان تربيه لى آنالر كركلگى شكسز، شهبه سز برنجى باش مسئله اورنن آلادر.

بالا، مکتب گه كيلگانچى بر قدرده اوينده تربيه كوروب كيلماسه، تربيه نى باشلاپ اوقورتوب يتكرمك ايچون معلم افنديلرگه زور مشقتلر بولاچقدى. اويه تربيه بولمادىقى اوستينه، اخلافسزلك درسى ده بيرله توره، طبيعى اون سكر ساعت مچملك، آتى ساعت تحصيلگه غلبه ايدى چكدر. شونك ايله بالاننى ده بسبتون تربيه سز فالدر اچقدى. مونك مسؤوليتى آنا آنا، واعظ اماملر اوستونن ايكان، زور تاسف! بيچاره معلملر، كشى گناهسى ايله مواخذه گه آلنلر.

آخوند السعودى.

طرويسكيدىكى «مدرسه محمديه» پروغرامى حقدى.

«شورا» زورنالىنك ۱۴ نچى عددنده طرويسكيدىكى «مدرسه محمديه» نك پروغرامى باصلوب چققانغه بايتاق وقت اوتسده، بو وقتقه قدرى مطبوعاتلرده اول حقدى بر نرسده كورنمدهدى. بو حقدى يازارغه بيك تيوش بولسده ده فلم تيهره توچى بولمادى.

بو مدرسه ملالر هم معلملر يتشدره چك. مدرسه دن اوقوب چققان كشيرگه حكومت مکتبلرينه كورگه امكان بولاچق. بن بو اورنده صوگهى فكرنك اهميتى هيچ يوق ايكانلگن اثبات ايتمكچى بولام: بو مدرسه نك برنجى صنفندن كروب تمام ايتوچيلردن حكومت مکتبلرينك بره رسينه كروچى تابلمان.

بونك سببى بيك آچق: مکتبكه بالا سيگز ياش طولغاچ يورى باشلاسون. صنفده هيچ قالمى دوام ايتسه، اول يكت مدرسه نى ۲۱ ياش طولغاچ تمام ايتى چك. نابلسون بر بختليسى - بئرسون ۲۰ ياشده. ۲۰ ياشلك بو يكت حكومت مکتبينك قايسينه كره آلا؟

حكومت مکتبلرينك ابك توبه نندن باشلاپ ساناب

تلەگان كشيگە يېەرسەلەر ايكان، بو اش اوقورغە كيلو چيلەر اوچونده فايدهلى بولور ايدى؛ مطبوعات واسطە سايە مکتەبنىڭ يتشمەگان يەرلرن اوقو باشلانغانغە قدرى توزه توب آوده ممكن بولور ايدى. «شورا» دە باصلقان فسقەغنه معلومات بوينچە دە «مدرسه محمدیه» نىڭ بايتاق قصورلرى بولور كېى كورينه .

ناراضى .

«ايدل» . عدد ۳۷۶ .

(۱) **بيروت .** بيروت ده آمريقان كليەسنده عربيات مدرسى چىر ضومط افندى درسلىرىنىڭ بىرسىندە بىر مناسبت بىرلن «حضرت معاويه نىڭ خىلفا راشدين دن عد ايتلماوينىڭ سىبىن توشونه الميم . و حالئەكە اول دە، بيوك صـحابه لردن بولغانلقدن خىلفا راشدين جەل سندن سانالورغە تيوش ايدى» ديدى . ميمىن خاطرمدە : «مىندن صوڭك خليفەلك اوطن سنە گنەدر . . . . .» مألندە بىر حديث قالغان . اگرددە اول حديث صحيح ايسە حضرت معاويه نىڭ خىلفا راشدين دن حسا . بلانماوينە بىر آز سبب طابو مىكندىر . عجباً شول حديث طوغرى يەي؟ يوقسە معاويه (ر . ع .) نىڭ دوستانلىرى طرفىدىن آڭا خىلفا راشدين دن بولو شرفىن بىرماس اوچون اويدىرلغان بىر سوزمى ؟ اگرددە اول حديث صحيح اولماسە حضرت معاويه نىڭ خىلفا راشدين دن سانالماوينە سبب نەدر ؟

(۲) **حضرت على نىڭ** حضرت ابوبكرگە بيعت بىرمى يوروينە غىرب يازوچىلاردىن : بعضىلرى حضرت فاطمە نىڭ حضرت ابوبكرگە كىفى كىتوون سبب ايتوب كورسەتلەر . آلارنىڭ سوزىنە كورە، رسول اكروم نىڭ وفاتىدىن صوڭك حضرت فاطمە آتاسىنىڭ خيبر طرفىدەغى يىرلردىن اوزىنە حصە صورامش و حضرت ابوبكرگە - اول يىرلرنىڭ واردان رسول الله بيت المالفه تخصيص ايدى - دىە بىرمامش . فاطمە (ر . ع .) نىڭ موڭا كىفى كىتوب وفاتىنە قدر ابوبكر (ر . ع .) بىرلن اختلاط ايتنامش . على (ر . ع .) دە زوجه سى خاطرلى اوچون آنىڭ وفاتىنە قدر ابوبكرگە بيعت بىرمامش . بو فكر اسلام مؤرخلرى طرفىدىن بىلكە

چغىق : پرىغودسكى اشقولاغە بونى الميلىر (ياش اوزغان)؛ رېمىسلىنى اشقولاغە الميلىر (ياش اوزغان) ؛ ابتدائى سىلسكو - خوزايستوئىنى اشقولاغە دىخىدە الميلىر (ياش اوزغان) ؛ رشدى مکتىلرنىڭ بعضى صنفلىرىنە كرر اوچون ياش اوزغان ، ياش بوينچە كررگە ممكن بولغان صنفلىرىنە بىلم آز .

« حكومت مکتىبنە كروم » دىسە ، بو يكتنىڭ آلدندە يول كوب توگل : گارادسقوى اوچىلىشىچە نىڭ صوڭكى صنفى (ياش بوينچە) ، اوچىنلىسكاي سىمىنار يا هم مېدىتسىنسىكى هم وېتىرىنارنى فىلك شىرسكىلرگە كرر ممكن .

بولار آراسندە ايڭ قىينى گارادسقوى اوچىلىشىچە بل اوچىنلىسكاي سىمىنار ياغە كرر ، بولارغە كرر اوچون كىرەك بولغان معلوماتنى «مدرسه محمدیه» بىرە المى . كررگە ايڭ يىنگل اورنلر - وېتىرىنارنى هم مېدىتسىنسىكى فىلك - شىرسكىلر . بونىڭ مېدىتسىنسىكى يىنە دۇخلاصنى گارادسقوىنە يتە (آنوسى همە اورندە دە مى ، ئللە بعض شىرلردە گنە مى ، آچق بلەيم) .

وېتىرىنارنى فىلك شىرسكىلرگە كرر اوچون آندندە كىم يتەدر . بو مکتىلرگە كرر اوچون ۱۳ يىل «مدرسه محمدیه» دە اوقو - چىچق آولارغە فىلگە آطلانوب چىق قىلىندىر . اگرسا كرر مدرسەنى ۲۱ ياشدە تمام ايتسە ، آنىڭ آلدندەغى «عسكرلك» كىلەچكە گى همە نرسەنى قاپلاب طور . ۲۲ - ۲۳ لرگە يتوبدە حكومت مکتىبنىڭ بىرەرسىنە كرر المى فالسە ، اول يكتنىڭ اوقودن دردى قايتا . شونىڭ اوچون «مدرسه محمدیه» نى بىر وچى شا كررلر - حكومتنىڭ توگل عالى مکتىلرىنە ، توبەن مکتىلرىنە كرر ايسە بىلرى ايلەن كوب خياللانماسونلر !

اوزىبىزنىڭ مکتىلردن روس مکتىلرىنە كوردهى كشىلر چىغارو فكرى - بىك ياخشى فكر ، اما بونىڭ اوچون «مدرسه محمدیه» نىڭ پىروگراممى بىر آز اوزگارتو كىرەك : اولىگى ۸ يىلدەغى بعض بىر آرتق درسلىرىنى صوڭكە قالدروب ، اوچىنچى درجە بولمەگى روس مکتىلرىنە كرر اوچون كىرەكلى بولغان ايكنچى بعض بىر فىلرنى اولىگى ۸ يىل پىروگراممى اچىنە كرتىرگە كىرەك .

نېندى صنفدە ، نېندى درسلىر ، نېچە شەرساعت ، نېندى كىتابلر بوينچە اوقوتلاچق ايدىكى بىزگە معلوم بولماغان سببلى ، بو اورندە كىوب نرسە حقندە يازوب بولمى . مدرسەلر بىز اوزلرىنىڭ مەكەل پىروگراممىلرنى باصدروب ،

الاثير هم ابن خلدون و ابوالفدال بوندى الوغ حادثه اولديغنده هيچ اشارت ايتمكسز بين اونارلر ايديمي؟ البته بو توغروده معلومات و بررلر ايدى. لا اقل معلوم صحابهلر سويلانديكى برلرده «الاستيعاب»، «اسد الغابه»، «الاصابه» لرده برر سوز كورلور ايدى. اسلام تاريخنده «بلغار» اسمينه آنچق عباسيهلر زماننده تصادق قيلنور. بو مسئله حقنده مرجانى حضرتلرى «مستفاد الاخبار» ده ككوب سويلامشدر. شونده مراجعت ايتسه كز ضرر اولماز. (۲) امام غزالي «اول ما خلق الله العقل» دن مراد «عقل» اسمنده برر فرشته اولورغه تبوشلى ديسهده (فيصل التفرقة. ص ۴۱) غزالي حديث عالملرندن اولمادىغى ايچون آنك بو سوزى حديثنى تصحيح دگل. حديث علمنده متخصص ذاتلر شول مضمونده اولان حديثلرنى اصلسز ديمشاردر.

قولاغا اوستنده. توركلرده «خانم» يرينه، «بك نك» مؤنثى ايتوب، بزده بعض اوللرده «بييم» سوزى استعمال ايدله. («بك» لفظنده بانك كسرى ايله تلفظ ايتلر) «بييم» بيياتاي ديب سويلاشه لر. بونى آچق بلسامده لىكن معنالرن يغشى بلهيم: قاين آنا و قابن آنا معنالرنده توگل ميكان؟ «طاهر برله زهره» كتابنده «خانچه» (خان قزى) لفظى نيچه يرده ذكر ايدلگان كنى بوز ماندهده، خانچه دن محرف اولغان «خانشه» لفظى نك قزلرغه اسم (علم) ايتوب قوشلووى معلوم. بونك ايشى بولغان «بيچه» لفظى نك استعمال ايدلوى ده هر كمگه معلوم. بونكده «بى» (بك) قدرليسى بر سوز اولوب «چه» قدرليسى تائيت يا تصغير ايچون كرمگان ميكان؟ قزاندهغى «فداچه» (فداغى غه باشقه) لفظى ده اونقولماسون! آخرينه «چه» كرگان و تائيت ايچون بولوى مظنون بولغان، باشقه، بو اوچ سوز نك اوخشاشلرى بولغان لفظلر ذكر ايدلوب، بو توغروده (تائيت ايچونمى تصغير ايچونمى ايدكى حقندهده) معترم «شورا» ده برر سوز يازلسه ايدى.

م - ن . ش .
كانكز ميركورى شركتى نك «بورودينو» تيبلوخونده «تيزنى نوغورود» ياننده.

شورا: شايد يازوچيلر اولور.

قبول ايدلاماش اولور. لىكن غربلى بر يازوچينك بو بوسوزنى سويلوى - ميدانده شونى آكلاته چق بو آز مانيربال بارلغن كورسنددر. اكرده شول فكر خطا ايسه آكار فارشى قوبله چق ابك قوتلى دليل نهدر؟
(۳) كامبريج دارالفنوننده عرب لسانى معلمى پرافيسور پارلير «هارون الرشيد» اسملى كتابينك بريرنده: «اسلام فوانينى موجبنچه خليفه نك بيوك برادرى ياكه ياقين اير فرداشى آنك ولى عهدى بولادر» ديمش. بزنگ بلومزگه كوره اسلامده آندى ولى عهدك قانونلرى بولماسه كيرهك ايدى. رسول اكرم نك وفاتى آلدندن آچيق صورتده خلف تعيين ايتماورده آندى بر نرسه نك يوقلغن كورسنددر. يوقسه اسلامينك اساسنده پرافيسور نك ديدكى كنى بر قانون بارمى؟ اكر يوق ايسه آنك اول سوزينه فارشى نيلر قوبارغه ممكن؟

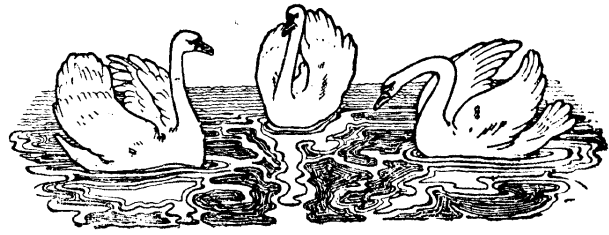
صافقارى.

شورا: كيل چك عدلر نك بررسنده اوشبو بحثلر حقنده حالهز ايرشديكى ندر فكرلر يازسه ق كرك.

سمير: (۱) بزنگ «بلغار» مملكتنى اسلام دينينه دعوت قيلور ايچون رسول الله زماننده ابو عبیده، طلحه و جعهده اسمنده اوچ صحابه كيلديار. بونلر نك كرامتلرى سببندن، خان قزى «طوى بيكه» خسته لگندن تريلدى. مذكور اوچ صحابه «بلغار» ده اوزاق وقت قالدیلر، نهايت ايكى صحابه گنه مدينه گه قايتوب كيتديلر و برى ده طوى بيكه نى نكاح قيلوب «بلغار» ده قالدی ديه بر خبر خلقمز آراسنده مشهور، ايسكى زمانلردن بېرلى آغزندن آغزغه كوچرلوب دوام ايتمكدهدر. بو خبر نك اصلى وارميدر؟ (۲) «اول ما خلق الله نورى» مئالنده اولان حديث، كتب سته نك بررسنده مذكور ميدر؟

شورا: (۱) بلغارغه صحابهلر كيلوينك اصلى اولماسه كرك، اصحاب عصرنده بلغار ايله حجاز آراسنده قافله يوردىكى حقنده اشارت يوق و عهوما بلغار اسمى بريردهده اوچرامى بلكه اورتاده روملر ايله ايرانلورلر طوروب بونلر مسلمانلرغه دشمان اولدقلرندن «مدينه» دن بلغارغه سفر ايتمك مشكل اش ايدى. بو بر، ايكنچى بيك جزئى شيلرگه اوزون سنلر كيتوروب يازوچى طبرى و هر نرسه نى اختصار اوزرنده حكاييت ايدوب اوتوچى بلاذرى و ابن

آیده ملت.

I

عزیز- قرداشلر * بز بیت قورداشلر
 مگگمک بولداشلر * بولغانبز شولای!
 بز بیت یاگادن * توغدیق آنادن
 بز نیشلاب نادان * قالغانبز شولای!
 قوروغان کوللردهی * آروغان فیللردهی
 صولغان گللردهی * قالغانبز شولای!
 بزنی خیالات * بیک کوب خرافات
 چولقاپ زور آفت * قالغانبز شولای!
 حقسز یاللانوب * یوققه آلدانوب
 اوزلوب یالغانوب * قالغانبز شولای!
 نورسز آذلانوب * یولسز ماقتانوب
 آستدا نابتالوب * قالغانبز شولای!
 یوق بیت اشیز * اشلر ککشینز
 بتکان کچوبز * قالغانبز شولای!
 فالشمای همان * آتا آنادن
 بیگرک بز نادان * قالغانبز شولای!
 آلدن توقناساق * همان یوقلاساق
 غیرت ایتمه سک * نیشلر بز شولای!
 یوقلاب بز یاتساق * یوقلاب دین ساتساق
 توبکه بز باتساق * نیشلر بز شولای!
 کوزنی آچماساق * یولغا باسماساق
 حقنی تابماساق * نیشلر بز شولای!
 اوقومای همان * قالساق بز نادان
 حاللر بیک یامان * بولماسمی شولای!
 فیلماسه همت * همان ده ملت
 بیگره کده ذلت * بولماسمی شولای!
 آچمایون کوزنی * ایشوتمی سوزنی
 قزرتساق یوزنی * نیشلر بز شولای!
 اوقومی قرآن * آکلامی فرقان
 قالساق بی برهان * نیشلر بز شولای!

رستم حلمی .

اشعار

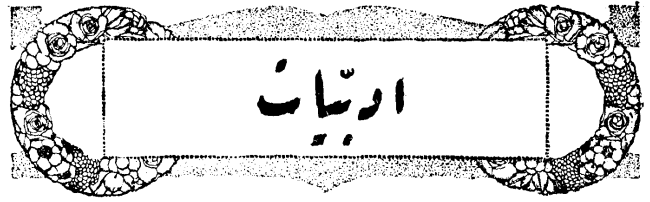
یه ملی جای

(زیله یلوک کویینه)

ایدل بویلرنده کیگ بولونده
 جلقیلرم اوطلی چاپنده
 اوچماخلرک تورسون بر یاغنده
 شول بولونده یورگان چاغنده .
 شونده ایندی مونه تورلی قوشلر
 اوزوب اوزوبگنه صایریلر
 صو اوستنده یوزگان آق قوشلرده
 موکلی طاوش برلن شاولیلر .
 گورلاب طورغان فالن نه ره مده
 پشوب کیله تورلی ییمشار
 آلی گوللی اوسکان چاچکلردن
 آکفوب طوراً ته ملی خوش ایسلر .
 آری باشده شونده بر طوغایده
 نزلوبگنه پچان چاپالر
 چابا طورغاچ آلا طوقتیلرده
 موکلاندروب چالغی یانالر .
 شونده برسی موکلی طاوش برلن
 چرلی باشلی مونه اوزدرب
 باشقهلرده برکه قوشولاده
 ییبه رلر اوزوب سزدروب .
 مونه شونده حضور ای کوکلی
 یوغالاسک چنلاب اوزگدن
 ایسکه توشسه شوندی «یه ملی جایلر»
 طاتلی یاشلر آغا کوزمدن .

طوبکین .

ارباب

نكار

صوڭندىن نى قدر اوكونسىمده اش اوزغاچ اوكنو كيچ هم فائدهسىز .

فارتىدىن آقروغنه قزنىڭ اسمى نىچوك دىپ صورىم . قارت صالحون فانلىق ايله ايرىنوڭگنه اوستىمە بر بر كوتەرلۈپ قارادىدە بر آزدن صوڭ جواب بىردى :
- «نكار» .

قز ، گوپه ياكى غنه بوۋىدىن اويغانغان كشى صونلى ايسكەرمەسدىن هېچ بر نرسە آكلامى آبدرانوب بىزنىڭ اوستەزگە بورولوب قاراغاندىن صوڭ يىنە اوزىنىڭ موڭلى جرون چىرلى باشلى . مېن شول وقتدە بتون بتونكە خبالگە چومام : كوز آلەمدە «نكار» نىڭ ياش ماتور صنى اچنىڭ ، شەر تورمىشىنىڭ نار رامكەسى ايله قىلۇپ ايزلمگان ، كىرەكسىز ، تورلى يالغان نرسە ايله آغولانمىغان حيات ايله طولى ، صاف خاتون قىلدىن كورەم .

مېنىم فكرمچە اول حاضر اوز اوزن بلىشى . كىلەككە بولاچق قىللىق ، زىجر ، قايغو ، حسرتنى سىزمى ؛ زحمت ومىشقت ، قايغو وحسرت وحقوق سزلىقدن اويوشقان ، جھالت ايله قاپلانغان خاتونلىق طورمىشىدىن بوشقە ئىللە نىندى نق آزادلىق ، شادلىق ، سعادت اميد قىلۇپ اوزىنىڭ بىرنچى «مىحبت» ى توغرىسىندە چىرلى .

نكار بر آزدن چىرلاندىن توقتاب قارتنىڭ يانېنە كىلۇپ شىبايانلارچە نازلانوب امىت ايله فارتىدىن آشارغە يىمشلر صورى . مېن حاضر بو قارتنىڭ «نكار» نىڭ اتاسى بولۇندە هېچ شېبە قىيامم . نكار يىمشلرنى آشاب بتورگاندىن صوڭ آفلىسونىڭ نابوغن آرچورغە طوتنە ، اويالغانلىقدن آنىڭ بىتلىرى گللەنە (قرارا) . اول آزرارق ايرىكەلەنوب ، تمام بالالار قاراشى ايله كوز اوچۇندىنغە مېڭا قاراب خاتونلارغە مخصوص صافى نازلانوب ايله نازلانوب گوپه مېندىن شونى صورىسى كىلە :

- «مېن ، آنى عىبلامىمى ، اول حاضرگى طورىشندە نىچوك - ماتورمى ؟»

اول ، بر آزدن يىنە قايغوغە صابوشوب هېچ كوزن آلماسدىن موڭايۇبقنە چاپقارنىڭ اوچۇپ يورۇون تىمىشا قىلورغە طوتنە . . .

كىنەت قارت ، تىكلىسىز ، تونىغە تاوش ايله مېڭا قاراب سويلى باشلى !

- بو قدر اوزارق صو آغومىنە قاراب طور و ضررلى . باش آياپەنە . . . بايادىن بىرلى اوزن قايۇبقە چافرامندە - بارمى .

كون آياز . هر بىرنى ياقنورتقان قوياش ، كوزلرنى چاغولدىرا ، آق قوم ايله اورتولمگان ساحلىنى ايرىكەلەنوب فوچا ، كومىش كىبى يالتىراب تورغان دولقونلرنى آقروغنه اوبە . «ابدل» دە شول اسسى سويلو آستىندە آچۇپ ، ايرىنوڭگنه ايرىكەلەنە ، اللە نىندى ، صلاوات كوپرى توسلى زىنگەر ، باشلى ، قزل توسلرگە كره . و ايرىكەلەنە طورغاچ قانغوب پاراخودنىڭ تەكەرمچى آستىنە ناشلانە . تىك يالغز موڭلى ، آق چاپقارغىنە نىگىز صو اوستوندىن اللە نرسە نازلمگان توسلى قايغولمىغە تاوش ايله قىچقروپ ، اوچۇپ يورۇلر .

حاضر ، مېن ، بىر قارت تاتار ، ماتورغىنە بىر ياش قىزدن باشقە (فارتنىڭ قىزى بولمىغە كىرەك) پالبا اوستوندىنە هېچ بر كم بوق . قز ، غايت نازكانە ، واق ، واققەنە آتلاب ، قالغانغىنى آلتون تىكەلرون جەلمداتوب ، گوپه برە ونى ايرە كوشتورۇرگە تىلەگان كىبى ، آرلى بىرلى يورى . آنىڭ يوزىنىڭ كوركللىگى و نازك صلولىنى اوستىنە جاذبەلى اوتكون كوزلرى ، آزغىنە آچولو براق نورغان نچكە ايرىلى ماتور آوزى آنى ناغىدە بىگرەك ماتور كورسەتە .

اول بر آز يورگاچ اورنىقغە اوطورۇپ ، بولوت كىبى قارە اوزون ساچلرون آرتقە ناشلاب قايغولى آفرون تاوش ايله چىرلى باشلى ، گاه آنىڭ موڭلى تاوشى صونىڭ شاولاويىنە فوشولوب كىتوب صو اوستون ياكى قىرغىتە ، آنىڭ موڭلى جرون ، حسسىز ، تىك طورا تورغان كىڭ كوكدە تىكلاپ طورا توسلى طوبولا . مېندە صىزلاو فانوش لىتلى حس بىلەن آنىڭ موڭلى جرون تىكلىم و كوزمىنى آلمى هر بر حرىكتىن تىمىشا قىلام . بو لىطىف ، نازك تەنلى صورتنى و بو جىلبردەب تورغان آل كولىمىنى ، بو آلتون تىكەلى قالغانى ، مېن گوپه فايدادر ، قايچاندىر كورگان توسلى بولام . اول وقتدە دە شولاي اوق قوياش ، صو اوستىنى ، شوندى اوق اسسى ايدى دىپ خاطرلىم . كىنەت مېندە شوندى بر چوبالچى فكر طورا : گوپه مېن اوز عمرمدە اشلرگە قولدىن كىملىسە دە باپتاق اشلرنى غىقتە قىلۇپ اشل مى قالدردم .

ايله تبسم قىلوب آوشوب طورمقده بولغان دولقونلارنى تاغندە
فزوراق اوبە .

نكار، آزاراق تاوشن بلندلە توپ شول جەرلرنى جىرلى:
يغلى، يغلى مېندىن آيرولوب، جان سويگانم كىندى يات يىرگە
بو دىنباهە بلىم تابلورمى، باش ايمەگەن برە وتقىد يىرگە ؟

آنا، آنامنى تاشلاپ، مەكن بولسە، كىنەر ايدىم اوزىن، ازلەرگە،
جانم سىن قايدا؛ دىب قىچقىر ايدىم لىكن بو اش عىب قىزلرغە .

نېندى تاش يورەكلرنى ارىتمەس، سېنىڭ تاتلى، يوشاق سوزلارڭ.
نېندى كوڭىللارنى اسىر ايتىمەس، سېنىڭ جاذىبىلى كوزلارڭ .

باشقىغە يار بولدىم . ھېچ بوندىن سوڭ . كوزم اول كوزلورنى كورە آلماس .
كوڭىلدەگى مەھبەت يارەسى . ارنوشورا اولگانچە . اوڭالەس .

قارت، باشن بولغاب كولە، نكارگە يەنە بر اوچ يەش
بىرە . نكار، شولاي اوق بايادىن بوياق قاراب طورمقده بولغان
صو چىتىندىن مولدەرەگان كوزلرنى آلى، تاغندە بىگرەك
موڭايوب اوزىنىڭ فايغولى جرون جىرلانندە دوام قىلا . . .

بتون وجودن فايغى باسقان نكارنى بو قدر مظلوم
و آيانچى حالدە كورگاچ، جانم ارنوب اختيارسىز اوز اوزىمە
شول سۇللارنى بىرەم :

فايچان بو خاتونلارنىڭ زەھمت، مشقت، اسارت،
حقوقسىزلىقدىن اويوشقان و جھالت ايله فاپلانغان ايسىكى
طورمىشى تمام نىگىزىدىن يەرلور ؟ و فايچان آلاز ايچون
نق آزادلىق، سعادىت مەھبەت، شادلىق ايله طولى و علم ايله
ياقتورتىلغان ياڭى طورمىش طوغار ؟ . . .

پاراخوددە گوپە نكارنى قىزغانغان توسلى فايغولىغىنە تاوش
سىزغروب، مېن توشەسى (م) . پرىستانىنە يتكانلىگىن بولچىلرغە
بىلدەرە . ارتق . « مسكاو »

تقىدېرنىڭ اوينايى .

رسول الله زمانندە معاوية بن ابى سفيان كوب يىراردىن
قىز صورادى ايسەدە فقيرلىگىنى بېھانە ايدوب قىز و بروچى
اولمادى و ھىچ بر خاتون قبول ايدوب كىلمادى . سوڭرە
كونلارنىڭ بىرىدە شول معاوية بتون اسلام دىنياسىنە حكىم
ايدوچى الوغ و كوچلى بر پادشاه اولدى .

اورندىغە سويەلگان « نكار » گە كوز اوچوندىغىنە
فاراغان كويى :

– آنىڭ، كوبدىن توكلەنگە آناسى اولدى . . . فايغرا،
مېن يىكچە جىلمايوب جواب بىرەم :

– قىز خلقى، ھومما اوزگار و چەن بولا . . . كىباوگە
چىغاردە . . . ھەسەن اونوتور، سېنىڭ قىزىڭ نكار . . . اول . . .
ماتور قىز اول .

قارت جىلمايوب، تىرلەرگان ماڭلايلارنى سورتىكاچ
آزاراق اوڭغايىسىز لانغان كىي بولوب جواب بىرە :

نكار، مېنم قىزم توگل . . . خاتونم ! . . .
مېن بو سوزلارنى ياڭلىش ايشتە طورغانمىدىر دىب
اوز اوزىمە ائشانمى، تەجىب قىلوب قارتقە قارىم . نكار
آننىڭ بو سوزلرنى ايشىندىمى ايشىنمەدېمى ؟ قارت آڭا
ھىچ اعتبار قىلمى اوزىنىڭ سوزىدە دوام قىلا :

– سىن ھىچ عىبلەنمە . . . مېن آنى جاوچىلاپ
آلمادىم . . . اوزى ايشىندى، مېن آلازغە كورشى طورام . . .
يورت، يورتقە . . . آلازنىڭ لىمون سودالرى بار – مېندە
لىمون بلەن سودا قىلام . . . بروقت، نكارنى ايرگە بىرەم –
كچى بولالار دىب ايشىندىم . . . قايدا و كىگە بىرولرون
بلور ايچون، آلازغە بارغە دىب چىقىم . . .

برگە آرا لا شوب يورگان، دوست ايش كىشىلر بىت . . .
اورام باقىچىلارنىڭ ايشىگى توبىدە اول (نكار) مېڭا قارشى
اوچرى، اوزى يغلى . . . باشقى بىرەونى سويدىم . . .
سېن مېڭا اويلەن . . . آتام سېڭا بىرر، بولماسە بارى بر
مېن دىنبادە طورمام . . . صوغە تاشلانورمىدى . شوندىن
سوڭ قىزغاندىم اوزن . اول بتونلەي بالا بىت ئلى . مېن
آننى بو يىلغىنە توگل كچى باشىدىن اوق بىلەم . شولاي ايتوب
اويلەندىم . مېنم نكاردىن الوغراق قىزلرم بار . مۇنە حاضر
اولدە قىزم بولدى .

قارت اوزىمە فائىتوب، حالدىن زارلانە :
– مېڭا، طول كىشىگە، آور . خاتون، قىز آراسىندە
طوررغە . آلاز ھر قايوسى بىك اوز سوزلىلار، ايرىك
نلىلر، اوزلرى كىباو صابلامقچى بولالار . قارتنىڭ چىرايى
بوزلانغىنە، فايغورغان كىي كورنسىدە سوز سويلەندىن
آننىڭ ھوالانغانلىقى بىلنوب طورام .

نكار باڭدان جىرلى باشلى . ايدىل پاراخودنىڭ آرتون
اق كوك بىك چىلتەرى ايله زىنتلى و اوزىمە مخصوص ماتور
طاوش ايله نكارنىڭ جىرىنە قوشولا . قو ياش اسسى تبسم

بو حال استانبولغە يافین کیلیدیکی نسبتندە همیشه آرتادر ایدی. استانبولنڭ مناره لری یاقنلاشدیغی صایون قارتنڭ فرضلری چوالا وفارانغیلانا ایدی.

* *

اوشبو زماندن اون سنه مقدم، بختسز بر خانون «آنتیوخ» مناستیری قایقاسینه کیلوب اوزینڭ گناه یمشینى تربیه لرینه آلسونلر ایچون مناستیر کشیشلردن التماس ایتکان ایدی. بو خانوننڭ التماسی قبول فیلمدی ایسه ده خانوننڭ اوزینی شول زماندن بیرلی مناستیرده کوروچی آدم بولمادی. شول زمانلرده بو خاتون، اوزینڭ گوزللیگی ایله بتون شرق خلقینه معلوم اولدیغی کبی قباحت ترکلیگی ایله ده شول درجده مشهور ایدی.

اوشبو مرتبه ده بوز وقلقی ایله معلوم اولغان «فیدوره»، تقدیرنڭ یازمشی بوینچه کونلرنڭ برنده پایتخت شهرى «استانبول» غه کیلیدی وبتون شهر خلقینڭ دقتینی اوزینه جلب ایدی.

ادوار فلکینڭ مساعده سی ایله شول زمانده ولیعهد بولغان یوستیاننڭ محبتینی قازاندى. عموجه سینڭ وفاتی ایله تخت گه چیقوب بر یوزینڭ الوغ پادشاهی اولان بوستیان، فیدوره نڭ اوزینڭ زوجه سی ایدیکنی اعلان کیلوب، حقوقده اوزینه مساوی همده مملکتینڭ ایمپرا-توریتسه سی ایدیکنی امضا قیلدی.

اوشبو مرتبه لرگه کونلارمیش فیدوره نڭ خاطرینه ایسکی حاللری توشدی. آفریقادە پنتابولیس والیسی بولغان سو-یکلیسی اینسبول طرفندن غدارنه تاشلانیدیغی سببندن کچی آریا یالانلری آرقلی یالان آیاق اوتوب بارغان زمانده تقدیرنڭ آچی حکمی ایله بالاسی دنیاغە کیلیدیکنی و آنى بیلر ایچون بر چوپراك تابودن ده عاجز قالدیغی سببلی ایتا گینه توروب بیڭ مشقت و زحمتلر ایله جایاولب، حالندن تاپا تاپا مناستیرگه کیلوب یتدیکندن صوڭ شول بالاسینی ماناخلری یانلرنده قالدیرغانی برهم برهم کوڭلینه کیلیدی. بو قدر شوکتلی بر ایمپرانوریتسه نڭ بر وقتلرده بختسز، ایلسز وکونسز بر خاتون اولوب یوروینى، بالاسینی مناستیرده تربیه گه قالدروینی دنیادن کیسلگان ماناخلرنڭ بیلو احتماللری کوڭلینه چالئوب کیتماسه ایدی اوتکان زمانلرداغی بختسزلیکلری، گناه و بوز وقلقلری ایرندن (ایمپراتوردن) منگولک مستور قالاچغنده شهبه سی فالمايه چق ایدی.

حکایت

تاریخنڭ قارانغو صحیفه لرندن

۵۲۸ نچی سنه ده هوانڭ بیک گوزل بر وقتنده کچکنه بر کویمه «استانبول» شهرینڭ دگز یارینه یاقینلاشوب کیله در ایدی. کویمه، استانبولنی زیارت ایچون کیلوچی سیاحلر، سوداگرواشچیلر ایله طولی اولسه ده بونلر آراسنده ایکى سیاح باشقلردن آیروم روشده کورلر ایدی. بونلرنڭ بریسی اون یاشلرنده، قاره ساچلی وقاره کوزلی گوزل یکیت اولوب ایکنچیسى آق سقاللی، یابوشقان یاڭقالی بر قارت قیافتنده ایدی.

استانبولنڭ منظره لرینی، یار بوینده طغزلاشوب طورغان کویمه لرینی و هر تورلی قیافتده گی اشچیلرینی کوروب یاش یکیت کوڭلنه و حضورلنه و آنڭ کوڭلنه نوینی کورب یاننده غی قارت ده کولمسراب قویه ایدی.

«قاره قاره، آنا آریافتده غی زور قزل کویمه نی، دنیاده بوندن ده زور کویمه بولماز!» دیه یکیت قچقروب سویلا-دیکنده اییده شی اولان قارت: «لیون، صاقلانوب سویله! بیک تاوشلانمه! آناڭنی کورگانچی سرمزنی صاقلارغه تیوشلی، اول زور قزل کویمه لر صوغش کویمه لری اولوب فیدوسیه دن کیلر، آنا کورنگان یاشیل چیرامنڭ آریاغنده غی صاتو کویمه لری طوقتی طورغان اورن، آنا زور کایسه دن باشلاب دگز یارینه کیلوب یتکان یورتلر فیصر سرایلری. مونه لیون سینڭ آنڭ، بوستیان پادشاه خانونی شول سرایلرده طوره در ایندی» دیدی. بونی ایشتدیکنده یکیت: «آنام منی کوررگه آرزو فیلمی، منی کورو ایله شادلانورمی؟ سین نیچوک فکر قیله سڭ؟» دیه قارتدن صورادی. قارت ایسه یوزینی چیت که راک بوروب: «ایندی آنی بیلوب بولمی، شولای بولسه ده کوررگه طریشورغه تیوشلی، اگرده آنڭ یاننده سیڭا اورن بولماسه نیکوفر قارنداشلرڭ سینی بیک شادلق ایله قبول قیلورلر» دیه جواب ویردی. بو سوزلرنی قارت، شادلق ایله سویلرگه طریشسه ده، قورفو و شهبه گه توشو علامتلری کوچلی اولوب

بارہ طورغاچ یفاک ایله طوقولغان پردہ گہ یتدیلمر بونلرنی آلوب کیلوچی خادم اوشبو اورنده ایشک توبنده طوروچی تلسز بر زنجی گہ تابشردی . تلسز زنجی یفاک پردہنی کوتاردی . بولمه ایچنده سیمز بدنلی وقاره یوزلی ، قورقنچ قیافتلی بر آدم بولمه ننگ بویندن بوینه یوروب طورادرایدی . سیاحلرمز باروب کردیکلرنده مذکور آدم بیک یامسر روشده بونلرننگ اوستلرینه فارادی . بو آدمنگ فالون ایرنلری صالئوب یاگافلری بر قارت خاتون قیافتنده اولسهده کوزلری اوت کبی اویناب سونگی کبی سانچیلوب طورادرایدی . مسافرلرگه فاراب : « سز مینم اسمم ایله فائده لنوب سرای غه کردیکلرمنی ؟ جهاننگ قایسی غنه طرف انسانی اولسهده مینم اسمم ایله میگا یاقین کیلورگه اختیارلی اولوی ایله افتخار ایتسه مده ، مهم دگل یومشلمر حقنده یانیمه کروچیلرننگ شادلق ایله چیقماقلری سزگه معلوم اولسون ، موندہ کرکک یینگل لکن چیقماق آغراشدر » دیدی ، لیون ایسه قورقوندن لوقا غه سیوندی . لوقا ، یورا کلی آدم ایدی ، واسیلیننگ قورقوندن فالتراب کیتما دی . یاش یکیتنگ ییلکسه سینه قولینی قویوب : « افندم ، بو اشننگ خطرلی ایدیکینی بیلیم لکن یومشمزنگ اھیتلی اولوی بزنی بوندہ کررگه مجبور ایتدی ، باطر چیلق قیلدردی ، بزنگ یومشمز ایپراتوریتسه فیدورگه گنه خاص اولدیغندن سزگه سویلەرگه حقم وارلغینی بلیم » دیدی .

واسیلی بونلرغہ طوغری فاراب : « شوکتلو ایپراتور بوستیان حضرتلری همه امرنده میگا انابت قیلغان بعدندہ آننگ تبعهسی هیچ کمدن و هیچ بر نرسدن خوف ایتھی بار چه یومشلمرینی میگا سویلەرگه اختیارلیلمر ، کیوم وقیا-فتلرگزگه فاراغانده سز آسیا مناستیرلرندن بریزنگ مدیری اولورغہ تیوشلی » دیدی .

محمد طاهر بن ملا احمد زکی بایتوگالوف .

محرری: رضاالدین بن فخرالدین .

ناشری: «محمدشاکر و محمد ذاکر رامیفلمر» .

اوشبو فکرده و اوشبو حالده اولان فیدورننگ اوزیننگ اوتکان زمانده قباحتلنگینی فاش فیلوچی غه تشکر فیلوینی امید ایدرگه یول بارمیدر ؟

شوشی وقتندہ ایدی کچکنه کویمه استانبول شهریننگ یارینه کیلوب توقتادی ، بر نچه صالدا تار و مأمورلرکروب کویمه نی قارادقلرندن صولک شهرگه چیقار ایچون خلقلرغہ رخصت بیردیلمر .

لوقا (فارتنگ اسمیدر) افندی مناستیر خدمتلری ایله استانبول شهرینه کوب مرتبه کیلوب یوردیکی سبالی اوراملرینی یاخشی بیلدر ایدی . شوننگ ایچون کویمه دغ چیقو ایله یوررگه باشلادی و یاش یکیت لیون ، مناستیرده یابلوب اوسدیکندن اورامداغی خلقلرننگ طغزلاشوب اوتولرندن ، آربالرننگ گوزلاوندن ، تزیلوب طوروچی تورلی توسلمر-ده گی دیوارلردن قورقوب لوقاننگ ایناگینه نغ یابشقانی حالده یاق یاغینه فارانوب بارر ایدی .

قیصر سرائیننگ قایقاسینه یتدیلمرندنه ، قاراولچی صالدا ت سونگیسنی بونلرغہ صوزدی و طوقتارغہ اشارت قیلدی . لوقا ایسه پادشاهنگ استراعت بولمه سنده گی خاص مأمورلردن واسیلی اسملی راهبه کرکلی یومشی بارلغینی سویله دیگی تقدیرده همه فابقالرننگ آچیق اولوب هیچ کم منع ایتیمه چکینی بیلدیکندن : « بزنگ یومشمز سرائبه راهب پارا کیمومنت واسیلی ده ایدی » دبه شونداغی ضابطغہ عرض قیلدی . بو اسم ضابط قولاغینه مقناطیس کبی تأثیر ویردیگندن سرای خادملرندن برینی چاقروب قارت (لوقا) ایله یاش یکیت (لیون) نی راهب واسیلی حضورینه آلوب وارغہ قوشدی . سرای خادمی بونلرنی بولمه دن بولمه گه ایشکن ایشک گه ، قاراولچیلر آلدندن اونکاروب آلوب کیتدی . مرمر ناشدن اشله نمش دیوارلر ، آلتون کومش و بارخت جهازلر ، فیل سویاکلرندن کیسلوب یاصالغان هر نوع صورتلر ، هندده صوغلغان یفاک پردہ لر ، بالطیق دکزنندن کیتورلگان گره به لر ، پایتختندن چیتده و مناستیرده معیشت ایدوچی مسافلورنی شاشرتدی ، باشلرینی ایلاندردی و حاسه لرینی ساتاشدردی .

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی ، فنی و سیاسی مجموعه در .

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-Й СТРАНИЦЪ ОБЛОЖКИ
30 КОП., НА 3 И 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.

Адресъ: г Оренбургъ, Редакция журн. „ШУРО“.

آبویہ دلی: سنه لك ۵ ، آلتی آیلق ۲ روبله ۶۰ کاپک .

«وقت» برلن برگه آلوجیلرغہ :

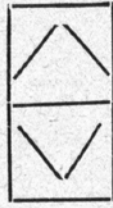
سنه لك ۹ ، آلتی آیلق ۴ روبله ۶۰ کاپک در .

XXIII

I

اوشبو روشده نزلامش اونبر عدد شریپدن
۹ عددینی آلوب ناشلاگز بدی قالسون .
عبد العریزالادعی

XXIV

بدی بتون شریپى آلتى بارتى شریپى اوچ شریپنىڭ
باشندهغى كوكرتنى كاغد اوستنه قويگذده بر قوش اسمى
چقسون .
حسینیہ شاگردى عزالدین علییف

XXV

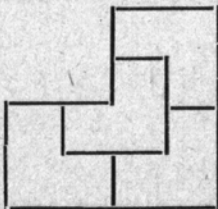
۵ دانه «ق»، ۶ دانه «ا»، ۳ دانه «ی»، بر دانه
«ط» دغ بیش کلمه بازگز، بو کلمه نرسه لرنىڭ اسملى
بولسهده صفتلى بولسهده بارى .
مبارك حسنى (حسینیہ شاگردى) .

XXVI

بر كشى شهر گه كیلسكچ اولگى كونده بتون آفچه سینىڭ
بیشدن برینى وایكنچى كونده پارومنى صرف ایتدیكندن
صوڭ قالغان آفچه سى ۴۸ تین بولغان . بو آدمنىڭ بتون
آفچه سى كوبه بولغان ؟
حسینیہ شاگردى عبدالعید ایشالین

تابشماقلرنىڭ جوابلىرى:

XVI نچى مسئله نىڭ جوابى:

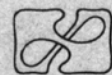
درست جواب وېروچىلر: سامارده ۳ نچى رشدى
شاگردى نوبهار بنت فتح الدين بطالیه . ذاكر رحبهوف
(اورنورغ) . نورعلى احمدجانوف . منهاج الدين عباسوف .
مبارك حسنى (حسینیہ شاگردى) . نجم الدين منصورى
(خوقند) . طاهر عبیدالین (حسینیہ شاگردى) . م . م . (مالیز)
نورمحمد بغارابوف (توم) . عزالدین علییف (حسینیہ
شاگردى) . زکبه مصطافینوا (سیواستوپول) . ابراهیم

مجموعه نى توزه نيك حقنده «شورا» اداره سى
اوفوچپارنىڭ تلاكلىرىنى بيلورگه شايد آرزو قىله طورغاندر .
شونىڭ ايچون بز اوشبو طوغروده بو نرسه لرنى بيان
قىله م: (۱) مطبعه خطالى آزابسون غنه دگل بلىكه بتونلاى
بتسون . (۲) رسم خطلى ممكن قدر بر فاعده گهرك كره
بارسون . (۳) كاپندار ، فلانلر اوشنداق واقى تويك
اهميتسىز كتابلر ، رساله لر «مطبوعات» فصلينه يازلوب
اورن ضائع قىلنماسون . فائده لى اثرلرنىڭ گنه اسملى كورلوى
مطلوب . بونلر اورننه مصرده و استانبولده باصلوب
تارالقان اهميتلى اثرلر حقنده فسقه غنه اولسهده معلومات
ويارسون . (۴) طشینه كتاب اعلانلى كوبراك قويارسون .
(۵) طشى ، ايچى ايله برابر برلكده طشلانورغه تيوشلى
اولدېغندى ، طشینه ده ممكن قدر فائده سز نرسه لر يازلماسون
(حاضرنده شوندى يازولر بار دېيم) . (۶) مقاله لر بيك
تورلى اولسون ، اجتماعى جهتندن اهميتى بولسه دينى
مسئله لر يازودى هم قورقلماسون . فقط منبرلر ده سويلنه
طورغان وعظلىر ، «تنبيه القافلین» و «احياء» كىيلر ده گى
نصیحتلر يازلماسون (حاضرنده شوندى مقاله لر بار دېيم ،
يوق) .
اورنگه معلم .

II

اوتكان يياغى «شورا» طشنده هيد خلفه حقنده مکتوبلر
بار ايدى . بو كونلر ده قمز ايچوب ياندىغمزده معلوم بولدى .
اول آدم بو كونده «استرليباش» مدرسه لرنىڭ الك الوغ
مدرسى ايش . نى بولسهده شونىڭ «شورا» غه مى ياكه
محررينه مى بختلى اولغان ايكان . تفصیلى بزگه معلوم
دگل . شول حقده جواب وېررگه تيوشلى كورلهدر .
عبد القادر .

اداره : على خلفه (هيد خلفه دگل) دېگان بر آدم
«مشهور خاتونلر» اسملى كتابه يوق برسوزنى «مشهور
خاتونلر» كتابنده شويله و بويله سوز بار «دبه بختلر قىلوب
ماناشدى . اول سوزلرنىڭ جواب يازارلق اهميتلىرى يوق
ايدى . شونىڭ ايچون يازلمادى .

آرسلانوف، نجیب مرتاضین (مرتاضین اوتارنده). اسماعیل
قالمیرزابیوف (فارغالی شاگردی).

XXI نچی مسئله نڭ جوابی:

ش			
و	ص		
ر	ب	ص	
ا	ر	و	ش

درست جواب ویروچیلر: نوبهار بطالیه (سامار).
اسکندر آغییف (فوزنیتسکی). ذا کر رحیموف (اورنبورغ)
نورعلی احمدجانوف. منهاج الدین عباسوف. حمیدالله
الحیبی (اوقا) مدحت محمدشین (اورسکی). محمدشریف
لطیفوف (اورنبورغ). زلیخا زبیروا (کیلیم). صلاح الدین
عبدالرشیدوف (نیقولسکی پاسولسکه). جمیله رحمت اللینا
(اورسکی پروغبنازیه سنده). مبارک حسنی (حسینییه
شاگردی). لطف الله عدیلوف (طوقای). ابراهیم دیبايوف
(طوقای). نجم الدین منصورى (خوقند). طاهر عید اللین
(حسینییه شاگردی). م. م. (مالهز). نورمحمد بخارایوف
(توم). عزالدین علییف (حسینییه شاگردی) زکیه مصطافینوا
(سیواستوپول) ابراهیم آفابیوف ۴ نچی صنف ابتدائی
شاگردی (قاسم). محمد بن ابوسعید بیگشینوف (توبول).
عبدالقیوم نعمانوف (فارغالی ده قرائنخانه ناظری). صالح
ولدان (کرکی - زافاسپی). عیاض الدین تلاکوف
(توبانگی یاکی فوتلومبت). یونس نعمت اللین (سیمى
پولات) امام الدین آرسلانوف نجیب مرتاضین (مرتاضین
اوتارنده). عبدالنصیر میرشانوف. امیرجان صدقی
(سیمى پولات) اسماعیل قالمیرزابیوف (فارغالی شاگردی).

اداره دن:

۵ حجة الله آفاری افندیگه: مکتوبنر، ابراهیم افندی
جوابی ایله بر لیکده آلدای عیدده باصلور.

تصحیح:

۱۵ نچی عدد «شورا» نڭ ۶۶۶ نچی بینى ایکنچی باغاناده
۲۲ نچی یولده «بطبیق» سوزینی «تطبیق» دیه ۲۷ نچی
یولده «تسانلرندن» سوزینی «لسانلرندن» دیه اوقورغه
تیوشلی.

آفابیوف (قاسم). الهام بکتاشف (تالوفقه - استرخان). صالح
ولدان (کرکی - زافاسپی). یونس نعمت الله (سیمى پولات):
اسماعیل قالمیرزابیوف (فارغالی شاگردی).

XVII نچی مسئله نڭ جوابی:

درست جواب ویروچیلر سامارده قزیر مدرسه سنده
نوبهار بطالیه اسکندر آغییف (فوزنیتسکی) ذا کر رحیموف
(اورنبورغ). نورعلی احمدجانوف. منهاج الدین عباسوف.
حمیدالله الحیبی (اوقاده حکیمییه شاگردی) مبارک حسنی
(حسینییه شاگردی). لطف الله عدیلوف (طوقای) ابراهیم
دیبايوف (طوقای). نجم الدین منصورى (خوقند). طاهر
عید اللین (حسینییه شاگردی). زکیه مصطافینوا (سیواستوپول).
صالح ولدان (کرکی - زافاسپی). عبدالله حکیموف (واقه).
یونس نعمت اللین (سیمى پولات). عبدالنصیر میرشانوف
امیرجان صدقی (سیمى پولات)

XVIII نچی مسئله، یا کلس ترتیب قیلنمش.

XIX نچی مسئله نڭ جوابی: برسی کارزینکسی ایله
برگه آلمانی آور.

درست جواب ویروچیلر: اسکندر آغییف (فوزنیتسکی)
ذا کر رحیموف (اورنبورغ) نورعلی احمدجانوف. منهاج
الدین عباسوف. مدحت محمدشین (اورسکی). زلیخا
زبیروا (کیلیم). ح بیگییف (نامعلوم) نورمحمد بخارایوف
(توم). عزالدین علییف (حسینییه شاگردی). زکیه
مصطافینوا (سیواستوپول) عیاض الدین تلاکوف (توبانگی
یاکی فوتلومبت). امام الدین آرسلانوف. نجیب مرتاضین
(مرتاضین اوتارنده). عبدالنصیر میرشانوف. امیرجان
صدقی (سیمى پولات). اسماعیل قالمیرزابیوف (فارغالی
شاگردی).

XX نچی مسئله نڭ جوابی:

سان

درست جواب ویروچیلر: اسکندر آغییف (فوز-
نیتسکی). ذا کر رحیموف (اورنبورغ). مبارک حسنی
(حسینییه شاگردی) نجم الدین منصورى (خوقند). م. م.
(مالهز). زکیه مصطافینوا (سیواستوپول). ابراهیم آفابیوف
(قاسم). صالح ولدان (کرکی - زافاسپی). امام الدین